

**Pääkaupunkiseudun pappien käsityksiä ja asenteita enkeleistä kirkossa ja
pappien työssä**

Raine Talvisto
Pro gradu -tutkielma
Käytännöllinen teologia
Toukokuu 2020

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Käytännöllinen teologia	
Tekijä – Författare Raine Antero Talvisto			
Työn nimi – Arbetets titel Pääkaupunkiseudun pappien käsityksiä ja asenteita enkeleistä kirkossa ja pappien työssä			
Oppiaine – Läroämne Käytännöllinen teologia			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum 11.5.2020	Sivumäärä – Sidoantal 59
<p>Tiivistelmä – Referat</p> <p>Erinäiset enkeliuskomukset ovat kasvattaneet suosiotaan suomalaisten keskuudessa 1990-luvulta lähtien. Tässä tutkielmassa perehdyn pääkaupunkiseudulla toimivien Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pappien käsityksiin ja asenteisiin enkeleitä ja enkeliuskomuksia kohtaan sekä enkeleiden rooliin kirkossa. Tämä on myös tutkimuskysymykseni. Aiheesta ei ole aiemmin tehty tutkimusta, joten tutkielmani antaa aiheesta ensimmäisiä tutkimustuloksia ja tavoitteenani on, että tutkimukseni tarjoaa kattavan yleiskuvan näiden pappien asenteista ja käsityksistä. Papit ovat teologian ja kirkon opin asiantuntijoita, joten heidän voidaan olettaa perehtyneen kokonaisvaltaisesti kristilliseen oppiin. Tämän yleisen perehtymisen kautta heidän pitäisi olla myös perehtyneitä enkeleihin. Papit ovat myös merkittävässä roolissa kirkon opin selittämisessä ja esille tuomisessa. Tätä kautta pappien henkilökohtaiset asenteet ja käsitykset sitoutuvat yhteen myös kirkon opin kanssa.</p> <p>Tutkimusaineistonani toimii vuonna 2019-2020 keräämäni strukturoidun lomakehaastattelun muotoinen aineisto. Lähetin tutkimuspyynnön yli 100 pk-seudun papille ja tutkimukseeni osallistui yhteensä 25 pappia. Haastattelulomakkeeni koostui perustietojen lisäksi yhteensä 31 kysymyksestä, joista 25 oli tekstikenttäkysymyksiä. Näiden kysymysten vastauspituutta ei ollut rajoitettu ja suurin osa pappien vastauksista oli muutaman virkkeen pituisia. Aineiston analyysimenetelmänä käytin laadullista sisällönanalyysia.</p> <p>Keräämäni aineiston lisäksi tukena käytän Raamattua, sillä monien pappien vastaukset sisälsivät yleisiä viittauksia Raamattuun sekä suoria viittauksia yksittäisiin Raamatun kirjoihin. Raamattu toimi myös käytännössä kaikkien tutkimukseeni osallistuvien pappien omien vastauksien mukaan heidän enkeliuskomusten pohjana. Myös virsikirjaan ja kirkkovuoden pyhiin papit viittasit useasti.</p> <p>Tutkimustulokseni tarjoavat yleiskuvauksen näiden pappien käsityksistä ja asenteista enkeleitä kohtaan. Yleisellä tasolla suurimmalla osalla papeista on positiivinen asenne enkeleitä ja enkeleiden roolia kirkossa kohtaan. Perehtyneisyys aiheeseen on vähäistä, mutta enemmistön mielestä riittävää, vaikkakin vain vähemmistö oli nimenomaan enkeleihin perehtynyt. Kristillisiin enkelikäsityksiin perehtyminen oli huomattavasti yleisempää, kuin ei-kristillisiin enkeliperinteisiin. Tämä siitäkin huolimatta, että 1990-luvulla alkaneessa enkelibuumissa suosiossa ovat erityisesti nämä ei-kristilliset enkeliuskomukset. Kirkossa enkeleiden rooli korostuu erityisesti lasten kanssa tehdyssä työssä ja kirkkovuoden pyhistä jouluna, Marian ilmestyspäivänä, pääsiäisenä, mikkelinpäivänä ja tuomiosunnuntaina. Enkelikokemukset olivat myös pappien keskuudessa yleisiä. Enemmistö papeista oli tavannut seurakuntalaisia, joilla oli tällaisia kokemuksia, ja peräti joka kolmannella papeista oli kokemuksia enkeleiden kohtaamisesta.</p> <p>Tutkimukseni pohjalta voidaan sanoa olevan tarvetta jatkotutkimukselle. Erinäiset enkeliuskomukset kasvattavat suosiotaan, mutta kirkon puolelta ei näihin uskomuksiin ole vielä merkittävää vastausta annettu. Tällaisen vastauksen tarpeellisuutta voitaisiin selvittää laajemmalla tutkimuksella pappien ja seurakuntalaisten enkeliasenteista ja käsityksistä suhteessa luterilaisen kirkon oppiin ja perinteeseen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord Pappi, enkeli, käsityksiä, asenteita, hengellisyys			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
2. Tutkimuksen tausta.....	2
2.1. Enkeleihin liittyviä käsitteitä.....	2
2.2. Enkelit kristinuskossa.....	3
2.2.1. Enkelit Raamatussa.....	3
2.2.2. Enkelihierarkia ja Pseudo-Dionysios Areopagitan ja Tuomas Akvinolainen.....	5
2.2.3. Martti Lutherin enkelikäsitykset.....	6
2.2.4. Enkelioppi luterilaisessa teologiassa.....	7
2.3. Enkelit tämän päivän ihmisten elämässä.....	8
2.3.1. Enkeliusko ja enkelibuumi.....	8
2.3.2. Enkelit populaarikulttuurissa.....	9
2.3.3. Enkelit seurakuntaelämässä.....	10
2.4. Pappien sitoutuminen kirkon opetukseen.....	12
2.5. Aikaisempi tutkimus.....	12
3. Tutkimuksen toteutus.....	14
3.1. Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	14
3.2. Tutkimusaineisto ja sen kerääminen.....	15
3.3. Aineiston analysointi.....	20
3.4. Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys.....	22
4. Enkelit ja papit.....	24
4.1. Enkelit pappien silmissä.....	24
4.2. Enkeleiden merkitys papille itselleen.....	26
4.3. Papit enkeliopin ja enkelikäsitysten asiantuntijoina.....	29
4.3.1. Enkelit pappien opinnoissa.....	29
4.3.2. Papit kristillisen enkeliopin asiantuntijoina.....	29
4.3.3. Papit kristinuskon ulkopuolisten enkelikäsitysten asiantuntijoina.....	32
4.3.4. Koonti.....	34
5. Enkelit kirkossa ja seurakunnassa.....	36
5.1. Enkeleiden paikka ja arvostus kirkossa.....	36
5.2. Enkelit kirkkomusiikissa.....	38
5.3. Enkelit kirkkovuodessa.....	40
5.3.1. Joulun enkelit.....	40
5.3.2. Marian ilmestyspäivän enkeli.....	41
5.3.3. Pääsiäisen enkelit.....	42
5.3.4. Mikkelinpäivä (Enkelien sunnuntai).....	43
5.3.5. Tuomiosunnuntain enkelit.....	44
5.3.6. Koonti.....	45
5.4. Enkelit seurakunnassa.....	46
5.4.1. Enkelit lasten elämässä.....	46
5.4.2. Enkelit rippikoulussa.....	48
5.4.3. Enkelit seurakuntalaisten elämässä.....	49
5.4.4. Enkelit elämän päättyessä.....	52
5.4.5. Koonti.....	52
6. Yhteenveto ja pohdintaa.....	54
Lähde- ja kirjallisuusluettelo.....	60
Lähteet ja apuneuvot.....	60
Kirjallisuus.....	60

1. Johdanto

Enkelit ja enkeliopilliset kysymykset ovat nousseet yhdeksi suosikkiaiheistani kristinuskon ja teologian kentällä. Olen yliopisto-opintojen aikana pyrkinyt perehtymään mahdollisimman laajasti erinäisiin enkeliaiheisiin, enkä suinkaan ole kiinnostukseni kanssa yksin.

Kansainvälisesti ja kotimaassa enkelit ja erinäiset enkeliuskomukset ovat kasvattaneet suosiotaan 1990-luvulta lähtien, ja niin sanotussa enkelibuumissa suosiosta nauttivat erityisesti kristillisen uskon ulkopuoliset enkeliuskomukset. Kristinuskon piirissä enkelit eivät näytä nauttivan samanlaisesta suosion noususta. Tässä tutkimuksessani tavoitteenani on saada kattava yleiskuva pääkaupunkiseudulla toimivien Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pappien käsityksistä ja asenteista enkeleitä ja enkeliuskomuksia kohtaan.

Monilla suomalaisilla on varmasti jonkinlaisia muistoja tai tuntemuksia enkeleitä kohtaan. Ehkäpä omassa lapsuudessa saattoi olla makuuhuoneen seinällä kuva suojelusenkelistä varjelemassa kahta pientä lasta.¹ Enkelit ovatkin pitkään olleet nimenomaan lapsille puhuttu aihe, joka luo turvallisuuden tunnetta pienten lasten mielissä.

Enkeliuskomukset ja samalla koko enkeleiden olemus on kuitenkin viime vuosikymmeninä kokenut merkittäviä muutoksia ja myös kiinnostavuus enkeleistä on siirtynyt lapsista aikuisiin. Populaarikulttuurissa on alkanut esiintyä fantastisempia ja jännittävämpiä enkelihahmoja, jotka painottavat enkeleiden olemuksessa mahtavan ja voimakkaan soturin roolia. Uushengellisyydessä ja muissa vapaamman muotoisissa hengellisyyden muodoissa enkelit ovat siirtyneet Jumalan tahdon toteuttajista itsenäisiksi toimijoiksi. Tällaisten uskomusten enkelit toimivat välillä jopa hyvinkin läheisesti ihmisten kanssa. Tietyt enkeligurut tarjoavat myös mahdollisuutta opetella käymään henkilökohtaisia keskusteluja oman suojelusenkelin kanssa.

Kaikkien näiden muutosten keskellä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piirissä enkelit eivät juurikaan ole muutoksia kokeneet. Enkeleiden rooli ja merkitys on säilynyt suurin piirtein samanlaisena kuin 500-vuotta sitten Martti Lutherin aikoina. Totta kai kirkko ja kristinusko elävät jatkuvassa muutoksen virrassa, mutta mikä rooli enkeleillä on osana tätä muutosvirtaa? Tämä pohdinta enkeleiden ja kirkon suhteesta saivat minut valitsemaan pappien enkelikäsitteiden maisterintutkielmani aiheeksi.

Aiheeseen syvällisemmin perehtyessäni seminaarityöskentelyn alussa huomasin kiinnostukseni keskittyvän erityisesti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon enkelioppiin, tai korrektimmin, sen puutteeseen. Suomen kirkolla ei ole varsinaista omaa yksityiskohtaista

¹Seppälä 2003, 8.

enkelioppia, eivätkä enkelit ole myöskään osana vuoden 2017 rippikoulusuunnitelmaa² tai yleisesti käytettyä rippikoulun oppikirjaa *Ihan Sama*³. Kirkon sanasto *Aamenesta öylättiin* tarjoaa lyhyen tietoisuuden enkeleistä, joka enimmäkseen keskittyy siihen, että Suomen kirkon usko enkeleihin perustuu Raamatun sanomaan.⁴ Tätä enempää enkelitietoutta ei kirkon materiaaleista juurikaan löydy. Mikäli olisin dogmatiikan pääaineopiskelija, olisi ollut mielenkiintoista tehdä tutkielma Suomen kirkon mahdollisista enkelioppeista, mutta käytännöllisen teologian piirissä tällaisen tutkimuksen teko ei ole mahdollista.

Kirkon usko ei kuitenkaan rajoitu pelkästään dogmaattiseen kirjallisuuteen, vaan merkittävä rooli kirkon opin toteuttamisessa ja esiin tuomisessa on kirkon papeilla. Tällaisen pohdiskelun kautta päädyinkin valitsemaan tutkimukseni aiheeksi pappien enkelikäsitykset ja asenteet enkeleitä ja enkeliuskomuksia kohtaan. Enkeleiden roolista seurakunnassa tai pappien asenteista enkeleitä ja enkeliuskomuksia kohtaan ei ole tehty aikaisempaa tutkimusta.

2. Tutkimuksen tausta

2.1. Enkeleihin liittyviä käsitteitä

Enkelit ovat Jumalan luomia, näkymättömään maailmaan kuuluvia, hengellisiä olentoja. Enkeleitä esiintyy Abrahamilaisissa uskonnoissa, eli kristinuskossa, juutalaisuudessa ja islamissa. Myös näitä kolmea uskontoa edeltävässä zarathustralaisuudessa olivat enkelit merkittävässä roolissa ja zarathustralaisuuden uskotaankin vaikuttaneen myöhempien uskontojen enkelikäsityksiin. Enkelit ovat kaikissa näissä uskonnoissa selkeästi Jumalasta erotettuja olentoja ja vaikka enkelit ovatkin tietyiltä ominaisuuksiltaan lähempänä Jumalaa kuin ihmiset, niin polyteismin kaltaista jumaluutta tai Jumalan rinnalla olevaa roolia ei enkeleillä missään näissä uskonnoissa ole.⁵

Enkelioppi eli angelologia tarkoittaa uskonnon tai kirkkokunnan opetusta ja systemaattista ajattelua enkeleistä.⁶ Enkelioppi koostuu useimmiten pyhän kirjan, esimerkiksi kristinuskossa Raamatun, lisäksi muista historiallisista kirjallisista lähteistä. Esimerkiksi kristilliseen enkelioppiin on vaikuttanut Raamatun lisäksi erityisesti Pseudo-Dionysios Areopagitan teos *Taivaalliset hierarkiat*.⁷

²Suuri ihme – Rippikoulusuunnitelma 2017.

³Koivisto 2010, 75.

⁴Enkeli a.s.

⁵Jones 2010, 37-38.

⁶Oliver & Lewis 2008, 28-29.

⁷Enkeli a.s.

Enkelikirkko tai enkelimessu on alun perin Tampereen hiippakunnassa kehitetty enkeliteemainen lasten jumalanpalvelus, joka on yksi suosituimmista erityisjumalanpalveluksista Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.⁸

Enkelikuoroilla tarkoitetaan Pseudo-Dionysios Areopagitan teoksessa *Taivaalliset hierarkiat* mainittuja, Raamatussa ilmoitettuja enkeliryhmiä täydentäviä, enkeliryhmiä. Näitä ovat serafit, kerubit, valtaistuimet, herruudet, voimat, vallat, hallitukset, ylienkelit eli arkkienkelit ja enkelit. Näistä Raamatussa mainittuja ovat serafit, kerubit, valtaistuimet, arkkienkelit ja enkelit. Langenneet enkelit eli demonit ovat myös enkeleitä, mutta heitä ei lasketa kuuluvaksi taivaallisiin enkelikuoroihin.⁹

Enkelibuumi termillä tarkoitetaan länsimaissa 1990-luvulla alkanutta ja 2000-luvulla voimistunutta enkeliuskomusten suosion nousua.¹⁰

Enkeliusko ja enkelihenkisyys on hengellisyyden muoto, jonka keskiössä ovat enkelit. Enkeliusko ottaa elementtejä kristillisyydestä ja yhdistelee niitä muihin uskonperinteisiin, kuten uushengellisyyteen ja teosofiaan. Enkeliuskon harjoittaja voi identifioida itseään esimerkiksi kristittynä, New Age -uskomusten edustajana, tai vain *henkisenä ihmisenä*.¹¹

Enkelihoido on uushengellisyyden ja vaihtoehtolääketieteellisuuden kentällä toimivien tarjoama rituaalinen hoitomuoto, jossa enkelihoitaja tai enkeliterapeutti kanavoi enkeleiden mystisiä energioita asiakkaaseensa tarkoituksena hoitaa erilaisia henkisiä, fyysisiä ja hengellisiä vaivoja. Enkelihoidoihin voi liittyä myös kommunikaatiota hoidettavan henkilökohtaisen suojelusenkelin kanssa. Enkelihoidot ovat osa laajempaa enkelihenkisyyttä.¹²

2.2. Enkelit kristinuskossa

2.2.1. Enkelit Raamatussa

Vaikka eri kristillisillä kirkkoilla onkin monia merkittäviä opillisia eroja, enkeliopillisesti katolisen, ortodoksisen ja protestanttisten kirkkojen välillä ei kuitenkaan ole suuria eroja. Raamattu on kaikkien näiden kirkkojen tärkein enkeliopillinen lähde.¹³

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käyttämässä Raamatussa enkelit mainitaan noin 300 kertaa ja enkelit esiintyvät tai heihin viitataan kaikissa Raamatun kirjoissa, paitsi Vanhan

⁸Seppälä 2003, 126.

⁹Enkeli a.s.

¹⁰Lod 1997, 42-43; Utriainen 2014, 34.

¹¹Utriainen 2014, 34-35.

¹²Utriainen 2014, 37.

¹³Seppälä 2003, 77-78.

testamentin Ruutin ja Esterin kirjoissa sekä Uuden testamentin Jaakobin ja Johanneksen kirjeissä.¹⁴ Enkeleiden eri esiintymisissä Raamatussa on kuitenkin myös jonkin verran tulkinnanvaraisuutta.

Selkeimmät enkeleitä kuvaavat alkukieliset termit ovat hepreankielisessä Vanhassa testamentissa *mal'akh*, joka tarkoittaa lähettilästä, ja kreikankielisessä Uudessa testamentissa *angelos*, joka myös tarkoittaa lähettilästä. Näiden lisäksi myös esimerkiksi hepreakielinen sana *ruah*, joka kirjaimellisesti tarkoittaa tuulta tai henkeä, voidaan tietyissä Raamatun teksteissä tulkita tarkoittamaan enkeliä, mutta myös esimerkiksi Jumalaa.¹⁵

Herran enkeli, hepreankielellä *mal'ak jehova*, on myös yksi tulkinnanvarainen enkelin esiintymä Raamatussa. Herran enkeliä on tulkittu joskus jollakin tapaa erityisen merkittäväksi tai voimakkaaksi enkeliksi tai enkeliryhmäksi. Toisaalta Herran enkelin on myös joskus tulkittu olevan Jumala itse. Tämä on myös hyvä esimerkki enkeleiden tulkinnanvaraisesta läsnäolosta ja rooleista Raamatun kertomuksissa.¹⁶

Omina enkelilajeinaan mainitaan Raamatussa ainoastaan serafit ja kerubit, mutta yleisesti voidaan sanoa Raamatussa esiintyvän ainakin viittä erilaista enkelityyppiä: enkelit, arkkienkelit (ylienkelit), serafit, kerubit ja langenneet enkelit (demonit). Näiden lisäksi Raamatun enkeleiksi luetaan joskus myös valtaistuimet, herruudet, hallitukset ja vallat. Arkkienkeleistä nimetään Raamatussa ainoastaan Mikael. Lucifer eli Saatana on ainoa Raamatussa nimetty langennut enkeli, mutta Saatana ei langennut yksin vaan hänen mukanaan lankesi myös suuri joukko muita enkeleitä. Kaikkia näitä enkeliryhmiä, langenneita enkeleitä eli demoneja lukuun ottamatta, kutsutaan kollektiivisesti enkeleiksi.¹⁷

Raamatussa ei yksiselitteisesti mainita milloin Jumala on enkelit luonut, eikä näkymätöntä maailmaa muutenkaan erityisemmin Raamatussa käsitellä, sillä Raamattu on kertomus Jumalan ja ihmisen suhteesta ja enkelit ovat tässä suhteessa vain sivuroolissa.¹⁸ Jumala on luonut enkelit hieman ihmisiä korkeammiksi, mikä tarkoittaa, että enkelit ovat ihmisiä kyvykkäämpiä ja he käyttävät näitä kykyjä palvellakseen Jumalaa. Tämä onkin kristinuskon mukaan enkeleiden ainoa tehtävä ja olemassaolon tarkoitus.¹⁹

Jumala on antanut enkeleilleen vapaan tahdon, mutta kaikki enkelit eivät pystyneet pitäytymään Jumalan tahdossa, vaan osa heistä, ne jotka seurasivat Saatanaa, lankesivat.

¹⁴Harju 2009, 8-9.

¹⁵Seppälä 2016, 13-14.

¹⁶Davidson 1971, 33-34; Seppälä 2003, 132.

¹⁷Valen-Sendstad 1985, 184; Palva 2006, 92-93; Williams 2007, 29-38; Seppälä 2016, 18-21.

¹⁸Weissenberg 2016, 157-159.

¹⁹Piper 2010, 274, 275, 277-278.

Enkeleiden lankeaminen oli kuitenkin vain kerran tapahtunut tilanne, eikä Jumalan tahdossa pysyneillä enkeleillä ole enää riskiä lankeamisesta.²⁰

Raamatun enkelikertomuksista nousee esille seitsemän erilaista roolia ja tehtävää, joita enkelit Jumalan alaisuudessa toteuttavat. **1.** Enkelit ovat sanansaattajia. Enkelit tuovat Jumalan viestejä ihmisille, jotka voivat olla käskyjä tai neuvoja. Esimerkiksi apostolien teoissa 8:26 Herran enkeli sanoi Filippokselle: *Lähde etelään päin ja mene tielle, joka vie Jerusalemistä Gazaan ja on autio.* **2.** Enkelit ovat Jumalan käskyjen toimeenpanijoita. Enkelit toteuttavat myös konkreettisesti omin teoin Jumalan tahtoa maan päällä: *Herran enkeli laskeutui lammikkoon ja pani veden kuohumaan, ja se, joka ensimmäisenä astui kuohuvaan veteen, tuli terveeksi* (Joh. 5:4). **3.** Enkelit ovat selittäjiä. Ihmisten nähdessä Jumalan lähettämiä näkyjä ovat enkelit usein niitä, jotka näyn ihmisille näyttävät ja selittävät: *Jumala antoi hänelle näyttääkseen palvelijoilleen, mitä on pian tapahtuva. Jumala lähetti enkelinsä ja ilmoitti kaiken tämän palvelijalleen Johannekselle.* (Ilm. 1:1) **4.** Enkelit ovat suojelijoita ja lohduttajia, uskovien ihmisten seuralaisia: *Hän antaa enkeleilleen käskyn varjella sinua, missä ikinä kuljet.* (Ps. 91:11) **5.** Enkelit ovat sotureita. Enkelit käyvät kosmista taistelua langenneita enkeleitä, Saatanan joukkoja, vastaan: *Taivaassa syttyi sota. Mikael ja hänen enkelinsä kävivät taisteluun lohikäärmettä vastaan.* (Ilm. 12:7-8) **6.** Enkelit ylistävät Jumalaa. Enkelit ylistävät taivaassa jatkuvasti Jumalan kirkkautta: *nuo olennot lauloivat: Pyhä, pyhä, pyhä on Herra Jumala kaikkivaltias.* (Ilm. 4:8) **7.** Enkelit ovat lopun aikojen airut. Kun tämän maailman aika loppuu ja Kristuksen toinen tuleminen tapahtuu, ovat enkelit silloin näkyvässä roolissa: *kun Herra Jeesus väkevien enkeleittensä kanssa ilmestyy taivaasta tulen lieskojen keskellä ja rankaisee niitä, jotka eivät tunne Jumalaa, eivätkä suostu olemaan kuuliaisia Herramme Jeesuksen evankeliumille.* (2. Tess. 1:8-9)²¹

2.2.2. Enkelihierarkia ja Pseudo-Dionysios Areopagitan ja Tuomas

Akvinolainen

Raamatun lisäksi yksi merkittävimmistä kristillisten kirkkojen enkeliopillisista lähteistä on 500-luvulla eläneen munkki Pseudo-Dionysios Areopagitan teos *Taivaalliset hierarkiat*. Hän luokitteli enkelit kolmeen hierarkiaan, joissa oli kussakin kolme enkelikuoroa. Ensimmäiseen ja Jumalaa lähinnä olevaan hierarkiaan hän luokitteli kuuluvaksi serafit, kerubit ja valtaistuimet. Toiseen hierarkiaan kuuluivat herruudet, vallat ja voimat. Kolmanteen ja lähinnä maailmaa ja ihmisiä olevaan hierarkiaan kuuluivat hallitukset, ylienkelit ja enkelit.²²

²⁰Jones 2010, 113-116; Pieper 2010, 276-280.

²¹Seppälä 2003, 47-49.

²²Oliver & Lewis 2008, 182-185.

1200-luvulla Tuomas Akvinolainen ikään kuin antoi Pseudo-Dionysioksen enkelihierarkialle kirkollisen ja opillisen siunauksen ottaessaan tämän enkelihierarkiat osaksi omaa teologiaansa. Erityisesti Akvinolaisen kautta nämä yhdeksän enkelikuoroa ovat tulleet osaksi ainakin kristillistä perinnettä, jos eivät välttämättä kristillistä oppia. Akvinolainen myös täydensi Pseudo-Dionysioksen enkelioppia. Hän koki, etteivät ihmiset voi olla korkeimpia luotuja olentoja, vaan tämä asema kuului enkeleille. Hän myös kannatti ajatusta, että jokaisella on oma suojelusenkeli ja piti tätä roolina, jota toteuttavat vain alhaisimmat enkelit. Hänen mukaansa suojelusenkelit saavat täydet valtuutukset vasta kasteessa.²³

2.2.3. Martti Lutherin enkelikäsitykset

Martti Luther ei koskaan kirjoittanut kirjaa enkeliopista tai hänen omista ajatuksistaan enkeleihin liittyen.²⁴ Toisaalta Luther pohti useissa muissa teologisissa kirjoituksissaan enkeleitä Jumalan luomina ja voimakkaina lähettiläinä, ja hänen käsityksenä ja asenteensa enkeleitä kohtaan kehittyivät hänen uransa aikana.²⁵ Lutherin tunnustuskirjoissa enkelit mainitaan erityisesti *Ausburgin tunnustuksen puolustuksessa*, *Schmalkaldenin opinkohdissa* ja *Vähässä katekismuksessa*.

Lutherin enkelikäsityksistä näissä tunnustuskirjojen teksteissä korostuu hänen kamppailunsa roomalais-katolista kirkkoa vastaan. Erityisen ongelmallisena Luther piti katolisen kirkon pyhimys- ja enkelikulttia. Tämä asenne näkyy selkeästi enkeleiden osalta siten, ettei Luther puhunut näissä teksteissä lainkaan enkeleistä omana erillisenä asiana, vaan Luther puhui aina enkeleiden kanssa myös pyhimyksistä. Luther uskoi kuten Raamatussa sanotaan, että enkelit rukoilevat meidän puolestamme taivaassa, mutta samassa yhteydessä Luther mainitsee myös pyhimykset, jotka rukoilevat eläessään meidän puolesta ja mahdollisesti taivaassa. Luther siis asettaa enkelit tunnustuskirjoissa lähes aina pyhimysten rinnalle.²⁶

Luther kieltää kategorisesti enkeleiden (ja pyhimysten) palvonnan, heille uhraamisen, kirkkojen perustamisen ja kaiken heille osoitetun avuksi huutamisen. Luther piti kaikkea tätä epäjumalanpalveluksen harjoittamisena, sillä vain Jumala yksin on tällaisen kunnian ansaitseva.²⁷ Raamatussa eräs enkeli on itse kieltänyt häntä kumartavaa ihmistä sanoin: *Älä tee niin... Jumalaa sinun tulee kumartaa!*²⁸

²³Seppälä 2003, 124-125, 158-159; Oliver & Lewis 2008, 182-185, 358-360.

²⁴Samuel 2014, 286-287.

²⁵Samuel 2014, 280-283.

²⁶Tunnustuskirjat 2010, 202, 263.

²⁷Tunnustuskirjat 2010, 263.

²⁸Ilm. 22:8-9.

Luther kuitenkin *Vähässä katekismuksessaan*, aamu- ja iltarukouksissa, pyytää Jumalaa lähettämään enkelinsä: *Pyhä enkelisi olkoon minun kanssani, ettei paha vihollinen saisi minussa mitään valtaa*.²⁹ Luther näyttääkin siis sallivan enkeleiden avuksi pyytämisen, mikäli pyyntö on esitetty Jumalalle, eikä enkeleille itselleen. Enkelit asettuvat Lutherin teologiassa näin Jumalaa ja seurakuntaa palvelevien rooliin, jossa ihmisetkin ovat.

Myöhemmin urallaan Luther alkoi painottaa enkeleiden roolia ja läsnäoloa kirkossa. Enkelit iloitsevat kirkkojen toiminnasta ja jumalanpalvelusten aikana koolla on Kristuksen maallisen seurakunnan lisäksi Kristuksen taivaallinen seurakunta. Tässä tilanteessa enkelit ja kristityt eivät pelkästään ylistä Jumalaa yhdessä, vaan he ovat myös läsnä tasa-arvoisina Jumalan seuraajina.³⁰

2.2.4. Enkelioppi luterilaisessa teologiassa

Helsingin yliopiston dogmatiikan professorina vuosina 1919–1932 toiminut Antti J. Pietilä sanoi vuonna 1932 julkaistussa kirjassaan *Kristillinen dogmatiikka* luterilaisesta enkeliopista seuraavaa:

Kokonaisuutena enkelioppi rikastuttaa kristillistä maailmakuvaa ja pelastushistorian kuvaa, ja se kuuluu oleellisena osana ilmoitukseen. Se on kyllä niitä ilmoituksen puolia, joissa meidän uskontietommekin laajalti häipyä aavistuksen hämäryyteen. Mutta enkeliopin aika voi vielä tulla.³¹

Ja lähes 90 vuotta myöhemmin, luterilainen enkelioppi on yhä aavistuksen hämärän peitossa. Eri luterilaisissa dogmaattisissa teoksissa enkeleiden käsittelyn laajuus vaihtelee suuresti. Myös käsiteltävissä enkeliopin aiheissa on merkittäviä eroja. Kaikissa teoksissa ei välttämättä esimerkiksi käsitellä laisinkaan Martti Lutherin enkeliasenteita ja oppia.

Esimerkiksi Steven D. Paulsonin teos *Lutheran Theology* ei sisällä laisinkaan omaa osiota enkeleille, ja enkelit mainitaan ylipäättänsä vain muutaman kerran, enimmäkseen Raamatusta puhuttaessa.³² Aksel Valen-Sendstadin teoksessa *Kristillinen dogmatiikka* on oma enkeliosio, mutta siinä ei käsitellä lainkaan Lutheria.³³ Franz Pieperin samanniminen teos mainitsee Lutherin enkeliosiossaan. Pieper myös väittää, että: *Luther ja luterilaiset dogmaatikot hylkäävät niin sanotut yhdeksän enkelikuoroa alaosastoineen, koska nämä ovat epävarmoja*.³⁴ Pieper viittaa tässä Pseudo-Dionysios Areopagitan taivallisiin hierarkioihin.

²⁹Tunnustuskirjat 2010, 313.

³⁰Samuel 2014, 280-281.

³¹Pietilä 1932, 202.

³²Paulson 2011, 69, 108, 161, 173, 180, 193, 207.

³³Valen-Sendstad 1985, 183-185.

³⁴Pieper 2010, 276.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sanasto, kuitenkin mainitsee nämä enkelikuorot *Enkelioopin kehitys* otsikon alla.³⁵ Tarkoittaako tämä sitä, että Pseudo-Dionysioksen enkelihierarkiat ovat osa Suomen luterilaisen kirkon oppia? Vastausta tähän kysymykseen en tutkimukseni yhteydessä löytänyt.

Luterilaisten kirkkojen, Suomen kirkko mukaan lukien, enkelioppi tosiaan näyttäytyy siis olevan yhä aavistuksen hämärän peitossa. Tämän tutkimuksen osalta Antti J. Pietilän teos näyttää olevan edelleen Suomen kirkon enkeliopin osalta luotettava teos.

2.3. Enkelit tämän päivän ihmisten elämässä

2.3.1. Enkeliusko ja enkelibuumi

Suomalaisten usko enkeleihin on säilynyt suhteelliseen vakaana 1990- ja 2000-luvuilla. Eri tutkimusten mukaan vuonna 1995 enkeleihin jollakin tavalla uskoivat 47% suomalaisista, vuonna 1999 48%, vuonna 2000 51% ja vuonna 2007 46% suomalaisista.³⁶ Vuonna 2003 tehdyn tutkimuksen mukaan Suomen kirkossa hengellistä työtä tekevistä työntekijöistä 95% uskoivat jollain tapaa enkeleihin ja pitivät niiden olemassaoloa todennäköisenä.³⁷ Mutta vaikka usko enkeleihin onkin säilynyt tasaisena, ovat ihmisten henkilökohtaiset enkeliuskomukset muuttuneet viime vuosikymmenien aikana.

Erilaiset enkeliuskomukset ja enkelihengellisyyden harjoitusmuodot ovat kasvattaneet suosiotaan länsimaissa 1990-luvulta alkaen. Enkelihengellisyyden kenttä ja enkeliuskomusten kirjo ovat myös kasvaneet ja enkeliuskomuksien piirissä on myös alkanut ilmaantua erillisiä koulukuntia, joilla on toisistaan eroavia enkeliopillisia näkemyksiä. Enkeliuskomukset ovat löytäneet myös tiensä vaihtoehtolääketieteellisyiden kentälle erilaisten enkelihoitojen ja enkeliesineiden, kuten kristallien, kautta. Enkeleitä voidaan näissä uskomuksissa kutsua avuksi aina arjen askareista vaikeiden sairauksien vastaiseen kamppailuun asti.³⁸

Viime vuosikymmeninä vallinneen enkelibuumin aloitti 1990-luvulla amerikkalainen kirjailija, Sophy Burnham, joka vuonna 1990 julkaisi kirjan *A Book of Angels*, jossa hän esitteli useita enkelikohtaamiskertomuksia ja peilasi näitä historiallisiin enkelikäsityksiin ja kohtaamisiin. Burnham kirjoitti myös useita muita enkelikirjoja vuosina 1991-1993.³⁹

Enkelibuumi saapui Suomeen muutaman vuoden viiveellä ja kuten kansainvälisesti, niin myös Suomessa enkelibuumille antoi alkusysäyksen enkelikirjat. Burnhamin kirja käännettiin

³⁵Enkeli a.s.

³⁶Seppälä 2003, 11; Utriainen 2014, 34.

³⁷Niemelä 2004, 98.

³⁸Williams 2007, 6-9; Utriainen 2014, 34-35.

³⁹Oliver & Lewis 2008, 74-75.

suomenkielellä vuonna 1993, ja tämän jälkeen myös muita ulkomaalaisia enkelikirjoja käännettiin suomenkielelle. Myös televisiossa ja radiossa lähetettiin useita enkeliohjelmia ja enkelipienesineistöä, eli *krääsää*, alkoi ilmaantua kauppojen hyllyille ja esimerkiksi Suomen Pipliaseura tarjosi mahdollisuutta liittyä *Enkelikhubiin*. Enkeleihin pystyi myös perehtymään opillisemmassa muodossa osallistumalla Suomen antroposofisen liiton *Enkelikursseille*.⁴⁰

2010-luvulla suomalaisella enkelihengellisyyden kentällä merkittävänä vaikuttajana toimi irlantilainen enkelikirjailija Lorna Byrne, joka on kirjoittanut useita enkeliaiheisia kirjoja, joista yksi merkittävimmistä on hänen elämänkerrallinen kertomus *Enkeleitä hiuksissani*. Tässä kirjassa Byrne kertoo hänen elämänsä aikana tapahtuneista toistuvista enkelikohtaamisista.⁴¹ Suomessa Byrnen kirjoja oltiin vuoteen 2017 mennessä painettu 165 000 kappaletta.⁴²

Byrne on hengelliseltä taustaltaan roomalais-katolinen, mutta hänen seuraajien joukossa on enkeliuskovaisia monista uskonnollisista taustoista. Byrnen vuonna 2011 Messukeskuksessa pidetyn puhetilaisuuden jälkeen vierailta teetetyn kyselyn mukaan vastaajista ensisijaiseksi uskonnolliseksi identiteetiksi valitsivat 59% henkinen ihminen, 21% valitsivat kristitty, 7% humanisti, 4% muu, 4% uskonnollinen ihminen ja 2% New Agen kannattaja. Vastaajista Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuului 74,5%. Enkeliuskovaisia ei siis tämän tutkimuksen pohjalta voi helposti lokeroida minkään tietyn uskonnollisen suuntauksen piiriin, vaan enkeleihin uskovia löytyy laajasti eri lähtökohdista.⁴³

Lorna Byrnen ja muiden enkeligurujen puheet ja tekstit saattavat näyttää hyvinkin kristillisiltä, mutta usein niissä on ratkaisevana erona enkeleiden itsenäinen toiminta. Kristilliset enkelit eivät toimi Jumalasta irtautuneena ja Jumala onkin aina uskon keskipisteenä, mutta enkelihengellisyyden piirissä Jumala voi olla täysin poissaoleva, ja enkelit toimivat itsenäisesti, oman tahtonsa mukaan.⁴⁴

2.3.2. Enkelit populaarikulttuurissa

Tämän päivän enkeliuskovaiset, sekä kristityiksi, että kristinuskon ulkopuoliseksi itsensä identifioivat, ottavat usein elementtejä omiin enkeliuskomuksiinsa kristinuskon eri osa-alueilta, taiteesta, enkeligurujen puheista, enkelikirjallisuudesta, useilta eri vaihtoehtohengellisyyden kentiltä, mutta myös kaupallisesta populaarikulttuurista.⁴⁵

⁴⁰Lod 1997, 42-46.

⁴¹Ketola, Niemelä, Palmu & Salomäki 2012, 39; Byrne 2010, 5-6.

⁴²Halonen 2017.

⁴³Mikkola 2014, 58, 67, 84; Utriainen 2014, 35.

⁴⁴Seppälä 2003, 19.

⁴⁵Ketola, Niemelä, Palmu & Salomäki 2012, 37-39; Mikkola 2014, 36-37; Utriainen 2014, 34, 38; Utriainen 2016, 48.

Enkelit ovat olleet suosittu teema elokuvissa aina 1940-luvulta lähtien, jolloin Yhdysvaltojen Hollywoodissa vallitsi varsinainen enkelibuumi. Enkelit esiintyivät useissa kymmenissä elokuvissa, joista tänä päivänä ehkä parhaiten muistetaan jouluelokuva, *Ihmeellinen on elämä*, vuodelta 1948. Elokuvassa esiintyy enkeli nimeltä Clarence, jonka tehtävänä on estää erään epätoivoisen Georgen itsemurha. Mikäli Clarence onnistuu tässä tehtävässä, ansaitsee hän enkelinsiipensä, jotka ovat elokuvan maailmassa suojeleusenkeleiden arvonmerkki. Clarence onnistuu tehtävässään näyttämälle Georgelle näyn siitä millainen maailma olisi, jos hän ei olisi koskaan syntynyt. Tämä näky saa Georgen jälleen arvostamaan elämää ja hän palaakin takaisin perheensä luokse joulun viettoon.⁴⁶

Viime vuosikymmeninä enkeleiden rooli populaarikulttuurissa on kokenut useita muutoksia. Enkelit toki esiintyvät yhä hyvän tahdon lähettiläinä elokuvissa ja televisiossa, kuten esimerkiksi vuosina 1994-2003 tuotetussa *Enkelin kosketus sarjassa*, jossa maan päälle lähetetyt enkelit auttavat hädässä olevia ihmisiä ja muistuttavat heitä Jumalan rakkaudesta ihmiskuntaa kohtaan. Sarja on voittanut useita palkintoja Yhdysvalloissa ja kansainvälisesti.⁴⁷

Näiden Jumalan luomien hyvän tahdon enkeleiden rinnalle on suosiossa noussut myös fantastisemmat ja täynnä toimintaa olevat kuvaukset enkeleistä. Enkeleillä on merkittävä rooli esimerkiksi suosituissa videoroolipelisarjoissa *Darksiders*, *Devil May Cry* ja *Diablo*. Enkeleiden rooli on kaikissa näissä kolmessa pelisarjassa karkeasti sanottuna suunnilleen sama. He ovat hyvyyden ja oikeudenmukaisuuden puolella olevia erittäin voimakkaita maagisia, pyhiä satureita, jotka taistelevat pahuuden joukkoja vastaan. Jumala, tai vastaava enkeleiden luoja, ei kuitenkaan ole merkittävässä roolissa näiden pelien tarinoissa. Enkelit ovat itse vapaita päättämään miten heidän pitäisi toimia ja usein enkelit päättävätkin harjoittaa hyvin tiukkaa ja ajoittain aggressiivistakin oikeudenmukaisuuden tulkintaa, jolloin ihmiskunta voi joutua kärsimyksen ja kuoleman kohteeksi enkeleiden toiminnan seurauksena.⁴⁸

2.3.3. Enkelit seurakuntaelämässä

Vaikka enkelit ovatkin viime vuosisatoina siirtyneet luterilaisessa kirkossa suuressa määrin taka-alalle, niin jumalanpalvelusten liturgiassa enkelit ovat onnistuneet säilyttämään näkyvän, vaikkakin hieman sivussa olevan, roolin.⁴⁹

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tällä hetkellä käytössä olevassa kirkkokäsikirjassa, ja täten myös kaikissa sunnuntai jumalanpalveluksissa, mainitaan enkelit

⁴⁶Seppälä 1995, 209-213.

⁴⁷Oliver & Lewis 2008, 355, *Touched by an Angel* s.a.

⁴⁸Bosman & Poorthuis 2015, 18, 20-25, 33-36.

⁴⁹Pietilä 1932, 194-195, Seppälä 2003, 78.

useita kertoja. Messun ehtoollisosioon kuuluvassa prefaatiossa enkelit ylistävät Jumalaa seurakunnan kanssa: *laulamme sinulle ylistystä enkelien ja kaikkien pyhien kanssa*. Tässä enkelit toteuttavat Jumalan ylistämisen tehtäväänsä.⁵⁰

Vaikka enkeli-sanaa ei messussa käytettäisikään, niin puhuttaessa taivaasta ovat enkelit aina mukana. Esimerkiksi Isä meidän -rukouksessa rukoillaan Jumalan tahdon tapahtuvan ihmisille maan päällä, niin kuin enkeleille ja muille näkymättömän maailman asukkaille taivaassa: *Tapahtukoon sinun tahtosi, myös maan päällä niin kuin taivaassa*. Apostolisessa uskontunnustuksessa seurakunta tunnustaa yhdessä uskonsa Jumalaan, enkeleiden ja ihmisten luojaan: *taivaan ja maan Luojaan*. Nikean uskontunnustuksessa tunnustetaan samoin, mutta myös kaikki Jumalan luomat näkyvän ja näkymättömän maailman asukkaat mainitaan: *taivaan ja maan, kaiken näkyvän ja näkymättömän Luojaan*.⁵¹

Enkelit ovat myös suosittu aihe virsissä ja enkelit mainitaankin vuonna 1987 käyttöön otetussa virsikirjassa ainakin yli 60 eri virressä.⁵² Näistä ehkä tunnetuin on Martti Lutherin kirjoittama jouluvirsi, *Enkeli taivaan lausui näin*, jossa enkelit ilmoittivat paimenille Jeesuksen syntymästä. Tässä virressä enkelit toimivat Jumalan sanansaattajina.⁵³

Vuonna 2016 käyttöön otetussa virsikirjan lisävihkossa on yhteensä 79 uutta virttä ja enkelit mainitaan näissä virsissä ainakin kahdessa mikkelinpäivän virressä *Luoja, Isä, sinulle*⁵⁴ ja *Maan korvessa kulkevi lapsosen tie*⁵⁵. Näistä jälkimmäinen, virsi 971, tunnetaan myös nimellä *Suojelusenkeli* ja siinä korostuukin enkeleiden suojeleva rooli, etenkin lasten elämässä.⁵⁶

Enkeleitä varten on kirkkovuodessa omana pyhänä mikkelinpäivä, toiselta nimeltään enkelien sunnuntai, joka on nimetty arkkienkeli Mikaelin mukaan. Enkeleiden rinnalla pyhän teemana ovat myös lapset sekä lasten suhde Jumalaan ja mikkelinpäivänä vietetäänkin usein perhemessuja. Enkeleiden rooleista korostuu mikkelinpäivänä Jumalan sanansaattajina toimiminen sekä suojelusenkelin ja taivaallisen soturin rooli.⁵⁷

Viime vuosikymmeninä on noussut suosiossa myös alun perin Tampereen hiippakunnassa kehitetty enkelikirkko, joka on enkeliteemainen, erityisesti lapsille suunnattu jumalanpalvelus. Enkelikirkkoja järjestetään useissa eri seurakunnissa, esimerkiksi vuonna

⁵⁰Jumalanpalvelusten kirja 2000, 24.

⁵¹Jumalanpalvelustenkirja 2000 20-21, 24, 28.

⁵²Seppälä 2003, 169.

⁵³Virsi 21 s.a.

⁵⁴Virsi 901 s.a.

⁵⁵Virsi 971 s.a.

⁵⁶Virsi 971 s.a.

⁵⁷Evangeliumikirja 1999, 596; Mikkelinpäivä s.a.

2011 enkelikirkkoja pidettiin melkein joka neljännessä seurakunnassa, ja enkelikirkot ovatkin yksi suosituimmista erityisjumalanpalveluksista.⁵⁸

2.4. Pappien sitoutuminen kirkon opetukseen

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ei vallitse yksi, absoluuttinen oppi, jonka noudattamista edellytettäisiin kaikilta papeilta ja seurakuntalaisilta. Suomen kirkon sisällä vaikuttaa useita erilaisia kristillisen hengellisyyden muotoja ja hyvä esimerkki tästä on useiden suomalaisten herätysliikkeiden pysyminen kirkon piirissä, vaikka näiden ja kirkon välillä onkin merkittäviä opillisia eroja.⁵⁹

Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon vihittävältä papilta edellytetään pappislupauksen lausumista ja siinä pitäytymistä. Kirkon oppiin liittyen tässä lupauksessa papilta edellytetään pysymistä kirkon tunnustuksessa: *pysyä Jumalan pyhässä sanassa ja siihen perustuvassa evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuksessa. En julkisesti julista tai levitä enkä salaisesti edistä tai suosi sitä vastaan sotivia oppeja.*⁶⁰

Piispat edellyttävät papeilta sitoutumista kirkon oppiin suurien linjojen osalta, kuten uskontunnustuksessa pysymistä, mutta papeille sallitaan myös opin kyseenalaistaminen ja epäilykset ja epävarmuudet oppia kohtaan.⁶¹ Suurin osa Suomen kirkon papeista sitoutuu kirkon opin mukaiseen uskoon. 70% papeista ovat erittäin sitoutuneita kirkon uskoon, 23% ovat sitoutuneita vain keskeisiin kohtiin ja 7% ovat heikosti sitoutuneita.⁶² Enkeleihin uskoi 95% kirkon hengellistä työtä tekevistä ja papeista noin 70% uskoivat vakaasti enkeleihin.⁶³

2.5. Aikaisempi tutkimus

Enkeleitä ollaan tutkittu 1900- ja 2000-luvulla laajasti kansainvälisesti ja kotimaisesti. Tässä tutkielmassa käytän useita aiempia enkelitutkimuksia, mutta nykypäivän pappien enkelikäsityksiin tai nykypäivän kristillisen kirkon enkelioppiin liittyvää tutkimusta ei ole aikaisemmin tehty.

Erinäisistä enkeliuskomuksista ollaan tehty laajasti eri aiheisiin keskittyvää tutkimusta. Esimerkiksi Itä-Suomen yliopiston systemaattisen teologian professori Serafim Seppälä on tutkinut varhaiskristillisyyden ja juutalaisuuden enkelikäsityksiä kirjassaan, *Taivaalliset voimat*.⁶⁴

⁵⁸Seppälä 2003, 126; Ketola, Niemelä, Palmu & Salomäki 2012, 100-101.

⁵⁹Herätysliike s.a.

⁶⁰Niemelä 2004, 28.

⁶¹Niemelä 2004, 79.

⁶²Niemelä 2004, 107.

⁶³Niemelä 2004, 98.

⁶⁴Seppälä 2016.

Suomessa ehkä tunnetuimpia *enkelitutkijoita* ovat toimittaja ja filosofian maisteri, dogmatiikka sivuaineenaan, Olli Seppälä ja Turun yliopiston uskontotieteen professori Terhi Utriainen. Molemmat ovat tehneet useita julkaisuja enkeliteemoihin liittyen. Olli Seppälän merkittävin enkelikirja on vuonna 2003 julkaistu *Enkeli - Taivaallinen sanansaattaja*, jota on myös kutsuttu enkelialan perusteokseksi.⁶⁵ Terhi Utraisen tutkimus on keskittynyt enimmäkseen ei-kristillisten, erityisesti naisten, enkeliuskomusten tutkimiseen ja hän on julkaissut useita tutkimuksia aiheesta kotimaassa ja kansainvälisesti. Utraisen viimeisin julkaisu on vuoden 2017 *Enkeleitä työpöydällä: Arjen ja lumon etnografiaa*.⁶⁶

Enkeliaiheisia maisterintutkielmia teologian, uskontotieteen ja filosofian tutkimusalojen piirissä on myös kirjoitettu useita. Pia Lod on vuonna 1997 tutkinut nuorten enkelikäsityksiä.⁶⁷ Niina Vuori on vuonna 2012 tutkinut kokemuskertomuksia enkeleistä.⁶⁸ Elisa Mikkola on vuonna 2014 tutkinut Lorna Byrnen tilaisuuteen osallistuneiden enkelinäkemysiksi.⁶⁹ Marja Koskela on vuonna 2014 tutkinut enkeleiden tehtäviä miesten enkelikokemuksissa.⁷⁰

Lodin tutkimus tarjoaa kattavan kuvan 1990-luvun loppupuolella Suomessa vallinneesta enkelibuumista ja nuorten enkelikäsityksistä tämän buumin valossa. Tutkimus on viimeisen yli 20 vuoden kuluessa jo vanhentunut, sillä enkeleiden näkyvyys on merkittävästi muuttunut. Populaarikulttuuri tarjoaa nuorille kiintoisan kuvan fantastisemmista enkeleistä ja Lodin tutkimuksen aikaan ei enkeleillä ollut populaarikulttuurissa samanlaista roolia, kuin nykypäivänä. Aiheesta ei kuitenkaan ole tehty tuoreempaa tutkimusta.

Vuori on tutkinut enkelikokemuksia kohtaamisen merkityksen näkökulmasta, mutta osana tutkimustaan hän myös selvitti enkeleitä kohdanneiden enkelikäsityksiä. Hän selvitti esimerkiksi käsityksiä kohdattujen enkeleiden ulkomuodosta, muun muassa oliko enkeleillä siivet?⁷¹ Enkelikokemuksia on tutkittu enemmän, kuin enkelikäsityksiä, mutta nämä liittyvät erottamattomasti toisiinsa, joten käsitysten ja kokemusten tutkimusta yhdessä on tärkeää tehdä.

Enkeliuskomukset ja harrastuneisuus ovat huomattavasti yleisempiä naisten keskuudessa,⁷² ja Koskelan tutkimus tarjoaakin mielenkiintoisen näkökulman aiheeseen keskittymällä miesten enkelikokemuksiin. Koskela tekee myös vertailevaa tutkimusta

⁶⁵Lötjönen 2015.

⁶⁶Terhi Utriainen s.a.

⁶⁷Lod 1997.

⁶⁸Vuori 2012.

⁶⁹Mikkola 2014.

⁷⁰Koskela 2014.

⁷¹Vuori 2012, 56-58.

⁷²Koskela 2014, 8.

peilaamalla miesten enkelikokemuksia naisten enkelikokemuksiin ja näissä onkin jonkin verran eroja. Omaan tutkielmaani liittyen olisi mahdollista tehdä jatkotutkimusta vertailemalla pappien ja seurakuntalaisten enkelikokemuksia.

Mikkolan tutkimus taas keskittyi lähes yksinomaan naisten enkelikäsitysten tutkimukseen, sillä niistä Byrnen tilaisuuteen osallistujista, jotka osallistuivat Mikkolan tutkimukseen, 94% oli naisia.⁷³ Tutkimus antoi jonkinlaista kuvaa myös Suomen kirkon jäsenten enkelikäsityksistä, sillä 74,5% tutkimukseen osallistuvista kuului kirkkoon, vaikkakin vain 21% kuvailivat itseään kristityksi.⁷⁴ Tutkimuksen antama kuva kristityistä kirkon jäsenistä antaisi kyllä mielestäni aihetta tehdä jatkotutkimusta nimenomaan kirkkoon kuuluvien enkelikäsityksistä.

Pappien käsityksiä näkymättömään maailmaan liittyen ovat tutkineet Risto Rätty ja Emilia Skoog. Rätty on vuonna 2005 tutkinut vankilapappien pahuuskäsityksiä ja Skoog on vuonna 2017 tutkinut seurakuntapappien pahuus ja paholauskäsityksiä.⁷⁵ Korkeimpaan langenneeseen enkeliin eli Paholaiseen keskittyy tutkimuksessaan huomattavasti enemmän Skoog, kuin Rätty. Rätty keskittyy enimmäkseen inhimillisen pahan käsittelyyn, kuin persoonalliseen pahaan. Myös Skoog käsittelee inhimillistä paha, mutta hänen laajempi Paholaisen ja enkeleiden käsittely, tekee Skoogin tutkimuksesta läheisemmän oman tutkimukseni kanssa, verrattuna Rätty'n tutkimukseen.

Skoogin vanhan tutkintorakenteen mukainen laajempi maisterintutkielma käsittelee myös Raamatun ulkopuolisten apokryfikirjojen enkeli ja pahuuskäsityksiä.⁷⁶ Hänen tutkimukseen perehtyminen antaa siis myös kiintoisaa toisenlaista näkökulmaa pappien käsityksiin näkymättömästä maailmasta, omaan tutkimukseeni verrattuna. Tutkimuksemme myös tietyllä tapaa peilaavat toisiaan, sillä minun tutkimukseni keskittyy pappien käsityksiin näkymättömän maailman hyvydestä, eli enkeleistä ja Skoogin tutkimus keskittyy pappien käsityksiin näkymättömän maailman pahuudesta, eli langenneista enkeleistä.

3. Tutkimuksen toteutus

3.1. Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on saada yleisluonteista tietoa Suomen pääkaupunkiseudun evankelis-luterilaisen kirkon pappien enkelikäsityksistä sekä heidän mielipiteistä ja asenteista

⁷³Mikkola 2014, 58.

⁷⁴Mikkola 2014, 67, 84.

⁷⁵Rätty 2005; Skoog 2017.

⁷⁶Skoog 2017, 11-13.

enkeleiden roolista kirkon ja seurakunnan elämässä. Pohdin tutkimuksessani myös pappien asiantuntijaroolia enkeleihin liittyen. Tutkielman lähteenä toimii vuoden vaihteessa 2019 ja 2020 kerätty lomakehaastatteluaineisto. Tutkimuskysymykseni on:

Minkälaisia käsityksiä ja asenteita Suomen pääkaupunkiseudun evankelis-luterilaisen kirkon papeilla on enkeleistä ja enkeleiden roolista kirkon ja seurakunnan elämässä?

Tutkimustehtävän ja tutkimuskysymyksen valintaan vaikutti oma kiinnostukseni ja harrastuneisuuteni enkeleitä ja enkelioppia kohtaan. Olen lähes koko teologian opintojeni ajan ollut kiinnostunut enkeleistä ja erinäisistä enkeliuskomuksista. Sikäli kuin ne liittyvät juutalais-kristilliseen uskoon tai mytologiaan, tai islamin enkelioppiin. Tein myös oman kandidaatintutkielman enkeleihin liittyen, jonka aiheena oli yleisesti suomalaisten enkeliuskomukset suhteessa kirkon oppiin.⁷⁷

3.2. Tutkimusaineisto ja sen kerääminen

Aiheen rajaaminen tutkielman laajuus ja käytännöllisen teologian tutkimusmenetelmät huomioiden ei ollut aivan yksinkertainen asia. Tutkimukseni kohteeksi valitsin pääkaupunkiseudun papit, mutta Kauniainen jäi tutkimuksen ulkopuolelle, koska keräsin aineistoa Espoon, Helsingin ja Vantaan seurakuntayhtymien kautta. Harkitsin alun perin myös koko Suomen kattavaa tutkimusta pappien enkelikäsityksistä, mutta koska aiheesta ei ole aiemmin tehty tutkimusta, niin päädyin rajaamaan tutkimukseni pääkaupunkiseudulle.

Tutkimuksen rajaaminen maantieteellisesti suppeammalle alueelle ja erityisesti pääkaupunkiseudulle tarjoaa myös todennäköisesti jonkin verran homogeenisemmän aineiston, verrattuna koko Suomen kattavaan tutkimukseen. Jätin myös tutkimuksen ulkopuolelle kaikki herännäisyyteen liittyvät erottelevat tekijät, enkä siis tutkimuksessani pyytänyt haastateltavia pappeja kertomaan hengellistä taustaansa.

Valitsin tutkimukseni aineiston keräysmenetelmäksi strukturoidun lomakepohjaisen haastattelun, jossa suurin osa kysymyksistä olivat tekstikenttäkysymyksiä, joihin oli mahdollista vastata vapaavalintaisen pituisilla vastauksilla. Aineiston keräysalustaksi valitsin Helsingin yliopiston *E-lomake palvelun*⁷⁸. Lomakehaastattelussani on elementtejä myös asiantuntijahaastattelusta. Asiantuntijahaastattelusta voidaan puhua silloin, kun tutkimuksen kohteena olevia henkilöitä voidaan pitää tutkimuksen aiheena olevan ilmiön asiantuntijoina.

⁷⁷Talvisto 2019.

⁷⁸E-lomake. s.a.

Asiantuntijahaastattelussa haastateltavalla on niin sanottu kaksoisrooli, sillä haastateltava toimii samaan aikaan tutkittavan ilmiön asiantuntijana sekä tutkimuksen tutkimuskohteena.⁷⁹ Tämä ilmenee omassa tutkimuksessani siltä osin, että tutkimuskohteenani ovat pk-seudun papit, mutta tutkimuksessani perehdyn ja selvitän näiden pappien enkelituntemusta ja heidän perehtyneisyyttä laajempiin enkeliteemoihin, enkeleiden rooliin kirkossa ja kirkon opillisiin kysymyksiin enkeleihin liittyen.

Kielitoimiston sanakirjan mukaan asiantuntijana voidaan pitää henkilöä, jolla on asiantuntemusta kyseessä olevasta aiheesta ja asiantuntijasta voidaan käyttää myös termejä erikoistuntija, ekspertti tai spesialisti.⁸⁰ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon papit ovat ammatinsa kelpoisuusvaatimuksista johtuen aina teologian maistereita ja tähän tutkintoon sisältyy piispainkokouksen määrittelemiä opintoja. Näihin opintoihin kuuluu esimerkiksi: *eksegetiikan, kirkkohistorian, systemaattisen teologian ja käytännöllisen teologian opintoja kaikissa oppiaineissa yhteensä vähintään 100 opintopistettä sekä uskontotieteellisiä opintoja vähintään 10 opintopistettä.*⁸¹

Papeilla voidaan siis olettaa olevan teologista asiantuntemusta laajoilta alueilta ja eri pappien välillä on paljon vaihtelua siitä, mihin teologisiin oppiaineisiin pappi on erityisesti perehtynyt. Yleisesti voidaan kuitenkin sanoa kaikkien pappien olevan teologian asiantuntijoita ja tätä asiantuntijuutta myös seurakuntalaiset papeilta edellyttävät.⁸²

Strukturoitu lomakehaastattelu on yleisemmin käytössä kvantitatiivisessa eli määrällisessä tutkimuksessa, kuin kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa. Tästä huolimatta strukturoitu lomakehaastattelu sopi kuitenkin hyvin omaan tutkimukseeni, sillä tarkoitukseni oli selvittää aiheeseen perehtyneiden, aihealueen asiantuntijoiden, käsityksiä ja asenteita kirkon opista ja perinteestä. Näin ollen kokemuksellisuus ja tunteisiin liittyvä käsittely jäi merkittävästi vähemmälle roolille, joten avoimempia ja vapaamuotoisempia teemahaastatteluja tai syvähaastatteluja ei tässä tutkimuksessa ollut tarpeellista käyttää.⁸³

Strukturoidun lomakehaastattelun valintaa puolsi myös pappien rooli teologian ja kirkon opin sekä tradition asiantuntijoina ja tästä johtuen käyttämässäni lomakehaastattelussa oli elementtejä myös asiantuntijahaastattelusta. Tutkimukseni kysymykset käsittelivät sekä pappien henkilökohtaisia näkemyksiä ja asenteita, että heidän näkemyksiä ja asenteita kristinuskon perinteiden ja opin, enkelioppi mukaan lukien, asiantuntijoina.

⁷⁹Alastalo & Åkerman 2010, 372-374.

⁸⁰Asiantuntija. s.a.

⁸¹Piispainkok. päätös. 114. 2013, 4§.

⁸²Yletyinen 2005, 13-14, 91, 94.

⁸³Tuomi & Sarajärvi 2018, 59, 65-69.

Asiantuntijahaastattelussa tärkeään rooliin nousee yleisen faktapohjaisen kuvauksen saaminen käsitelystä aiheesta.⁸⁴ Tämän yleiskuvan saamiseksi pidin lomakehaastattelua parempana vaihtoehtona, kuin esimerkiksi teemahaastattelua. Lomakehaastattelu tarjosi myös mahdollisuuden haastatella useampaa pappia, kuin mitä olisi teemahaastatteluiden pohjalta ollut mahdollista, joissa haastateltavien määrä rajoittuu maisterintutkielman tasoisissa tutkimuksissa usein noin kymmeneen haastateltavaan.

Lomakehaastattelu koostui perustietojen keräyksen lisäksi yhteensä 31 kysymyksestä, joista kuusi olivat rastimerkintä kysymyksiä ja 25 olivat tekstikenttäkysymyksiä, joiden vastausten pituutta ei ollut rajoitettu. Perustiedoiksi luokiteltuja kysymyksiä olivat *sukupuoli, ikä* (haarukoitu kymmenen vuoden välein), *montako vuotta oli työskennellyt pappina* (haarukoitu viiden vuoden välein), *missä seurakuntayhtymässä toimii tällä hetkellä pappina* sekä *millaisissa tehtävissä olet pappina toiminut ja toimit tällä hetkellä (virka-asemasi ja työalasi)?*

Keräämästäni perustiedoista päädyin tässä tutkielmassa jättämään pois kysymyksen: *millaisissa tehtävissä olet pappina toiminut ja toimit tällä hetkellä (virka-asemasi ja työalasi)*, jota en ollut tarpeeksi selkeästi muotoiltu ja tämän seurauksena vastaajista vain vähemmistö vastasi kysymykseen toivomallani tavalla. Aineistoon perehtyessäni en myöskään nähnyt, että vastaajan työalalla tai virka-asemalla olisi ollut ainakaan ilmeistä merkitystä enkelikäsityksiin tai muihin vastauksiin liittyen.

Lähetin tutkimuspyynnön kaikille haastateltaville suomenkielellä, myös ruotsinkielisten seurakuntien papeille, mutta varmistin seurakuntien yhteystietojen lisätiedoista, että kyseisen papin kohdalla oltiin kielitaidoksi mainittu suomi tai kielitaitoa ei ilmoitettu. Vastaajista yksi vastasi kysymykseen ruotsinkielellä. Hänen kohdallaan käänsin vastaukset suomenkielelle käyttämällä apuna Googlen käännöspalvelua⁸⁵, jonka lisäksi pyysin myös tutkielmaseminaarini opponenttejani tarkastamaan käännöksen ja heidän avullaan sain käännettyä ruotsinkieliset vastaukset suomeksi.

Lomakepohjassani oli myös kaksi pientä huolimattomuusvirhettä. Pappina työskentelyvuosista puuttui vaihtoehto 16-19 vuotta. Tämän lisäksi työskentelyvuosi vaihtoehdot 6-10 vuotta ja 10-15 vuotta menivät kymmenen vuoden työskentelyajan osalta päällekkäin. Vain yksi haastateltu vastasi, että oli työskennellyt 6-10 vuotta, joten hänen kohdallaan oletan, että haastateltava oli työskennellyt 6-9 vuotta. Yksi vastaaja ilmoitti

⁸⁴Alastalo & Åkerman 2010, 312-318.

⁸⁵Google kääntäjä a.s.

lomakehaastattelun lopussa olevaan vapaamuotoiseen kysymykseen, että oli toiminut pappina 16-19 vuotta, joten hänen osaltaan korjasin työskentelyvuodet aineiston kokoamisvaiheessa.

Aineistonkeräyksen toteutin vuoden vaihteessa 2019 ja 2020. Ensimmäiset vastaukset sain 20.11.19 ja viimeiset vastaukset 5.2.2020. Vastauksia sain yhteensä 25 papilta, kolmen seurakuntayhtymän alueelta. Selkeästi eniten vastauksia sain Helsingin seurakuntayhtymän alueelta, jossa haastateltuja oli 15. Vantaan ja Espoon seurakuntayhtymistä sain suurin piirtein yhtä monta vastausta. Vantaalta tutkimukseen osallistui viisi ja Espoosta neljä haastateltua. Yksi haastateltavista ei halunnut ilmoittaa seurakuntayhtymäänsä.

Tutkimukseen osallistuvien tavoittaminen ja heidän saaminen osallistumaan tutkimukseen oli yllättävän pitkä ja haasteellinen prosessi. En ollut aiemmin tehnyt tämän tyyppistä lomakehaastattelu tutkimusta ja huomasinkin aineistonkeräyksen varhaisessa vaiheessa, etten saa aineistoa kerättyä alkuperäisen suunnitelmani mukaisesti.

Alkuperäinen suunnitelmani oli hyödyntää, niin sanottua, *lumipallo-otantaa*, jossa aineistonkeräyksen alkuvaiheessa tutkija on yhteydessä tiettyihin avainhenkilöihin jotka osallistuvat itse tutkimukseen, mutta myös johdattavat tutkijan muiden potentiaalisten haastateltavien pariin. Nämä haastateltavat sitten johdattavat tutkijan jälleen muiden potentiaalisten haastateltavien pariin ja näin otanta jatkuvasti kasvaisi, kuten lumipallo joka kerää ympäröivää lunta itseensä ja kasvaa jatkuvasti suuremmaksi.⁸⁶

Lumipallo-otannan toteuttamiseksi olin yhteydessä sellaisiin pappeihin Tikkurilan, Malmin ja Espoon tuomiokirkko- seurakunnissa, joiden kanssa olin aiemmin tehnyt yhteistyötä rippikoulu ja jumalanpalveluselämän saroilla. Tikkurilan seurakunnassa toimivalle papille lähetin myös raakaversion lomakehaastattelupohjastani ja sain palautetta, jonka osalta korjasin lomakkeessa olevia epäkohtia.

Lumipalloreaktiota ei kuitenkaan näistä yhteydenotoista lähtenyt muodostumaan. Odotin useita viikkoja, eikä vastauksia tullut kuin vain muutamia. Tästä johtuen siirryin lumipallo-otannasta satunnaisotantaan. Satunnaisotannassa arvotaan ryhmästä osallistujia ne osallistujat, joille lähetetään kutsu osallistua tutkimukseen.⁸⁷ Käytännössä toteutin satunnaisotannan siten, että menin Espoon⁸⁸, Helsingin⁸⁹ ja Vantaan⁹⁰ seurakuntayhtymien verkkosivuille, jonne on listattu kaikki näiden seurakuntayhtymien seurakunnat.

Näiltä sivuilta valitsin satunnaisesti seurakuntia, joiden verkkosivuilta etsin seurakunnan työntekijöiden yhteystiedot ja valitsin satunnaisia pappeja, joille lähetin

⁸⁶Tuomi & Sarajärvi 2018, 74.

⁸⁷Valli 2018, 90-93.

⁸⁸Espoon seurakunnat a.s.

⁸⁹Helsingin seurakunnat a.s.

⁹⁰Vantaan seurakunnat a.s.

sähköpostitse pyynnön osallistua tutkimukseen. Valitettavasti tätäkään metodologiaa käyttäen en saanut riittävästi vastaajia ja eräs henkilökohtaisesti päättämäni, ja seminaarityöskentelyssä mainitsemani, virstanpylväs, 12 vastaajaa, oli erittäin vaikea saavuttaa.

Seuraavana aineistonkeräysmenetelmänä toimi myös satunnaisotanta, mutta muutin lähestymistapaani. Sen sijaan, että lähetin satunnaisesti valitsemieni seurakuntien satunnaisesti valitsemille papeille tutkimuspyyntöä, niin lähetin melkein kaikkien Espoon, Helsingin sekä Vantaan seurakuntien, ruotsinkieliset seurakunnat mukaan lukien, papeille tutkimuspyynnön. Noin puolivaiheessa tätä prosessia lisäsin myös tutkimuspyyntö viestiini maininnan, ettei vastaajien tarvitse kokea olevansa erityisesti perehtyneitä aiheeseen.

Lähetin myös osalle papeista muistutuksen tutkimukseen osallistumisesta. Muutamat papit saivat yhteensä kolme tutkimuspyyntöä, reilu puolet saivat yhden viestin ja alle puolet saivat kaksi viestiä. Loppujen lopuksi lähetin tutkimuspyynnön yli sadalle papille, mutta tätä tarkemmasta lukumäärästä en pitänyt kirjaa.

Vastausten keräämistä haittasi myös E-lomake palvelussa ollut noin parin päivän käyttökatko, jonka aikana vastaaminen ei ollut mahdollista. Tämä käyttökatko sattui juuri siihen aikaan, kun olin lähettänyt ensimmäisen suuren määrän, useita kymmeniä, tutkimuspyyntöjä. Kaksi pappia laittoivat minulle sähköpostitse viestiä, että osallistuisivat mielellään tutkimukseen, mutta lomakepalvelu ei ollut käytettävissä. Vastaajia sain lopulta 25 kappaletta, joten tutkimukseni vastausprosentti oli arviolta noin 10-25 prosenttia.

En ole myöskään täysin tyytyväinen keräämääni aineiston laatuun. Merkittävin puute oli vastausten suppeus. Tätä suppeutta olisin voinut minimoida lisäämällä täsmentäviä kysymyksiä. Lomakehaastattelua en kuitenkaan olisi pystynyt merkittävästi muuttamaan kesken aineistonkeräämisen. E-Lomake palvelu rajoittaa jo käyttöön otetun lomakkeen muuttamista ja tämän lisäksi kysymysten muuttaminen kesken aineiston keräyksen olisi heikentänyt tutkimuksen luotettavuutta, kun osa aineistosta olisi kerätty eri kysymyksiä käyttäen.

Olin sekä sähköpostitse lähettämässäni tutkimuspyynnössä, että varsinaisessa haastattelulomakkeessa ilmoittanut, että: *pitkät yksityiskohtaiset vastaukset olisivat toivottuja*. Vastaajat eivät kuitenkaan pyyntöäni noudattaneet vaan he antoivat suurilta osin lyhyempiä ja yksinkertaisia vastauksia. Lomakehaastattelu ei myöskään tarjoa mahdollisuutta esittää lisäkysymyksiä. Esimerkiksi eräs haastateltava vastasi seurakuntalaisten enkelikertomuksiin liittyen seuraavasti: *sitten on toki kaikki kertomukset lähetyskentiltä erikseen. Ne jos mitkä, ovat siistejä ja eppisiä*.⁹¹

⁹¹H9.

Kontaktihaastattelussa olisin tietysti pyytänyt haastateltavaa kertomaan näistä eeppisistä kertomuksista, vaikkeen ollut alun perin varautunut kysymään haastateltavilta lähetystyöhön liittyvistä enkeliaiheista. Lomakehaasteluissa on haastateltavan harteilla täsmentää itse esittämäänsä vastausta, mutta tätä ei juurikaan oman aineistoni osalta tapahtunut.

3.3. Aineiston analysointi

Aineiston analyysimenetelmänä käytin sisällönanalyysia. Sisällönanalyysin tein Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven teoksen *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* esimerkkeihin nojautuen. Toteutin sisällönanalyysin aineistolähteisesti, mutta taustalla vaikutti myös osittain teorialähteisyys. Teorialähteisyyteen vaikutti tekemäni aiempi tutkimus suomalaisten enkeliuskomuksista.

Laadullinen sisällönanalyysin nousi seminaarin ja metodiluentojen aikana tutkimukseeni liittyvässä keskustelussa parhaimmaksi valinnaksi, eivätkä muut analyysimenetelmät juurikaan nousseet edes vaihtoehtoiksi. Tämä menetelmä soveltuu myös erinomaisesti vastaamaan omaan tutkimuskysymykseeni, sillä laadullisessa sisällönanalyysissa tutkittavasta aiheesta pyritään luomaan mahdollisimman selkeä, ymmärrettävä ja tiivis kokonaiskuva.⁹²

Ensimmäinen vaihe aineiston analyysissa on aineiston kokoaminen. Käyttämäni Helsingin yliopiston E-lomake palvelu ei osaa automaattisesti järjestää saatuja vastauksia helposti tulostettavaan muotoon, vaan vastaukset ovat Excel-tilukotiedosto muodossa. Kokosin aineiston kahdella eri tavalla. Ensisijaisesti käytin kysymyksittäin jäsennettyä aineistoa, koska tutkimuksessani on tärkeämpää saada pätevä yleiskuva pk-seudun pappien enkelikäsityksistä, kuin yksittäisen papin käsityksistä. Toissijaisesti käytin haastateltavien mukaan jäsennettyä aineistoa. Molemmat versiot ovat kulkeneet mukana koko tutkimuksen tekemisen ajan.

Aineistoa ei tarvinnut litteroida, koska aineisto oli jo valmiiksi digitaalisessa muodossa. Tästä huolimatta törmäsin samankaltaisiin epäselviin ilmauksiin, kuin mihin nauhoitetuissa kontaktihaastatteluissa usein törmätään. Esimerkiksi haastateltavien antamiin epäselviin vastauksiin. Lomakkeeseen vastanneet eivät juurikaan yleisellä tasolla kiinnittäneet huomiota kirjoitusasuun ja oikeinkirjoitukseen. Kirjoitusvirheitä on aineistossani runsaasti.

Suurimmaksi osaksi kirjoitusvirheet ovat puhekielen tyylisiä, eivätkä täten eroa litteroitavista haastatteluista, mutta myös puuttuvia sanoja oli jonkin verran. Tämän seurauksena olen joutunut tekemään tiettyjä tulkintoja aineistoa lukiessani. Esimerkiksi yksi

⁹²Tuomi & Sarajärvi 2018, 87-88

vastaajista vastasi kysymykseen kirkon suhtautumisesta enkeleihin seuraavasti: *Enkeleiden rooli nousee Raamatun kirkkokäsikirjan kohdista*.⁹³ On hyvin epätodennäköistä, että haastateltava puhui Raamatun kirkkokäsikirjasta, koska sellaista Raamatun kirjaa ei ole olemassa. Sen sijaan haastateltavalta todennäköisesti unohtui laittaa vastaukseen [ja] sana, joten tulkitsem vastajaan tarkoittaneen: *Enkeleiden rooli nousee Raamatun [ja] kirkkokäsikirjan kohdista*.

Aineiston kokoamista seuraava vaihe on aineiston lukeminen. Aineiston analysoinnin perusedellytyksenä on aineiston huolellinen lukeminen, joten luin aineiston useaan kertaan läpi.⁹⁴ Aineiston kokoamisen, lukemisen ja siihen perehtymisen jälkeen voidaan aloittaa varsinainen aineiston analysointi.

Käyttämässäni Tuomion ja Sarajärven teoksessa sisällönanalyysin prosessi on jaettu kolmeen eri vaiheeseen. Nämä vaiheet ovat: aineiston pelkistäminen, ryhmittely ja käsitteiden luominen. Ensimmäisessä pelkistämisen eli redusointivaiheessa aineisto pelkistetään mahdollisimman tiiviiseen muotoon. Tässä vaiheessa aineistosta jätetään pois kaikki epäolennainen tai aiheen ohi menevä aineisto, joten jäljelle jää vain tutkimuskysymyksen kannalta olennainen aineisto. Redusointivaiheessa aineistoa tarkastellaan siten, että sieltä etsitään ja määritellään tutkimuskysymykseen liittyviä ilmauksia ja termejä. Näitä kutsutaan analyysiyksiköiksi. Analyysiyksikköinä voi olla yksittäisiä sanoja, virkkeitä, laajempia yleisiä teemoja tai kokonaisuuksia jotka voivat pitää sisällään useita lauseita.⁹⁵

Omassa aineistossani redusoinnin tarvetta oli esimerkiksi teemahaastatteluun verrattuna huomattavasti vähemmän. Lomakehaastattelu ei anna tilaa aiheen ohi menevälle keskustelulle ja vastaajat saavat vastata kysymyksiin rauhassa omalla ajallaan, joten ylimääräistä aineistoa ei kerry muistelun, unohtelun tai muun vapaan keskustelun muodossa.

Analyysiyksikköinä käytin enimmäkseen lauseita, mutta myös yksittäisiä sanoja, koska tarkastelen laajempia teemoja pappien enkelikäsityksistä ja asenteista. Myös vastausten suppeus ja kohdistuneisuus vain yhteen aiheeseen johti siihen, ettei osasta aineistoa tarvinnut muodostaa juuri laisinkaan pelkistettyjä ilmauksia. Esimerkiksi kysymykseen perehtyneisyydestä Martti Lutherin enkelikäsityksiin, suurin osa haastateltavista vastasi: *en ole perehtynyt* tai muulla vastaavalla ilmauksella tai vain lyhyesti: *ei*. Pisimmätkin vastaukset tähän kysymykseen olivat vain kahden tai kolmen lauseen pituisia.

Redusointivaiheesta siirrytään klusterointi- eli ryhmittelyvaiheeseen. Tässä vaiheessa pelkistetystä aineistosta esiin nostettuja analyysiyksiköitä aletaan järjestelemään eri

⁹³H3.

⁹⁴Hirsjärvi & Hurme 2015, 143.

⁹⁵Tuomi & Sarajärvi 2018, 91-93.

kategorioihin ja luokkiin. Tutkija käyttää omaa harkintakykyä kategorioiden ja luokkien järjestelystä. Osa kategorioista ja luokista voidaan määritellä ennalta, mutta yhtä lailla uusia luokkia voi nousta esiin aineistoa analysoidessa tai aiemmat erilliset luokat voivatkin yhdistyä samaksi luokaksi. Teemoja ja ilmauksia käsitellään niiden samankaltaisuuksien perusteella ja niistä etsitään yhdistäviä ja erottavia piirteitä.⁹⁶

Omassa tutkimuksessani kattotermeinä toimivat tutkimuskysymyksestä nousevat pappien enkelikäsitykset ja asenteet enkeleiden rooleista kirkossa. Alempina kategorioina toimivat esimerkiksi pappien asiantuntijuus enkeleihin ja enkeliuskomuksiin liittyvät teemat.

Analyysin kolmannessa ja viimeisessä vaiheessa aineisto abstrahoidaan. Tässä vaiheessa aineistosta erotetaan oman tutkimuskysymyksen kannalta olennainen tieto ja tämän pohjalta työlle luodaan teoreettiset käsitteet. Abstrahointi on osittain oma vaihe, mutta se liittyy myös klusterointivaiheeseen ja klusterointia ja abstrahointia voidaankin tehdä osittain päällekkäin aineistoa analysoidessa. Sisällönanalyysille onkin ominaista, että analyysivaiheet menevätkin osittain päällekkäin eikä prosesseja ole aina mielekästä tehdä puhtaan lineaarisesti. Abstrahointivaiheessa voikin nousta tarve lisätä tai korjata olemassa olevia luokkia tai analyysiyksiköitä ja tämän perusteella aineistoa tulee käytyä useasti uudelleen läpi. Lopuksi edetään tutkimuksen teoreettisten käsitteiden luomiseen ja johtopäätösten tekemiseen.⁹⁷

3.4. Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksen tekijänä pyrin parhaani mukaan tekemään mahdollisimman virheetöntä ja luotettavaa tutkimusta. Mikäli tutkimuksen edetessä huomaan tehneeni virheitä esimerkiksi huolimattomuuden seurauksena, niin pyrin tuomaan kaikki tällaiset elementit avoimesti esiin. Aineistonkeräysvaiheita käsittelevissä kappaleissa olenkin tuonut esille lomakkeessani olevia huolimattomuusvirheitä. Nämä virheet eivät kuitenkaan todennäköisesti vaikuttaneet tutkimukseni luotettavuuteen ja ne tutkimukseen osallistuneet, joita nämä virheet kosketti, toivat virheeni esille ja pystyin ne korjaamaan aineiston kokoamisvaiheessa.

Laadullinen tutkimus on hyvin perinnerikas tutkimuksen sara ja tämän vuoksi luotettavuuden käsityksissä on myös eroja. Kaikille tutkimusmenetelmille ja koulukunnille kuitenkin yleisenä luotettavuuden kriteerinä pidetään tutkijan puolueettomuutta. Eli pyrkiikö tutkija ymmärtämään tutkimuksen kohdetta vai vaikuttaako tutkijan mahdolliset ennakkokäsitykset tai aiempi ymmärrys ja hänen oma viitekehysensä siihen miten hän

⁹⁶Tuomi & Sarajärvi 2018, 93-94.

⁹⁷Tuomi & Sarajärvi 2018, 94-95.

ymmärtää, tulkitsee ja kuulee tutkimuksen kohdetta. Laadullisen tutkimuksen piirissä, kuten monien muiden tutkimusten piirissä, on kuitenkin väistämätöntä ettei tutkija voi välttyä värittämästä tutkimusta ja tutkimusasetelmaa omien näkökulmiensa mukaisesti.⁹⁸

Aineistonkeräys menetelmänä lomakehaastattelussa on vain vähäinen riski siitä, että tutkijan oma persoona vaikuttaisi haastateltavien antamiin vastauksiin, sillä kontakti jää tässä menetelmässä vähäiseksi tutkijan ja haastateltavan välillä. Kysymysten asettelu voi kuitenkin vaikuttaa siihen mielikuvaan mikä haastateltavalle tutkijasta muodostuu.

Omassa tutkimuksessani yksi haastateltava nosti tämän teeman esille kysymyksessä: *Miten kuvailisit omaa ammatillista osaamistasi enkeleihin liittyen?* Haastateltava vastasi: *Koen tämän kysymyksen jollain tavalla arvottavaksi tai sellaiseksi, että sen taustalla on jokin ennako-oletus ja siksi siihen vastaaminen on vaikeaa. En aivan tavoita, mitä tutkija haluaa tällä kysymyksellä selvittää.*⁹⁹ Lomakehaastatteluiden puitteissa ei minulla ole mahdollisuutta esittää vastakysymyksiä tutkimukseen osallistujille, joten en pysty tarkemmin selvittämään, miksi juuri tästä kysymyksestä nousi esille tällaisia kysymyksiä.

Mainittakoon, että tarkoituksenani oli kysymyksen mukaisesti selvittää pappien käsityksiä ja asenteita heidän omaan ammatilliseen osaamiseen liittyen. En pidä tai arvota kysymystä miltään osin erilaisena, kuin esimerkiksi hypoteettista kysymystä pappien osaamisesta luterilaiseen pelastuskäsitykseen liittyen. Molemmat ovat osa luterilaista uskoa ja teologiaa ja ovat täten aihealueita, joista papeilla voidaan olettaa olevan ainakin jonkin verran ammatillista osaamista.

Kysymysten asettelun ja pappien lähestymistapani sähköpostia käyttäen ovat käsittäökseni ainoat tavat miten tutkijana olisin voinut haastateltaviin vaikuttaa. Muutamat haastateltavat, arviolta yli viisi, tunsivat minut entuudestaan, mutta tältä osin en aineistoa analysoidessani voi sanoa huomanneeni tällä olleen mitään vaikutusta.

Tutkimukseni eettisyyden kannalta on tärkeää ettei vastaajia voida yksilöidä tai tunnistaa. Anonymiteettiä varjellakseni en kerännyt mitään helposti yksilöitäviä tietoja. Jollain tasolla yksilöiviä tietoja olivat pappien seurakuntayhtymä, työtehtävä, ikä (10 vuoden haarukassa) ja pappina työskentely vuodet (5 vuoden haarukassa). Ottaen huomioon pk-seudun seurakuntien ja pappien suuren määrän, ei yksilöinnin pitäisi olla mahdollista näitä tietoja käyttäen.

Tästä huolimatta yksi vastaaja kieltäytyi ilmoittamasta seurakuntayhtymää ja työtehtävää. Yksi haastateltava myös lähestyi minua sähköpostitse ja tiedusteli, miten

⁹⁸Tuomi & Sarajärvi 2018, 118-123.

⁹⁹H15.

aineistoa tullaan käyttämään. Ilmoitin, että käytän aineistoa ensisijaisesti maisterintutkielmaani varten, mutta mahdollisesti myös jatkotutkimusta varten. Tosin molemmat tiedot oli myös ilmoitettu tutkimuspyynnössä tai lomakehaastattelussa.

Tällä hetkellä aineisto on olemassa digitaalisessa muodossa useilla omistamallani laitteilla, E-Lomake palvelussa ja tulostettuna. Tutkimuksen päättyessä hävitän asianmukaisesti tiedot E-Lomake palvelusta ja säilytän aineistosta vain digitaalisen version. Varsinainen tutkimukseni tullaan julkaisemaan Helsingin yliopiston e-thesis palvelussa ja on siten julkisesti vapaasti luettavissa.

4. Enkelit ja papit

4.1. Enkelit pappien silmissä

*Kuinka näkymätöntä Jumalan todellisuutta voisi kuvata näkyvän maailman termeillä?*¹⁰⁰

Tämän vastakysymyksen esittää eräs tutkimukseen osallistuneista papeista. Tutkimukseen osallistuneiden pappien keskuudessa vaikutti olevan suhteellisen selkeä ja yhtenäinen kuva enkeleiden ulkonäöstä.

Noin puolet vastaajista kuvailivat enkeleitä jollain tavalla valonhoitoisiksi hahmoiksi.¹⁰¹ Ihmisen näköiseksi, tai osittain ihmisen näköiseksi, enkeleiden kuvaaminen oli hieman vähäisempää.¹⁰² Toisaalta tällainen ihmisen kaltainen enkelihahmo saattaa olla vain enkeleiden ottama muoto ollessaan maan päällä.¹⁰³ Taivaassa olevien enkeleiden muotoa, jota ehkä voisi myös kutsua enkeleiden *todelliseksi muodoksi*, on mahdotonta meidän maanpäällisten ihmisten tietää, ja meille ihmisille ilmestyessään he voivat ottaa monia eri muotoja.¹⁰⁴ Enkelin nähdessään ei myöskään aina voi olla varma *onko kohdannut ihmisen vai ehkäpä sittenkin enkelin*.¹⁰⁵ Enkelit vaikuttavatkin olevan ainakin osittain ihmisten ymmärryksen ulkopuolella.

Raamatussa ihmisten kohtaamat enkelit kuvataan usein valonhoitoisina mieshahmoina, mutta myös varoitetaan vieraanvaraisuuden unohtamisesta, sillä *jotkut ovat yösijan antaessaan tulleet majoittaneeksi enkeleitä*.¹⁰⁶ Enkelit kykenevät siis näyttämään täysin ihmisten kaltaisilta. Yleisin tulkinta on, että Raamatussa ei ainakaan kiistattomasti esiinny

¹⁰⁰H9.

¹⁰¹H1, H3, H5-HH6, H10-H14, H17-H18 & H22-H23.

¹⁰²H2, H4-H6, H9, H11, H15, H17, H21-H22 & H25.

¹⁰³H9.

¹⁰⁴H14.

¹⁰⁵H15.

¹⁰⁶Hepr. 13:2.

siivekkäitä ihmismuotoisia enkeleitä.¹⁰⁷ Siivekkäitä enkeleitä kyllä esiintyy useissa Raamatun teksteissä, mutta kaikissa näissä kuvauksissa puhutaan kerubeista tai serafeista. Nämä enkelit osoittavatkin jo merkittävästi ihmismuodosta poikkeavia piirteitä. Tosin nämä enkelit eivät olekaan tulleet maan päälle ilmestyäkseen ihmisille, vaan heidän tehtäviin lukeutuu jumalallisen pyhyden suojelus.¹⁰⁸

Pappien käsitykset enkeleiden ulkomuodosta ilmestyessään ihmisille näyttävät olevan yhdenmukaisia Raamatun kertomusten kanssa ja noin joka kolmas papeista sanoivat suoraan heidän käsitystensä enkeleiden ulkomuodosta olevan peräisin Raamatun kirjoista.¹⁰⁹ Toisaalta monet vastaajista mainitsivat taiteessa käytetyt enkelikuvitukset. Eräs vastaajista kuvasi yleistä käsitystä enkeleiden ulkomuodosta seuraavasti: *Toki, jos minun pitäisi nopeasti vaikkapa Piirrä ja arvaa -peliä pelatessa piirtää enkeli siten, että sen toiset tunnistaisivat, piirtäisin siivekkään ihmishahmon jolla mahdollisesti olisi sädekehä.*¹¹⁰

Vaikka tällainen kuva enkeleistä onkin se kaikista tunnistettavin, ei kuitenkaan kukaan vastaajista kertonut itse todellisuudessa uskovansa enkeleiden olevan tämän näköisiä ja kyseessä on vain muun muassa maalaustaiteessa esitetty stereotyyppinen kuva enkeleistä.¹¹¹ Kaksi pappia kertoivat uskovansa, että enkeleillä saattaa mahdollisesti olla siivet, tai sitten ei ole.¹¹² Muutamat papit tekivät eron heidän enkeli mielikuvien ja heidän varsinaisen henkilökohtaisen uskon enkeleiden olomuotoon liittyen välillä.¹¹³

Eräs papeista esitti hieman leikkillisesti toiveen siitä, että kristinuskon enkelit, eli hänen uskonsa näkökulmasta aidot enkelit, näyttäisivät: *siivekkäiltä supereppisiltä satureilta, hehe.* Hän myös erityisesti mainitsee *Diablo 3*¹¹⁴ videopelissä esiintyvät taivaalliset soturienkelit, jotka *aika lailla kuvaavat [enkelit] täydellisesti.* Tämän pelisarjan enkeleillä on *kunnon haarniskat ja miekat.*¹¹⁵

Populaarikulttuurin enkeli kuvitukset eivät kuitenkaan aina ole juurikaan sen epäraamatullisempia, kuin kirkkotaiteessa käytetyt enkelimaalaukset. Molemmissa esiintyy siivekkäitä, mahdollisesti pyhimyskehän omaavia mies- ja naispuolisia hahmoja. Tunnetussa kirkkotaiteessa on myös taivaallisen soturin näköisiä enkeleitä. Esimerkiksi Guido Renin maalaus vuodelta 1636 *Arkkienkeli Mikael päihittää Saatanan*¹¹⁶, jota käytetään Suomen

¹⁰⁷Jones 2010, 18-21.

¹⁰⁸2. Moos. 25:20; Jes. 6:2; Luuk. 24:4; Hepr. 13:2; Ilm 4:8.

¹⁰⁹H2, H5, H9, H11, H15, H17 & H24-H25.

¹¹⁰H15.

¹¹¹H6, H14.

¹¹²H4, H12.

¹¹³Erityisesti H10.

¹¹⁴Diablo 3 2012.

¹¹⁵H9.

¹¹⁶Guido 1635.

Wikipedian *Mikael (arkkienkeli)*¹¹⁷ artikkelin pääkuvituskuvana, ei juurikaan poikkea populaarikulttuurissa esiintyvistä enkeleistä, jotka usein näyttävät *siivekkäiltä supereppisiltä satureilta*.¹¹⁸

4.2. Enkeleiden merkitys papille itselleen

*Ulkonäköä olennaisempaa on se, [että enkelin] avulla ihminen on saanut kokemuksen Jumalan läsnäolosta.*¹¹⁹ Enkelit ovat läsnä pappien elämässä ja työssä, kuten he ovat läsnä kaikkien Jumalan luomien elämässä, mutta ennen kaikkea enkelit ovat välikappale ja merkki Jumalan läsnäolosta.¹²⁰ Vaikka monet mainitsivatkin enkeleiden läsnäolon, ei kukaan vastaajista kokenut enkeleiden olevan merkityksellisessä asemassa heidän omassa elämässään. En tutkimuksessani suoraan kysynyt papeilta uskovatko he enkeleihin, mutta heidän muiden vastausten pohjalta pitäisin todennäköisenä, että kaikki, tai melkein kaikki, heistä uskoivat henkilökohtaisesti enkeleihin.

Noin joka kolmas papeista ilmoittivat, että he olivat mahdollisesti kokeneet henkilökohtaisen kohtaamisen enkelin tai jonkin taivaallisen voiman kanssa.¹²¹ Kaksi pappia ilmoittivat toivovansa, tai aiemmin toivoneensa, kohtaamista enkelin kanssa, mutta tällaista kohtaamista ei ainakaan tietoisesti ollut tapahtunut. Näistä toinen piti sitä harmillisena, ettei hänellä ollut henkilökohtaista enkelikohtaamista.¹²² Kun taas toinen ilmoitti ettei ole kokenut pettymystä vaikka olikin jopa rukoillen toivonut enkelin kohtaamista, mutta silti oli jäänyt enkeli kohtaamatta, ainakin tietoisesti.¹²³

Pappien kertomissa henkilökohtaisissa enkelikohtaamisissa varsinaiset kohtaamiset olivat hyvin yksilöllisiä ja yleisimmät kohtaamisen muodot olivat samalla etäisimmät. Joka kolmas papeista ilmoitti enkelikohtaamiseksi taivaallisen varjeluksen tunteen, joka oli mahdollisesti luonteeltaan nimenomaan enkelivarjelusta, mutta kokemukset olivat jääneet epävarmalle tunnetasolle.¹²⁴ Yhtä yleinen enkelin kohtaamismuoto oli enkelin kohtaaminen unessa tai unen rajamailla.¹²⁵ Eräs papeista kertoi lapsena tapahtuneesta kohtaamisesta, jossa hän oli kohdannut nukkumaan mennessään valohahmon, joka kiersi hänen ja hänen sisarustensa nukkumapaikat ja hahmon läsnäolo *toi hyvän ja lämpimän tunteen*.¹²⁶

¹¹⁷Mikael_(arkkienkeli) a.s.

¹¹⁸H9.

¹¹⁹H21.

¹²⁰H3, H15, H17, H21 & H22.

¹²¹H1-H3, H5, H7, H15-H16, H18 & H22.

¹²²H23.

¹²³H9.

¹²⁴H1-H3.

¹²⁵H5, H7 & H18.

¹²⁶H18.

Toiseksi yleisin kohtaamisen muoto, noin viidesosassa kohtaamisista, oli tavallisen ihmisen muodossa olevan enkelin kohtaaminen.¹²⁷ Ihmisen muodossa olevan enkelin kohdanneet papit kertoivat kohdanneensa henkilön, joka oli heitä auttanut ja auttamistilanteeseen oli liittynyt tiettyjä erikoisia elementtejä, mitkä olivat saaneet vastaajat jälkikäteen ajattelemaan, että ehkä he olivatkin kohdanneet enkelin. Yksi papeista kertoi kahdesta eri kohtaamisesta enkelin kanssa. Ensimmäisen kerran hän oli kohdannut enkelin 4-vuotiaana ja toisen kerran noin parikymppisenä. Lapsena hän oli heti tunnistanut enkelin enkeliksi, mutta aikuisena hän vasta jälkikäteen ymmärsi kohdanneensa ihmisen sijasta enkelin.¹²⁸

Noin joka kolmas tutkimukseen osallistuneista papeista oli siis oman kokemuksen pohjalta kokenut enkelin läsnäolon tai jopa konkreettisesti tavanneet enkelin. Enkelit toteuttivat kaikissa näissä kohtaamisissa ainoastaan suojelijan roolia.¹²⁹ Vaikka yleisin rooli, jonka papit antoivat enkeleille, oli Jumalan sanansaattajana toiminen, ei kukaan papeista ollut henkilökohtaisesti saanut Jumalalta viestiä enkeleiden kautta. Erään papin mukaan: *Jumala puhuu yleensä muilla tavoilla*.¹³⁰ Näiden pappien osalta tämä tulkinta näyttää pitävän paikkansa.

Suojelusenkelien merkitys ihmisten elämässä on Raamatun lisäksi merkittävässä osassa Tuomas Akvinolaisen teologiaa ja Martti Lutherkin hyväksyy enkeleiden roolin Jumalan lähettäminä ihmisten suojelijoina.¹³¹ Näiltä osin pappien kokemat enkelikohtaukset ovat selvästi yhtenäisiä Raamatun ilmoituksen ja luterilaisen teologian mukaisten enkeliopillisten kysymysten kanssa.

Käytännössä kaikki tutkimukseen osallistuneista papeista ilmoittivat heidän oman henkilökohtaisen enkeliuskonsa pohjautuvan jollain tapaa Raamatun ilmoitukseen enkeleistä. Kukaan ei ilmoittanut sisällyttävänsä omaan henkilökohtaiseen enkeliuskonsa kristinuskon ulkopuolisia enkelikäsityksiä. Tosin monet käyttivät termiä *Raamatun ulkopuolinen*, mikä sulkisi pois esimerkiksi Tuomas Akvinolaisen ja Martti Lutherin enkeliopilliset sisällöt. Muiden vastausten pohjalta voidaan pitää todennäköisenä ainakin osan papeista tarkoittaneen *kristinuskon ulkopuolisia* enkelikäsityksiä puhuessaan *Raamatun ulkopuolisista* enkelikäsityksistä. Todennäköisesti näin vastanneiden joukossa oli myös sellaisia pappeja, jotka sulkevat kaiken Raamatun ulkopuolisen enkeliopillisen materiaalin oman henkilökohtaisen uskonsa ulkopuolelle.

¹²⁷H15-H16.

¹²⁸H22.

¹²⁹Enkeleiden seitsemän roolia esitellään tutkielman sivuilla 4-5.

¹³⁰H11.

¹³¹Mark 13:27; Hepr. 1:14; Oliver & Lewis 2008, 168, 358-360; Tunnustuskirjat 2010, 313.

Pappien suhtautumisesta Raamatun ulkopuolisiin, mutta silti kristinuskon piiriin kuuluvaan enkelioppiin, ei syntynyt täysin selkeää kuvaa, mutta sellaiseen enkelimateriaaliin, jonka papit kokevat selvästi kristinuskon ulkopuoliseksi, suhtautuivat kaikki asiasta maininneet papit henkilökohtaisella tasolla enemmän tai vähemmän kielteisesti. Yli puolet olivat kuitenkin perehtyneet, tai ainakin törmänneet, kristinuskon ulkopuolisiin, uushengellisiin enkelimateriaaleihin ja uskomuksiin.¹³²

Tämä tarkoittaa siis sitä, että noin puolet sulkevat tällaiset enkeliuskomukset oman uskonsa ulkopuolelle perehtymättä asiaan. Muutamilla oli negatiivinen asenne näihin uskomuksiin liittyen, pitivät niitä *hölynpölynä*¹³³, ja toiset taas mainitsivat, että vaikka nämä uskomukset eivät ole osa heidän uskoaansa, ei ole heidän asemansa tuomita muiden yrityksiä etsiä hengellisiä totuuksia Raamatun ja kristinuskon ulkopuolelta.¹³⁴

Vain yksi vastaaja osoitti selkeän negatiivista asennoitumista enkeleitä kohtaan, Raamatulliset enkelikäsitykset mukaan lukien. Hän mainitsi enkelit sinä yhtenä asiana, jota hän Raamatusta eniten kyseenalaistaisi: *mikä ihmeen kuvio tämä on?* Hän kyseenalaisti enkeleiden roolin Raamatun uskottavuuteen vaikuttamisessa ja sen, että: *mihin Jumala tarvitsee enkeleitä?* Hän myös harmitteli, että koska enkelit kuitenkin Raamatussa mainitaan: *emme niistä eroonkaan pääse.*¹³⁵

Useat muut papit painottivat enkeleiden toissijaista roolia ja Jumalan tärkeyttä ja Martti Lutherinkin uskoi ettei Jumala varsinaisesti tarvitse enkeleitä, vaikka ne ovatkin osa Jumalan luomaa maailmaa.¹³⁶ Tältä osin yllä mainittu pappi ei välttämättä tietyiltä osin poikkea muista tutkimukseen osallistuneista papeista, mutta enkeleiden syyttämiseen Raamatun uskottavuuteen negatiivisesti vaikuttavana elementtinä ei tutkimuksen muilta papeilta löydy vastakaikua. Osa papeista suhtautui enkeleihin neutraalisti tai välinpitämättömästi, mutta suurimalla osalla oli jonkinasteinen positiivinen suhtautuminen.

Tutkimukseni pohjalta voinkin sanoa, että enemmistöllä papeista on positiivinen asenne enkeleitä ja kristillisiä enkeliuskomuksia kohtaan. Negatiivisesti enkeleihin suhtautuvia pappeja on selkeä vähemmistö ja neutraalisti suhtautuvia on jonkin verran, mutta ei merkittävästi.

¹³²H2, H5, H7-H13, H15-H18, H20-H21 & H23-H25.

¹³³Erityisesti H24.

¹³⁴Erityisesti H15.

¹³⁵Erityisesti H25.

¹³⁶Tunnustuskirjat 2010, 263.

4.3. Papit enkeliopin ja enkelikäsitysten asiantuntijoina

4.3.1. Enkelit pappien opinnoissa

Papit ovat teologian ja uskonntutkimuksen asiantuntijoita ja tätä asiantuntijuutta myös seurakuntalaiset papeilta edellyttävät.¹³⁷ Enkelit ovat vain pieni osa yliopiston teologisia opintoja. Henkilökohtaisesti en muista käsiteltiinkö enkeleitä laisinkaan millään pakollisilla kursseilla ja sikäli, kun olen vähäisissä määrin muiden Helsingin yliopiston teologien kanssa enkeleistä keskustellut, niin ei heilläkään ollut ainakaan selkeässä muistissa enkeleiden käsittelyä yliopiston pakollisilla kursseilla.

Tällä hetkellä Helsingin yliopiston WebOodi opintohausta hakusana enkeli tuottaa vain yhden tuloksen: *Luentokurssi: Enkelit ja demonit*. Enkeleitä kyllä käsitellään yksittäisillä luennoilla osana laajempia aihealueita. Esimerkiksi tänä lukuvuonna suorittamani *Uskonto arjessa* kurssilla käsiteltiin enkelihenkisyyttä Terhi Utraisen tutkimuksen¹³⁸ valossa ja vuonna 2012 suorittamani *Vaihtoehtohoidot uushengellisyyden kentällä* kurssin yhteydessä käsitelimme enkelihoitoja uushengellisyyden näkökulmasta.

Yleisesti ottaen voidaan siis sanoa, että yliopisto-opintojen aikana eivät teologit, tulevat papit, juurikaan kerrytä yksityiskohtaista tuntemusta enkeleistä ja enkeliuskomuksista, oli sitten kyseessä kristilliset enkelikäsitykset tai sen ulkopuoliset enkelikäsitykset. Tällaista osaamista täytyy siis pappien kerryttää oman aktiivisuuden, tai mahdollisesti pastoraalitutkinnon¹³⁹ opintojen kautta.

4.3.2. Papit kristillisen enkeliopin asiantuntijoina

Tutkimuksessani pyysin pappeja kuvailemaan yleisesti heidän ammatillista osaamistaan enkeli aiheisiin liittyen, jonka lisäksi kartoitin pappien perehtyneisyyttä erikseen Raamatun ja Martti Lutherin enkelikäsityksiin liittyen.

Parhaiten enemmistön vastaajien ammatillista osaamista enkeleihin liittyen kuvaa erään papin vastaus: *Asia ei ole kirkon julistuksessa mitenkään keskeinen ja osaamiseni on sen mukainen*.¹⁴⁰ Enemmistö papeista kuvailivat yleistä ammatillista osaamista enkeleistä kyllä jollain tapaa riittäväksi, mutta vähäiseksi tai kohtalaiseksi.¹⁴¹ Vain yksi ilmoitti osaamisensa olevan hyvällä tasolla ja hän olikin pitänyt useita esityksiä enkeleihin liittyen.¹⁴² Noin joka

¹³⁷Yletyinen 2005, 13-14, 91, 94.

¹³⁸Utrainen 2016.

¹³⁹Pastoraalitutkinto a.s.

¹⁴⁰H5.

¹⁴¹H1-H6, H8-H11, H13-H15 & H18-23.

¹⁴²H8.

neljäs papeista kuvailivat osaamistaan heikoksi ja osa heistä ei kokenut enkeliosaamisen olevan heidän nykyisessä työtehtävässään tarpeellista tai heille ei ollut tullut vastaan tilanteita, joissa kyseistä osaamista oltaisiin tarvittu.¹⁴³

Aikaisemmassa osiossa käsittelin pappien henkilökohtaista enkeliuskoa ja siinä nousi esille Raamatun enkelikäsitysten painotus pappien enkelikäsitysten perustana. Tästä voisi olettaa, että papit olisivat perehtyneet Raamatun enkelikäsityksiin ja monen osalta näin onkin, muttei kaikkien osalta. Enemmistö koki heidän Raamatun enkeleiden tuntemuksen olevan riittävällä tasolla, mutta joidenkin mielestä myös parantamisen varaa olisi.¹⁴⁴

Yleinen vaikutelma on, että papit ovat kyllä perehtyneet Raamatun teksteihin enkeleihin liittyen, mutta varsinaista kiinnostusta nimenomaan enkeleitä kohtaan heillä ei näyttäisi olevan, vaan enkeleistä on tullut opittua samalla kun he ovat perehtyneet yleisesti Raamattuun tai tehneet tutkimusta Raamatun teksteistä. Vain kolme pappia mainitsivat lukeneensa kirjallisuutta Raamatun enkelitutkimuksesta.¹⁴⁵ Eräs näistä mainitsi nimenomaan Serafim Seppälän kirjan *Taivaalliset voimat*, jota myös tässä tutkimuksessa käytän yhtenä lähteenä. Todennäköisesti ainakin yksi muu oli perehtynyt Raamatun enkelitutkimukseen vaikkei sitä suoraan maininnutkaan.¹⁴⁶ Raamatun pohjalta tehtyyn enkelitutkimukseen oli siis perehtynyt vain pieni vähemmistö papeista.

Martti Luther asettaa yhdeksi pappien tärkeäksi tehtäväksi Raamatun lukemisen ja pappien oman Raamattuun liittyvän osaamisensa jatkuvan kehittämisen.¹⁴⁷ Tällaista mentaliteettia Raamatun enkelikäsityksiin perehtymisessä ei kuitenkaan enemmistöllä papeista näyttäisi olevan. Suurin osa papeista kokee osaamisensa tällä saralla olevan riittävää tai kohtalaista, mutta selkeää asennetta tietotasonsa kehittamisestä ei enemmistöllä tutkimukseen osallistuneilla papeilla näyttäisi olevan. Vain neljä pappia sanoivat selkeästi, että heidän ainakin pitäisi pyrkiä parantamaan heidän osaamistaan tähän aiheeseen liittyen ja kukaan papeista ei maininnut, että aikoisivat kehittää osaamistaan, esimerkiksi tähän tutkimukseen osallistumisen innoittamana.¹⁴⁸

Jos pappien yleinen enkeliosaaminen on enemmistöllä vastaajista heidän omasta mielestään riittävällä tasolla ja Raamatun enkelikäsityksiin perehtyneisyys on samalla tapaa enemmistöllä riittävällä tasolla sekin, niin perehtyneisyys Lutherin enkelikäsityksiin onkin sitten jo aivan eri tasoista. Yli puolet papeista sanoivat, että eivät ole perehtyneet laisinkaan

¹⁴³H7, H12, H16-H17 & H24-H25.

¹⁴⁴Erityisesti H3 & H24.

¹⁴⁵H13 & H20-H21.

¹⁴⁶H8.

¹⁴⁷Tunnustuskirjat 2010, 327, 330.

¹⁴⁸H3, H16, H18 & H24.

Lutherin enkelikäsityksiin.¹⁴⁹ Lopulla papeista, jotka olivat edes jonkin verran aiheeseen perehtyneet, heilläkin perehtyneisyys oli hyvin vähäistä.¹⁵⁰ Kukaan ei ilmoittanut olleensa perehtynyt Lutherin enkelikäsityksiin hyvin, mutta toisaalta kukaan ei myöskään ilmoittanut osaamisensa olevan riittämätöntä eikä kukaan ilmoittanut mielenkiintoa aiheeseen perehtymiseen tulevaisuudessa.

Lutherin enkelikäsityksiin jollain tasolla perehtyneet papit nostivat esiin erilaisia Lutheriin liittyviä enkelikäsityksiä. Kolme pappia mainitsivat Lutherin kielteisen suhtautumisen enkelikultteja kohtaan, enkeleiden palvonnan kieltämisen ja/tai enkeleiden roolin vain Jumalan tahdon välittäjänä.¹⁵¹ Kaksi pappia mainitsivat, että enkeleillä oli vähäinen rooli Lutherin teologiassa, koska enkelit eivät ole keskeisessä asemassa kristinuskon pelastussanomassa.¹⁵² Yksi papeista mainitsi myös Lutherin virren *Enkeli taivaan* ja tämän pohjalta hän uskoi Lutherilla olleen aika perinteinen enkelikäsitys.¹⁵³ Enkelit osana Lutherin aamu- ja iltarukousta, jotka ovat yhä osana Suomen evankelis-luterilaisen kirkon katekismusta, mainitsi toinen pappi.¹⁵⁴

Toki Luther on maininnut enkelit useissa muissa kirjoituksissaan,¹⁵⁵ mutta mikäli tarkastelemme hänen enkelikäsityksiään vain luterilaisten kirkkojen opillisesta näkökulmasta Lutherin tärkeimpien tekstien, tunnustuskirjojen, valossa, niin silloin Luther ei juuri muuta enkeleistä sanonutkaan. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa käyttämässäni Kustannus Oy Arkin *Tunnustuskirjat* kirjassa enkelit mainitaan vain kolmella eri sivulla.¹⁵⁶ Lutherin tunnetuimpiin enkelikäsityksiin perehtymiseen ei siis juurikaan aikaa menisi.

Toki mikäli oletamme tunnustuskirjojen tekstien pohjalta, että Lutherin merkittävien asenne enkeleitä kohtaan on, että heitä ei tulisi rukoilla suoraan eikä heitä tulisi asettaa muuhun rooliin kuin Jumalan tahdon välittäjiksi, niin silloin tutkimukseni pohjalta selkeä enemmistö papeista ovat Lutherin kanssa samoilla linjoilla. Näin ollen on siis mahdollista, että ainakin nämä yksittäiset osat Lutherin opista tuntee enemmistö papeista. Myös he, jotka ilmoittivat, että eivät olleet perehtyneet Lutherin enkelikäsityksiin.

Lutherin kirjoittama virsi *Enkeli taivaan* on mahdollisesti kaikista tunnetuin virsi Suomessa ja varmasti jokainen pappi tuntee kyseisen virren ja osaa siitä ulkoakin ainakin

¹⁴⁹H1, H3, H6, H11-H12, H14-H17, H19-H21 & H23-H25.

¹⁵⁰H2, H4-H5, H7-H10, H13, H18 & H22.

¹⁵¹H9, H18 & H23.

¹⁵²H2 & H7.

¹⁵³H9.

¹⁵⁴H22.

¹⁵⁵Samuel 2014, 282-283.

¹⁵⁶Tunnustuskirjat 2010, 202, 263, 313.

virren ensimmäisen osan. Näin ollen jokainen pappi on siis ainakin tämän verran perehtynyt Lutherin kirjoituksiin enkeleistä.

4.3.3. Papit kristinuskon ulkopuolisten enkelikäsitysten asiantuntijoina

Aikaisemmin käsittelin pappien henkilökohtaista uskoa kristinuskon ulkopuolisiin enkelikäsityksiin, mutta miten papit kokevat heidän osaamisensa näihin aiheisiin liittyen heidän henkilökohtaisen uskonsa ulkopuolella?

Raamatun ja kristinuskon ulkopuolisista enkelikäsityksistä ja asenteista vastaajat nostivat erityisesti esiin populaarikulttuurin ja uushengellisyyden vaikutukset ihmisten enkelikäsityksiin. Koska nämä uskomukset eivät ole osa kristinuskoa, niin voidaan tietysti kysyä, että onko syytä edellyttää papeilta perehtyneisyyttä kyseisiin aiheisiin? Vuoden 2005 tutkimuksen pohjalta 83% seurakuntalaisista edellyttävät, että papit puhuvat asioista, jotka ovat ihmisiä lähellä.¹⁵⁷ Enkeliuskomukset, myös kristinuskon ulkopuoliset sellaiset, ovat tulleet viime vuosikymmeninä yhä lähemmäksi myös seurakuntalaisten elämää.

Kristityille haitalliseksi kuvailivat muutamat vastaajista näitä kristinuskon ulkopuolisia enkeliuskomuksia ja kaksi ilmaisivat huolenaiheena sen mahdollisuuden, että jotkut näistä enkelihoidoista ja enkelimagioista harjoittavista ihmisistä olisivatkin yhteydessä pahoihin henkiin tai langenneisiin enkeleihin, hyväntahtoisten Jumalaa palvovien enkelien sijaan.¹⁵⁸ Taikauskon piiriin tällaiset uskomukset asetti yksi papeista.¹⁵⁹

Raamattu kieltää kaiken magian käytön ja henkiolentojen kanssa kommunikoinnin hyvin yksiselitteisesti ja ankarasti.¹⁶⁰ Martti Luther tuomitsee taikauskon epäjumalanpalveluksena.¹⁶¹ Ainakin näissä ääritapauksissa voisi papeilta edellyttää perehtyneisyyttä sellaisiin uskomuksiin, joita he epäilevät demonien kanssa kommunikoinniksi ja täten pappien tulisi pyrkiä johdattamaan heidän seurakuntalaisia pois tällaisten sielulle haitallisten uskomusten ja harjoitusten piiristä.

Selkeä enemmistö kyselyyn vastanneista papeista ei kuitenkaan suhtautunut kristinuskon ulkopuolisiin, tai kristinuskon vastaisiin, enkeliuskomuksiin näin jyrkän negatiivisesti. Eräs vastaajista tiivistä monien pappien näkemyksen mielestäni hienosti: *Ei ole minun tehtäväni arvostella toisten hengellistä etsintää, joten ajattelen, että kunhan ihminen on turvassa voi hän myös hengellisesti etsiä.*¹⁶² Tässä kuvastuu papin huolenpito

¹⁵⁷Yletyinen 2005, 62.

¹⁵⁸H17 & H11.

¹⁵⁹H10.

¹⁶⁰2. Moos. 19:31; Ilm. 22:15.

¹⁶¹Tunnustuskirjat 2010, 427.

¹⁶²H15.

seurakuntalaistaan kohtaan, mutta samalla tahto antaa tilaa ihmisille löytää itse oma hengellinen totuutensa.

Papeilla oli hyvinkin suuria eroja heidän suhtautumisessaan kristinuskon piirin ilmestyneestä ei-kristillisestä enkeliopista, mutta perehtyneisyys aiheeseen oli aika vaihtelevaa. Kuten aiemmissa osioissa käsittelin, niin papit eivät olleet juurikaan nimenomaan enkeleihin perehtyneet, vaan enkeleihin on tullut perehdyttyä muiden aiheiden yhteydessä. Yli puolet vastaajista olivat törmänneet uushengellisiin enkeliuskomuksiin papin työssä.¹⁶³ Seurakuntalaisten kanssa aiheesta oli keskustellut vain muutama pappi.¹⁶⁴ Yksi papeista oli lukenut jonkun Lorna Byrnen kirjoista, yleissivistyksen kartuttamiseksi.¹⁶⁵ Eräs toinen pappi oli lukenut artikkeleita aiheeseen liittyen.¹⁶⁶ Minkäänlaista asiantuntijuuden määritelmän täyttävää perehtyneisyyttä uushengellisyyden ja muiden enkeliuskomusten ja enkelihoidojen saralta ei kukaan vastaajista osoittanut.

Toinen tärkeä mainittu vaikuttaja ihmisten enkelikäsityksiin oli populaarikulttuuri. Aiheesta *enkelit populaarikulttuurissa* ei juurikaan ole tehty tutkimusta. Itse en tämän maisteritutkielman tai aiemman kandiditutkielman yhteydessä kotimaiseen ja kansainväliseen tutkimukseen perehtyessäni löytänyt ainoatakaan varsinaisesti enkeleihin ja populaarikulttuuriin liittyvää tutkimusta. Lähinnä aiheeseen liittyvää tutkimusta olivat tehneet Bosman ja Poorthuis, jotka olivat tutkineet nefilimejä eli puolienkeleitä videopeleissä.¹⁶⁷ Yleisesti uskonnosta ja populaarikulttuurista on sen sijaan tehty paljonkin tutkimusta ja itse olen osallistunut yliopistolla kolmelle eri aihetta käsittelevälle kurssille.

Tieteellisen tutkimuksen puuttuessa ammatillinen tai akateeminen perehtyminen populaarikulttuurin enkelikäsityksiin on tietysti vaikeaa, mutta tutkimukseni pohjalta vaikuttaa siltä, että myös harrastuneisuuden pohjalta enkelit eivät ole pappien keskuudessa kovinkaan suosittu aihe. Noin puolet vastaajista osoittivat edes jonkinlaista perehtyneisyyttä tai kiinnostusta aiheeseen.¹⁶⁸

Enkeleitä on viime vuosina esiintynyt useissa eri populaarikulttuurin muodoissa, joissa enkelit toteuttavat useita erilaisia rooleja. Enkeleistä on tehty useita fantasiaelokuvia, sarjoja ja videopelejä, mutta vain neljä pappia osoittivat mielenkiintoa tällaisia populaarikulttuurin enkeliesiintymiä kohtaan.¹⁶⁹ Yllättäen, tai ehkä ei niin yllättäen, kaikki näistä papeista olivat

¹⁶³H2, H5, H7-H13, H15-H18, H20-H21 & H23-H25.

¹⁶⁴H9, H13, H16 & H17.

¹⁶⁵H22.

¹⁶⁶H16.

¹⁶⁷Bosman & Poorthuis 2015.

¹⁶⁸H2, H7-H11, H14, H16, H18-H20 & H23-H24.

¹⁶⁹H9, H11, H18 & H20.

miehiä ja iältään 30-39 vuotiaita. Yksi heistä kuvasi itseään *fantasianörtiksi*.¹⁷⁰ On siis mahdollista, että tässä on toteutunut stereotypia, että fantasia-aiheiset pelit, elokuvat ja sarjat ovat suosittuja erityisesti nuorten miesten keskuudessa.

Erikseen nämä papit mainitsivat televisiosarjoista *Lucifer*¹⁷¹ ja *Supernatural*¹⁷², elokuvista *Dogma*¹⁷³ ja videopeleistä *Diablo*¹⁷⁴. Kaikissa näissä esiintyy voimakkaita soturienkeleitä, joilla on vapaa tahto ja monet toimivat myös Jumalan tahdon vastaisesti. *Luciferissa*, *Supernaturalissa* ja *Dogmassa* esiintyvät enkelit ovat periaatteessa omien fiktiivisten maailmojensa Abrahamilaisten uskontojen enkeleitä ja myös näiden uskontojen Jumala esiintyy. Jumala ei esiinny *Diablo* pelisarjassa, jonka maailmassa ei ole varsinaisesti olemassa mitään yksittäistä kaikkivoipaa luojajumalaa.

Enkelit ovat yleinen teema myös musiikissa,¹⁷⁵ mutta kirkkovirsiä lukuun ottamatta vain yksi pappi mainitsi enkelilaulujen ja musiikin yleisyyden populaarikulttuurissa.¹⁷⁶ Erinäiset enkelikoriste-esineet ovat myös hyvin yleisiä ja niiden suosio on kasvanut yhtenä osana 1990-luvulla alkanutta enkelibuumia,¹⁷⁷ mutta vain kaksi pappia mainitsivat nämä osana populaarikulttuuria.¹⁷⁸

Perehtyneisyys populaarikulttuurin enkeleitä kohtaan, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, oli vastaajilla yleisesti hyvin vähäistä. Enkelit ovat kuitenkin suhteellisen yleisiä populaarikulttuurin eri muodoissa, joten todennäköisesti suurin osa papeista ovat kyllä törmänneet enkeleihin nauttiessaan populaarikulttuurin antimista, mutta tätä ei kuitenkaan pidetä enemmistön mielestä varsinaisesti aiheeseen perehtymisenä.

4.3.4. Koonti

Yleisellä tasolla selkeä enemmistö tutkimukseeni osallistuneista papeista kuvailivat heidän enkeliteemoihin perehtyneisyytensä olevan riittävällä tasolla, vaikka suurin osa eivät olleet erityisesti perehtyneet nimenomaan enkeleihin. Raamatun enkelit olivat tuttuja käytännössä kaikille vastanneista ja enemmistö papeista ilmoittivat heidän henkilökohtaisen enkeliuskonsa perustuvan nimenomaan Raamatun enkelikäsityksiin. Martti Lutherin enkelikäsityksiin oman ilmoituksensa mukaan ei ollut perehtynyt kuin vain vähemmistö, mutta oletan että tähän vaikutti myös osittain oma tutkimusasetelmani.

¹⁷⁰H9.

¹⁷¹Lucifer 2016.

¹⁷²Supernatural 2006.

¹⁷³Dogma 1999.

¹⁷⁴Diablo 3 2012.

¹⁷⁵Oliver & Lewis 2008, 281-283.

¹⁷⁶H19.

¹⁷⁷Lod 1997, 44.

¹⁷⁸H2 & H23.

Kysyin tutkimuksessani papeilta: *Oletko perehtynyt Lutherin enkelikäsityksiin ja miten kuvailisit omaa perehtyneisyyttäsi?* On mahdollista, että monet vastaajista ajattelivat minun kysymykseni liittyvän Lutherin laajempiin ja vähemmän tunnettuihin kirjoituksiin. Ehkä jotkut jopa olettivat kysymykseni pohjalta, että Lutherilla olisi ollut enemmän kirjoituksia enkeleistä, mahdollisesti jopa kokonainen enkelikirja. Todellisuudessa Luther on kirjoittanut aiheesta suhteellisen suppeasti ja Luther ei juurikaan keskittynyt enkeleihin hänen omassa teologiassaan.

Tutkimuksessani käyttämien lähteiden pohjalta pitäisin sellaisen papin perehtyneisyyttä Lutherin enkelikäsityksiin riittävänä, jos hän tietää Lutherin vastustaneen enkelien palvontaa, että enkeleitä tulee rukoilla avuksi vain Jumalalle osoitetun rukouksen yhteydessä ja että enkelit ovat läsnä jumalanpalveluksissa ja kristittyjen elämässä. Tutkimukseni pohjalta näyttääkin silti, että ainakin tämän määritelmän mukaisesti pappien perehtyneisyys Lutherin enkelikäsityksiin on riittävällä tasolla.

Pappien perehtyneisyys enkelihengellisyyteen, enkelihoitoihin ja muihin uushengellisiin enkeliuskomuksiin oli hyvin vähäistä ja näiden uskomusten merkitys pappien työhön koettiin vähäiseksi. Populaarikulttuurin enkelikäsityksiin oltiin perehdytty muutaman papin osalta hieman paremmin, mutta pappien asenteet tähän liittyen olivat samankaltaisia kuin kristinuskon ulkopuoliseen enkelihengellisyyteen. Kyseiseen aiheeseen ei ole juurikaan pappien mielestä tarvetta perehtyä. Toisaalta kukaan papeista ei pitänyt populaarikulttuurin enkeleitä merkittävän uhkana kristinuskon enkeliopille, kun taas uushengellisyyttä ja taikauskoisuutta pitivät uhkana muutamat papit.

Iällä tai sukupuolella ei tämän tutkimuksen osalta näytä olevan merkitystä eri enkeli aiheisiin perehtymisessä tai ammatillisessa osaamisessa. Poikkeuksena ainoastaan populaarikulttuuri, jossa kaikki merkittävämpää mielenkiintoa aiheeseen osoittaneet olivat miehiä ja iältään 30-39 vuotiaita. Pappien uran pituudella ei ollut havaittavissa minkäänlaisia eroja pitkään pappina toimineiden perehtyneisyydessä verrattuna lyhyemmän aikaa pappina toimineiden välillä.

Tulevaisuuden osalta vain selvä vähemmistö pitivät tarpeellisena laajentaa osaamistaan millään näillä osa-alueilla, tämä siitäkin huolimatta, että monet papit mainitsivat enkeliuskomusten muuttuneen tilanteen suomalaisten elämässä. Monien ihmisten enkeliuskomukset ovat peräisin enemmän populaarikulttuurista ja muista hengellisistä lähteistä: *Koska kirkon julistuksessa enkeleillä on vähäinen rooli ja asema, ruokkii ihmisten kuvaa enkeleistä populaarikulttuuri paremmin kuin kristinuskosta nouseva kuva enkeleistä.*¹⁷⁹

¹⁷⁹H3.

5. Enkelit kirkossa ja seurakunnassa

5.1. Enkeleiden paikka ja arvostus kirkossa

Tutkimukseeni osallistuneiden pappien keskuudessa vaikutti olevan osittain merkittäviäkin erimielisyyksiä siitä, että minkälaisen aseman ja millaisia rooleja on enkeleille soveliasta kirkossa sallia.

Enkelit edustavat Jumalan lähettämää turvaa ja suojelusta, sekä pyhyyttä. Enkelit ovat profiloituneet lähinnä lasten elämänpiiriin kuuluviksi. Enkelit ovat esillä tiettyjen juhlapyhien ohella kasteissa ja usein myös elämän päättyessä hautaan siunaamisissa. Enkelit voisivat olla esillä nykyistä enemmän tavallisessa arjessa, ne vetoavat myös aikuisiin.¹⁸⁰

Enkelit eivät tarvitse enempää tilaa kuin Raamattu heille antaa. Ne ovat todellisia, mutta eivät sellaisia joihin meidän tarvitsisi keskittyä. Jeesus ei koskaan antanut seuraajilleen ohjeita keskittyä enkeleihin.¹⁸¹

Siihen ei tutkimukseni pohjalta löytynyt yksiselitteistä syytä, että miksi enkeleiden kohdalla pitää tällaista normaalista poikkeavaa varovaisuutta noudattaa. Taustalla saattaa olla Martti Lutherin näkemysten kanssa yhtenäinen huoli palvonnan ja huomion keskipisteen siirtymisestä Jumalalta enkeleille ja painotus, että seurakunnassa tulisi keskittyä kristinuskon ydinaiheeseen eli Jeesukseen.¹⁸²

Vaihtoehtoisesti pappien huolena saattaa olla nykyisen enkelibuumin mukana suosiossa nousseiden kristinuskon ulkopuolisten enkelikäsitysten yleistyminen, myös seurakuntalaisten keskuudessa.¹⁸³ Todennäköisimmin kyseessä saattaa olla näiden kahden yhdistelmä.¹⁸⁴ Nehän kuitenkin tänä päivänä liittyvät toisiinsa. Luther kielsi enkelipalvonnan osana kristinuskoa, mutta yhtä lailla hän olisi varmasti vastustanut myös kristinuskon ulkopuolista enkelipalvontaa. Pitihän hän myös taikauskoa epäjumalanpalveluksena.

Näistä huolenaiheista huolimatta kaikki vastaajat olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että enkeleillä on rooli kirkon toiminnassa, niin tänä päivänä, kuin tulevaisuudessa. Pappien enemmistön mielestä kirkossa suhtaudutaan yleisesti positiivisella tavalla enkeleihin, vaikka tämä suhtautuminen olisikin jokseenkin etäistä enkeleiden vähäisestä roolista kirkon elämässä johtuen.

¹⁸⁰H23.

¹⁸¹H9.

¹⁸²Erityisesti H4, H9, H11, H18 & H17.

¹⁸³Erityisesti H9, H10, H11 & H17.

¹⁸⁴H9.

Enkelit ovat siis läsnä pappien ja seurakuntalaisten elämässä, ainakin jollain tapaa, tästä olivat käytännössä kaikki papit yhtä mieltä, mutta pappien, ja heidän näkökulmastaan myös kirkon ja heidän oman seurakunnan asenteissa enkeleiden arvostusta kohtaan näkyi radikaaleja eroja.

Seurakuntani puhuu/julistaa/antaa tilaa enkeleille niin vähän, jotta sen antaman kuvan voisi sanoa olevan epämääräinen. Tuntuu kuin enkelit eivät kuuluisi uskoon. Arvostus on siis heikkoa.¹⁸⁵

Kirkko antaa niistä kuvan taruolentoina tai lasten kuvastoa edustavina hahmoina. Ei arvosta niitä eikä usko niiden olemassaoloon.¹⁸⁶

Nämä kaksi pappia kritisoivat seurakuntaa tai kirkkoa niiden liian ohuesta tai jopa enkelit kokonaan kieltävästä suhtautumisesta. Tällaiset asenteet olivat kuitenkin selvästi vähemmistössä. Enemmistön mielestä kirkko tarjoaa enkeleille riittävästi tilaa ja arvostusta, vaikka näiden näkyvyys olisikin vähäistä, mutta tätä näkyvyyden vähäisyyttä perustellaan enkeleiden sivuroolilla ihmiskunnan ja pelastushistorian näkökulmasta. Eräs papeista tiivistää enkeleiden arvostuksen: *Arvostuksesta: enkelit ovat olemassa*.¹⁸⁷ Vastaavanlaisella linjalla olivat monet tutkimukseeni osallistuneista papeista. Enkeleiden arvostus kirkossa ja seurakunnissa on suhteellisen positiivisella tasolla, silloin kun enkeleiden rooli tilanteesta johtuen nousee näkyvämmäksi ja silloin kun enkelit ovat enemmän sivulla, on myös suhtautuminen neutraalimpaa.

Toiset kokivat enkeleiden arvostuksen kirkossa ja seurakunnassa hyvinkin korkeaksi. Esimerkkeinä tästä korkeasta arvostuksesta ja kunnioituksesta nostettiin: kirkkotaide ja kristillinen kuvasto,¹⁸⁸ virret, erityisesti uuteen vuonna 2016 käyttöön otettuun virsikirjaan mukaan otettu *Maan korvessa kulkevi lapsosen tie*,¹⁸⁹ rukoukset, erityisesti kastekaavan rukous *lähetä pyhät enkelisi varjelemaan häntä vaaroissa*,¹⁹⁰ ja enkeleiden viestissä *Älä pelkää*.¹⁹¹

Monet myös liittivät kirkon suhtautumiseen tiettyjä lapsellisia tai naiiveja piirteitä.¹⁹² Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että niukan enemmistön mukaan enkelit liitetään nykyään enimmäkseen lasten kanssa tehtyyn työhön.

¹⁸⁵H3.

¹⁸⁶H24.

¹⁸⁷H1.

¹⁸⁸H10.

¹⁸⁹H5.

¹⁹⁰H5.

¹⁹¹H15, H16, H18 & H21.

¹⁹²Erityisesti H13 & H14.

Selkeä enemmistö korostivat kirkon ja seurakuntien suhtautumisessa enkeleihin jälleen jollain tapaa Raamatun merkitystä. Samaan aikaan noin puolet papeista toisaalta ilmoittivat, että enkelit liittyvät lähinnä lasten kanssa tehtyyn työhön.¹⁹³ Enkeleiden asettamisesta tähän rooliin ei tosin kylläkään löydy perusteita Raamatusta. Toki Raamatussa on mainintoja enkeleistä ja lapsista. Erityisesti: *Katsokaa, ettette halveksi yhtäkään näistä vähäisistä. Sillä minä sanon teille: heidän enkelinsä saavat taivaissa joka hetki katsella minun taivaallisen Isäni kasvoja.*¹⁹⁴ Tämä Raamatun kohta, tai muutkaan Raamatun kohdat, eivät kuitenkaan ohjeista meitä painottamaan enkeleiden merkitystä erityisesti lasten, tai minkään muunkaan tietyn ikäryhmän elämässä.

Muutamat papit kokivat, että enkeleistä on helpompi puhua lapsille, kuin vaikka Jumalasta tai Jeesuksesta.¹⁹⁵ Tämän on yhdenmukaista myös vuoden 2009 Kirkon tutkimuskeskuksen *Rippikoulun todellisuus* tutkimuksen kanssa. Kyseisen tutkimuksen mukaan 60% vanhemmista on kertonut lapsilleen enkeleistä, silloin tällöin tai useammin, kun taas vain 52% vanhemmista olivat kertoneet lapsilleen Jumalasta ja Jeesuksesta.¹⁹⁶

Enkeleiden roolista kirkossa, lapsityön lisäksi, korostivat enemmistö papeista enkeleiden roolia kirkkovuoden pyhissä *erityisinä juhla-aikoina: Mikkelinpäivänä, jouluna ja pääsiäisenä.*¹⁹⁷ Myös kirkkomusiikissa ovat enkelit pappien mukaan näkyvästi esillä.

5.2. Enkelit kirkkomusiikissa

Enkelit ovat yleinen teema virsissä ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 1987 käyttöön ottamassa virsikirjassa enkelit mainitaan yli 60 virressä.¹⁹⁸ Vuoden 2016 lisävihkon enkeliaiheiset virret nostavat tätä lukua entisestään.¹⁹⁹ Virret ovat osa kirkon oppia ja tunnustusta,²⁰⁰ ja täten virsissä esiintyvät enkelit ovat yksi osa, monien pappien mielestä yksi näkyvimmistä osista, kirkon enkeliperinteitä. Tästä suuren merkityksen antamisesta huolimatta, vain kolme enkelivirttä mainittiin nimeltä. Nämä olivat: *Enkeli taivaan lausui näin,*²⁰¹ *Maa on niin kaunis*²⁰² ja *Maan korvessa kulkevi lapsosen tie*²⁰³.

¹⁹³H1-H6, H9, H14-H16, H21 & H23-H24.

¹⁹⁴Matt. 18:10.

¹⁹⁵Erityisesti H4 & H23.

¹⁹⁶Innanen & Niemelä 2009, 247.

¹⁹⁷H23.

¹⁹⁸Seppälä 2003, 169.

¹⁹⁹Ainakin virret 901 & 971.

²⁰⁰Jumalanpalveluksen opas 2009, 105-107.

²⁰¹Virsi 21.

²⁰²Virsi 30.

²⁰³Virsi 971.

Enkeli taivaan lausui näin on Martti Lutherin kirjoittama jouluvirsi, joka on yksi tunnetuimmista Suomen virsikirjan virsistä. Virsi oli alun perin tarkoitettu lasten seimikuvaelmaksi ja virsi pitää sisällään Luukkaan evankeliumin kertomuksen²⁰⁴ enkelin ilmestymisestä paimenille, joka ilmoitti heille Kristuksen syntymästä seimeen.²⁰⁵ Erään papin mukaan tämä virsi kuvastaa Lutherin perinteistä, Raamattua painottavaa enkelikäsitystä.²⁰⁶ Virressä esiintyvä enkeli toteutti Jumalan sanansaattajan ja ylistäjän roolia. Tätä samaista roolia toimittavat myös seurakuntalaiset joulun jumalanpalveluksissa, jossa tätä virttä lauletaan. Virren viimeisen säkeistön aikana seurakunta nousee seisomaan ja yhdessä taivaan enkelten kanssa ylistävät Jumalaa ja antavat hänelle kunniaa: *Nyt Jumalalle kunnia, kun antoi ainoon Poikansa. Siit enkelitkin riemuiten veisaavat hälle kiitoksen.*

Maa on niin kaunis on myös jouluvirsi ja sekin on suomalaisten keskuudessa tavattoman suosittu. Monet seurakuntalaiset osaavat virren ulkoa ja vaikka kyseessä onkin jouluvirsi, niin virttä voi laulaa milloin vain ja sitä usein lauletaankin mikäli virsikirjoja ei ole saatavilla. Virressä lauletaan sielujen toiviotiestä ja sielujen laulusta. Virren mukaan tämä toiviotie on enkelien jouluyön kiitosvirsi.²⁰⁷ Erään papin mukaan tämä virsi: *tarjoaa mainion teologisen näkökulman puhua kuolemasta ja enkelten laulusta.*²⁰⁸ Raamatun mukaan enkelit saattavat edesmenneen sielun taivaaseen.²⁰⁹ Tätä tehtävää enkelit myös tässä virressä toteuttavat. Tämän virren enkelit myös ylistävät Jumalaa ja toimivat Jumalan sanansaattajina ilmestyessään paimenille: *Enkelit ensin paimenille lauloi, sielusta sieluhun kaiku soi: Kunnia Herran, maassa nyt rauha, kun Jeesus meille armon toi.*

Maan korvessa kulkevi lapsosen tie on uusi tulokas Suomen kirkon virsikirjaan. Tämä virsi on osa vuonna 2016 käyttöön otettua virsikirjan lisävihkoa. Virttä kutsutaan myös nimellä *Suojelusenkeli* ja tämä on se tehtävä mitä enkelit tässä virressä toteuttavat. Virressä kerrotaan lapsesta, jonka rinnalla kulkee enkeli ja joka pitää tämän lapsen kädestä kiinni ja suojelee häntä vaaroilta. Tämän virren enkeli toteuttaa suojeelijan, johdattajan ja läpi elämän mukana kulkevan suojelusenkelin tehtävää: *Maan korvessa kulkevi lapsosen tie, vaan ihana enkeli kotihin vie. Niin pitkä on matka, ei kotia näy, vaan ihana enkeli vieressä käy, vaan ihana enkeli vieressä käy.* Eräs pappi kuvaili tätä virttä seuraavasti : *Maan korvessa onkin*

²⁰⁴Luuk. 2:10-12, 15.

²⁰⁵Virsi 21.

²⁰⁶H9.

²⁰⁷Virsi 21.

²⁰⁸H8.

²⁰⁹Luuk. 16:22.

*kaunis laulu ja toimii aina.*²¹⁰ Toisen papin mielestä virren ottaminen virsikirjaan mukaan kertoo kirkon arvostuksesta enkeleitä kohtana.²¹¹

Muita virsiä tai kirkkomusiikkia eivät tutkimukseeni osallistuneet papit maininneet, mutta puhuivat laulujen, virsien ja lastenvirsien merkityksestä enkeleiden läsnäoloon kirkossa ja seurakunnassa. Enkeliaiheisia virsiä, näiden kolmen virren lisäksi, lauletaan läpi kirkkovuoden, mutta erityisesti jouluna, pääsiäisenä ja mikkelinpäivänä.

5.3. Enkelit kirkkovuodessa

5.3.1. Joulun enkelit

Enkelit esiintyvät adventin ja joulunajan kirkkovuoden Raamatun teksteissä useasti ja toteuttavat näissä teksteissä useita erilaisia tehtäviä. Yli puolet papeista mainitsivat enkeleiden olevan erityisesti esillä jouluna.²¹² Näistä yksi tiivistä enkeleiden roolin jouluna ilosanoman julistamiseksi.²¹³ Tätä tehtävää enkelit toteuttavat erityisesti jouluevankeliumissa:

Enkeli sanoi heille: “Älkää pelätkö! Minä ilmoitan teille ilosanoman, suuren ilon koko kansalle. Tänään on teille Daavidin kaupungissa syntynyt Vapahtaja. Hän on Kristus Herra. Tämä on merkinä teille: te löydätte lapsen, joka makaa kapaloituna seimessä.” Ja samalla hetkellä oli enkelin ympärillä suuri taivaallinen sotajoukko, joka ylisti Jumalaa sanoen: Jumalan on kunnia korkeuksissa...²¹⁴

Jouluevankeliumissa korostuu myös enkeleiden Jumalaa ylistävä tehtävä ja taivaallisen soturin rooli, vaikka ei tässä evankeliumitekstissä esiintyvä taivaallinen sotajoukko kuitenkaan taistele. Enkeleiden muusta toiminnasta adventin ja joulun ajan Raamatun teksteissä papit nostivat esiin myös enkelin ilmoitukset Joosefille ja muut viestit joita enkelit toivat.²¹⁵

Erään papin mainitsema evankeliumi teksti enkelin ilmestymisestä Joosefille luetaan 4. adventtisunnuntaina. Evankeliumitekstin mukaan Joosef aikoi purkaa avioliittosopimuksen Marian kanssa, koska tämä oli raskaana, eikä lapsi ollut Joosefin. Ennen kuin Joosef ehtii näin toimia, ilmestyi enkeli hänellä hänen unessaan ja sanoi: *Joosef, Daavidin poika, älä pelkää ottaa Mariaa vaimoksesi. Se, mikä hänessä on siinnyt, on lähtöisin Pyhästä Hengestä. Hän*

²¹⁰H9.

²¹¹H5.

²¹²H1-H2, H5-H9, H14, H 16, H18-H9, H21-H23 & H25.

²¹³H6.

²¹⁴Luuk. 2: 10-14.

²¹⁵H9 & H16.

*synnyttää pojan, ja sinun tulee antaa pojalle nimeksi Jeesus, sillä hän pelastaa kansansa sen synneistä.*²¹⁶

Tämä enkeli ilmestyy Joosefille unessa, eli näyn kautta, ja ilmoittaa hänelle Jumalan tahdon. Enkeli siis toimii Jumalan tahdon selittäjänä, liittyen Marian aiemmin tapahtuneeseen raskaaksi tulemiseen, ja Jumalan sanansaattajana kertomalla Joosefille mitä Jumala häneltä edellyttää.

Jouluaamun toinen lukukappale pitää sisällään monien pappien mielestä tärkeimmän Raamatun kohdan enkelioppiin ja enkeliuskomuksiin liittyen: *Näin hänestä [Jumalan pojasta] on tullut enkeleitä suurempi, yhtä lailla kuin hänen saamansa nimi on enkelien nimiä ylhäisempi... Kaikki Jumalan enkelit kumartakoot häntä.*²¹⁷ Tätä Raamatun kohtaa suoraan siteerasi yksi papeista.²¹⁸

Enkelit toteuttivat Jumalan tahdon sanansaattajan tehtävää myös viattomien lasten päivänä ja 2. sunnuntaina joulusta. Viattomien lasten päivän evankeliumitekstissä enkelit jälleen ilmestyivät Joosefille. Tällä kertaa varoittaakseen häntä, että Jeesus-lapsi aiotaan surmata. Myöhemmin enkeli ilmestyi jälleen Joosefille ja kertoi, että hänen ja hänen perheensä oli jälleen turvallista palata takaisin Israelin maahan.²¹⁹ 2. sunnuntain joulusta ensimmäisessä lukukappaleessa Herran enkeli ilmestyi ylipappi Joosualle ja ilmoitti tälle Jumalan tahdon.²²⁰

Joulun enkeleiden rooleissa ja tehtävissä korostuu Jumalan tahdon välittäminen, ihmiskunnan suojelu ja Jumalan ylistäminen.

5.3.2. Marian ilmestyspäivän enkeli

Marian ilmestyspäivä katkaisee pääsiäisjakson paastonajan ja sitä vietetään Suomessa 22.-28.3.²²¹ Noin joka neljäs papeista mainitsivat enkeleiden tärkeän roolin Marian ilmestyspäivään ja sen evankeliumitekstiin liittyen.²²² Tänä pyhänä esiintyy ainoastaan yksi enkeli, Gabriel.

Marian ilmestyspäivän 1. vuosikerran evankeliumitekstissä Gabriel ilmestyy nuorelle neitsyelle, Marialle, joka oli kihloissa Daavidin sukuun kuuluvan Joosefin kanssa. Gabriel sanoi Marialle:

²¹⁶ Matt. 1: 18-24.

²¹⁷ Hepr. 1: 4, 6.

²¹⁸ H9.

²¹⁹ Matt. 2: 13-21.

²²⁰ Sak. 3: 6-10.

²²¹ Marian ilmestyspäivä a.s.

²²² H9, H15, H16, H18, H21 & H22.

Ole tervehditty, Maria, sinä armon saanut! Herra kanssasi... Älä pelkää, Maria, Jumala on suonut sinulle armonsa. Sinä tulet raskaaksi ja synnytät pojan, ja sinä annat hänelle nimeksi Jeesus. Hän on oleva suuri, häntä kutsutaan Korkeimman Pojaksi, ja Herra Jumala antaa hänelle hänen isänsä Daavidin valtaistuimen. Hän hallitsee Jaakobin sukua ikuisesti, hänen kuninkuudellaan ei ole loppua... Pyhä Henki tulee sinun yllesi, Korkeimman voima peittää sinut varjollaan. Siksi myös lapsi, joka syntyy, on pyhä, ja häntä kutsutaan Jumalan Pojaksi. Ja tiedä tämä: Myös sukulaisesi Elisabet kantaa poikalasta, vaikka on jo vanha. Hän on jo kuudennella kuukaudella - hän, jota on pidetty hedelmättömänä! Jumalalle ei mikään ole mahdotonta.²²³

Maria vastasi enkelille: *Minä olen Herran palvelijatar. Tapahtukoon minulle niin kuin sanoit.* Tämän evankeliumitekstin Gabrielin sanoja, *Älä pelkää*, siteerasi enkeleiden sanoman osalta tärkeänä neljä pappia.²²⁴ Erään papin sanojen mukaan: *Enkeleillä on merkittävä tehtävä Jumalalta tulevan viestin tuomisessa, joka kuuluu tänäänkin jokaiselle: Älä pelkää.*²²⁵

Tämä evankeliumiteksti esittää selkeästi enkeleiden tehtävän Jumalan tahdon toteuttajana ja siitä ihmiskunnalle ilmoittavana voimana. Myös ihmiskunnan tehtävä kiteytyy Marian vastauksessa Gabrielille. Enkelit, niin kuin ihmiset, toimivat ja ovat Jumalan tahdon alaisia.

5.3.3. Pääsiäisen enkelit

Enkeleille on pääsiäisenä suuri rooli Jumalan sanansaattajina.²²⁶ Noin joka neljännes papeista mainitsivat enkeleiden tärkeän roolin pääsiäisenä.²²⁷ Magdalan Maria ja se toinen Maria olivat tulossa Jeesuksen haudalle, kun yllättäen tapahtui jotain hämmästyttävää:

Herran enkeli laskeutui taivaasta. Hän tuli haudalle, vieritti kiven pois ja istuutui sille. Hän oli hohtava kuin salama ja hänen vaatteensa olivat valkeat kuin lumi. Vartijat pelästyivät häntä niin, että alkoivat vapista ja kaatuivat maahan kuin kuolleet. Enkeli kääntyi naisten puoleen ja sanoi: ”Älkää te pelätkö. Minä tiedän, että te etsitte ristiinnaulittua Jeesusta. Ei hän ole täällä, hän on noussut kuolleista, niin kuin itse sanoi. Tulkaa katsomaan, tuossa on paikka, jossa hän makasi. Menkää kiireesti sanomaan hänen opetuslapsilleen: ’Hän on noussut kuolleista. Hän menee teidän edellänne Galileaan, siellä te näette hänet.’ Tämä oli minun sanomani teille.” Naiset lähtivät heti haudalta, yhtäikaa peloissaan ja riemuissaan, ja riensivät viemään sanaa Jeesuksen opetuslapsille.²²⁸

²²³ Luuk. 1: 26-38.

²²⁴ H15, H16, H18 & H21.

²²⁵ H15.

²²⁶ H16 & H18.

²²⁷ H1, H9, H16, H18, H21, H22 & H23.

²²⁸ Matt. 28: 1-8.

Tässä evankeliumitekstissä näemme millaisia reaktioita enkelit voivat ihmisissä aiheuttaa. Vartijat pelästyivät enkeliä melkein kuoliaaksi ja pyörtyivät. Jeesuksen tunteneet ja hänen kanssa eläneet naiset, hekin pelästyivät enkelin mahtavaa läsnäoloa, mutta he kokivat pelon rinnalla myös riemua.

Tämän evankeliumitekstin enkelit toteuttivat taivaallisen soturin ja Jumalan sanansaattajan roolia. Jouluna enkelit ilmoittivat ihmisille suuresta ilosanomasta, Messiaan syntymästä ja pääsiäisenä enkelit palaavat takaisin samaan roolin, ilmoittaessaan Messiaan nousseen kuolleista. Näemme tässä tekstissä myös yhden yksityiskohtaisen kuvauksen enkelin ulkomuodosta. Tekstissä esiintyvä enkeli kuvataan valonhohtoisena valkoiseen pukeutuneena hahmona. Noin puolet papeista kuvailivat enkeleitä käyttäen termiä valo.

5.3.4. Mikkelinpäivä (Enkelien sunnuntai)

Mikkelinpäivä on ainoa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkovuodessa oleva pyhä, joka on omistettu enkeleille. Alun perin tämä päivä oli omistettu vain arkkienkeli Mikaelille, mutta nykyään päivä kuuluu kaikille enkeleille ja silloin tutkistellaan heidän merkitystään ja tehtäviään.²²⁹ Martti Luther korosti mikkelinpäivän tarjoamaa mahdollisuutta opettaa seurakunnalle asianmukaista kristillistä enkelioppia, sillä keskiajalla oli paljon erinäisiä enkeliuskomuksia ja raamatullinen enkelioppi oli joutunut osittain hämärän peittoon.²³⁰ Selkeä enemmistö papeista mainitsivat enkeleiden tärkeän roolin mikkelinpäivänä.²³¹

Mikkelinpäivän evankeliumitekstissä painottuu enkeleitä enemmän lasten suhde Jumalaan. Tästä johtuen monissa seurakunnissa pidetäänkin tällöin perhemessuja ja pyhän keskipiste on, ainakin osittain, siirtynyt enkeleistä lapsiin.²³²

Tämän pyhän teksteissä korostuu useita enkeleiden eri rooleja. Suojelusenkelin rooli nousee esiin evankeliumitekstistä: *Katsokaa, ettette halveksi yhtäkään näistä vähäisistä. Sillä minä sanon teille: heidän enkelinsä saavat taivaissa joka hetki katsella minun taivaallisen Isäni kasvoja.*²³³ 2. Vuosikerran toisen lukukappaleen ensimmäisessä vaihtoehdossa tiivistetään enkeleiden tehtävä: *Eivätkö enkelit ole palvelevia henkiä? Heidät lähetetään palvelemaan niitä, jotka saavat osakseen autuuden.*²³⁴ Tätä Raamatun kohtaa suoraan siteerasi kaksi pappia.²³⁵

²²⁹Mikkelinpäivä, enkelien sunnuntai. a.s.

²³⁰Seppälä 2003, 143-144.

²³¹H1-H2, H5-H7, H9-H10, H14-H16, H18 & H20-H25.

²³²Mikkelinpäivä. a.s.

²³³Matt. 18:10.

²³⁴Hepr. 1: 14.

²³⁵H2 & H17.

Enkelit toimivat konkreettisesti maan päällä 3. vuosikerran toisessa lukukappaleessa, jolloin enkeli vapautti Pietarin vankilasta. Tämä enkeli oli kykenevä rikkomaan Pietarin kahleet ja peittämään Pietarin vartioiden katseilta, sekä avaamaan rautaportit.²³⁶ Tämä teksti osoittaa, että enkelit eivät pelkästään toimi Jumalan sanansaattajina, jättäen konkreettisen toiminnan ihmisille, vaan he tekevät asioita myös maan päällä omin voimin.

Enkelit toimivat taivaallisina satureina 1. vuosikerran toisessa lukukappaleessa. Tekstissä esiintyy myös lohikäärme, jota myös Saatanaksi kutsutaan, ja hänen kanssaan langenneet enkelit eli demonit. Mikael ja taivaalliset enkelit taistelevat lohikäärmettä ja langenneita enkeleitä vastaan. Eräs papeista toivoi hartaasti enkeleiden näyttävän *siivekkäiltä supereppisiltä satureilta*.²³⁷ Siipiä ei Mikaelilla välttämättä ole, mutta tässä taistelussa Saatanaa vastaan hän varmasti näytti hyvin supereppiseltä soturilta.

Moninaiset roolit joita enkelit mikkelinpäivänä toteuttavat tiivistyy kuitenkin erinomaisesti tämän pyhän psalmitekstiin: *Ylistäkää Herraa, te hänen enkelinsä, te voimalliset sankarit, jotka hänen sanansa kuulette ja hänen käskynsä täytätte*.²³⁸ Mitä ikinä roolia enkelit toteuttavatkaan, he tekevät sen Jumalan käskyjen täyttämiseksi.

5.3.5. Tuomiosunnuntain enkelit

Tuomiosunnuntai päättää kirkkovuoden ja silloin luettavissa kristinuskon lopun aikojen teksteissä on enkeleillä omat tehtävänsä täytettävänä. Vain yksi papeista mainitsi enkeleiden tärkeän roolin tuomiosunnuntaina.²³⁹

Enkeleillä on tuomiosunnuntain teksteissä pitkälti samoja rooleja, kuin mikkelinpäivän teksteissä ja myös arkkienkeli Mikael esiintyy molempien pyhien teksteissä. 3. vuosikerran ensimmäisessä lukukappaleessa Mikael esiintyy koko kristillisen kansan suojelijana.²⁴⁰ Päivän evankeliumitekstissä kuvataan Jeesuksen toinen tuleminen ja ihmisten tuomio. Tämän tekstin mukaan Jeesuksen mukana tulevat kaikki hänen enkelinsä.²⁴¹ Enkelit ovat samassa roolissa myös 1. vuosikerran toisessa lukukappaleessa.²⁴² Enkelit ovat läsnä, kun Jeesus tuomitsee ihmisiä ja langenneita enkeleitä.

Toinen vaihtoehtoisista saarnateksteistä antaa enkeleille hieman toisen roolin: *Samoin käy maailman lopussa: enkelit tulevat, erottavat pahat vanhurskaista ja heittävät heidät*

²³⁶ Ap. t. 12: 5-11.

²³⁷H9.

²³⁸Ps. 103: 10.

²³⁹H16.

²⁴⁰Dan. 12: 1.

²⁴¹Matt. 25: 31-46.

²⁴²2. Tess. 1: 3-10.

*tuliseen pätsiin. Siellä itketään ja kiristellään hampaita.*²⁴³ Tässä tekstissä enkelit ovat he, jotka erottavat pahat vanhurskaista. Erään papin mukaan enkelit saavat tuomiosunnuntaina tuomarin roolin.²⁴⁴ Hän ei kuitenkaan antanut enkeleille Jumalaa lähestyvää roolia tai arvoa, eli mikäli enkelit toimivat tuomareina, *erottavat pahat vanhurskaista*, niin he tekevät sen Jumalan määräyksestä.

5.3.6. Koonti

17 pappia piti mikkelinpäivää enkeleiden osalta tärkeänä, 15 joulua, seitsemän pääsiäistä, kuusi Marian ilmestyspäivää ja yksi tuomiosunnuntaita. Kaikki papit kuitenkin jossain muodossa mainitsivat enkeleiden esiintymisen kirkkovuodenpyhinä. Näiden tiettyjen pyhien yhteydessä enkelit saivatkin merkittävän roolin. Näiden käsitysten osalta ei vaikuttanut olevan merkitystä kuinka monta vuotta pappina oltiin toimittu tai minkäikäisiä tai sukupuolisia vastaajat olivat.

Vastaajat eivät juurikaan joulua lukuun ottamatta avanneet näihin pyhiin liittyviä enkelitekstejä tai miten konkreettisesti ovat itse tuoneet enkeleitä esiin näinä pyhinä, tai miten heidän seurakunnassaan näiden pyhien aikana enkeleitä pidetään esillä.

Enkeleiden jouluun liittyvistä esiintymistä erilaiset lasten joulukuvaelmat ja näytelmät olivat selkeästi yleisin pappien mainitsema enkeleiden esiintymismuoto. Tällaisia esimerkkejä antoivat yhteensä neljä pappia.²⁴⁵ Muiden esimerkkien osalta pappien vastauksissa ei ollut päällekkäisyyksiä ja kaikki seuraavat esimerkit ovat vain yksittäisten pappien mainitsemia.

Eräs pappi mainitsi mahdollisesti joulukuvaelmiin liittyen lasten mahdollisuudet pukeutua enkeleiksi.²⁴⁶ Toisen papin seurakunnan jouluvaelluksessa ovat enkelit olleet esillä.²⁴⁷ Seurakuntien yhteisessä joulukampanjassa käytetään myös enkelikuvauksia.²⁴⁸ Yksi papeista mainitsi, että hänen seurakunnaassaan pidetään jouluna esillä enkelin siipiä: *jotta ihmiset voivat olla enkeleitä toisilleen.*²⁴⁹

Enkeleiden roolia näissä kirkkopyhissä siis pidetään pappien keskuudessa kyllä tärkeänä, erityisesti lasten kanssa tehdyssä työssä, mutta valitettavasti tutkimukseni osalta konkreettiset esimerkit jäivät vähäisiksi.

²⁴³ Matt. 13: 49-50.

²⁴⁴H16.

²⁴⁵H5, H14, H23 & H25.

²⁴⁶H6.

²⁴⁷H5.

²⁴⁸H16.

²⁴⁹H19.

5.4. Enkelit seurakunnassa

5.4.1. Enkelit lasten elämässä

*Enkeleiden rooli korostuu erityisesti lasten parissa tehtävässä työssä.*²⁵⁰ Papit pyytävät Jumalaa lähettämään enkelinsä osallisiksi seurakuntalaisten elämää jo lapsen kasteessa: *Kastekaavassa rukouksessa "lähetä pyhät enkelisi varjelemaan häntä vaaroissa..."*²⁵¹ Kasteessa voidaan myös rukoilla: *Anna pyhien enkeleittesi saattaa hänet päivien päättyessä kirkkauden kotiin.*²⁵² Kasteen yhteydessä voivat lapsen omaiset yhdessä seurakuntalaisten kanssa, papin johdolla, pyytää Jumalalta enkeleiden varjelusta aina elämän alusta, elämän loppuun saakka.

Tuomas Akvinolainen uskoi, että myös kastamattomilla lapsilla on suojelusenkeli, mutta tämä enkeli saa vasta kasteen yhteydessä täydet toimintavaltuudet.²⁵³ Tämän näkemyksen mukaan kaste on ihmisen ja enkeleiden välisen suhteen muodostumisen kannalta tärkein hetki. Enkeleiden läsnäolon ja merkityksen kasteessa mainitsi joka viides papeista.²⁵⁴

Olen kastejuhlassa rakentanut kastepuheen suojelusenkeli laulun ympärille ja puhunut siitä, miten Jumala lähettää enkelinsä varjelemaan meitä maailmaan ja siitä, miten Jumalan rakkaus niiden enkeleiden kautta tulee lähelle, mutta ihan yhtä lailla siitä, miten Jumalan rakkaus tulee lähelle meitä kaikissa lähellämme olevissa ihmisissä.²⁵⁵

Maan korvessa kulkevi lapsosen tie, eli Suojelusenkeli virttä mainitsi kasteessa käyttävän kaksi pappia.²⁵⁶ Enkeleiden roolia tai näkyvyyttä kasteessa eivät siis juurikaan tähän tutkimukseen osallistuneet papit korostaneet.

Yleisesti lasten kanssa tehdyssä työssä lähes kaikki papit liittivät enkelit jollain tapaa osaksi lasten seurakuntakokemusta. Vain kaksi pappia eivät nostaneet esiin enkeleiden roolia kirkon lapsityössä.²⁵⁷ Selkeä enemmistö papeista ilmoittivat, että he olivat henkilökohtaisesti käsitelleet enkeitä leikki-ikäisten lasten kanssa.²⁵⁸

²⁵⁰H6.

²⁵¹H5.

²⁵²Kirkollisten toimitusten kirja 2003, 16.

²⁵³Seppälä 2003, 159.

²⁵⁴H6, H15, H16, H22 & H23.

²⁵⁵H15.

²⁵⁶H15 & H22.

²⁵⁷H11 & H17.

²⁵⁸H1-H3, H5-H7, H9-H10, H13-H16 & H18-25.

Laulaen ja leikkien ja edelleen sen kautta, miten ihmiset voivat olla toinen toisilleen enkelinkaltaisia auttajia. Lasten kanssa on myös pohdittu sitä, miten enkelit tuovat viestiä Jumalalta, mutta myös voivat olla viemässä meidän rukouksiamme Jumalan luo. Myös suoje-lusenkeleistä on lasten kanssa juteltu.²⁵⁹

Enkelit ovat esillä nimenomaan suojelevina ja turvallisina henkiolentoina. Rekvisiittana on siivelliset enkelit ja arkkienkeli Mikael miekan kanssa on varsin suosittu erityisesti poikien keskuudessa. Pidän esillä myös sanansaattajan tehtävää.²⁶⁰

Enkeleille oltiin annettu useita erilaisia rooleja seurakunnan lapsityössä. Papit mainitsivat useita esimerkkejä tilanteista, joissa olivat lasten kanssa enkeleitä käsitelleet. Kaikista näkyvimmin enkelit olivat esillä lasten hartauselämässä. Melkein puolet papeista liittivät enkelit osaksi lastenjumalanpalveluksia, hartauksia tai rukouksia.²⁶¹ Ei ihan niin moni, mutta silti yli kolmasosa papeista olivat lukeneet lapsille Raamatun kertomuksia, joissa enkelit esiintyivät.²⁶² Lasten kanssa enkeliaiheisia lauluja tai virsiä olivat laulattaneet vain neljä pappia eli selvä vähemmistö papeista.²⁶³

Enkeleistä lapsille puhuttaessa korostettiin eniten enkeleiden ja lasten välistä suhdetta, esimerkiksi suoje-lusenkeli ajatusten kautta. Enkeleiden ja Jumalan suhteesta oltiin keskustelut harvemmin. *Enkelit ovat Jumalan ystäviä ja ne haluavat olla ystäviä myös meille.*²⁶⁴

Yli kolmasosa papeista olivat puhuneet lapsille enkeleiden ja lasten välisestä suhteesta.²⁶⁵ Huomattavasti harvinaisempaa oli puhuminen enkeleiden ja Jumalan välisestä suhteesta. Vain viidesosa papeista mainitsivat puhuneensa tästä aiheesta.²⁶⁶ Neljäsosa papeista kertoivat kuinka enkelit olivat myös konkreettisesti esillä enkelikuvien, lasten itse piirtämien kuvien ja askartelun, sekä erinäisten kuvaelmien muodossa.²⁶⁷

Kirkon työssä korostetaan enkeleiden merkitystä erityisesti lasten kanssa tehdyssä työssä.²⁶⁸ Enkelit ovat näkyvästi esillä lapsille suunnatuissa hartauksissa ja kun lasten kanssa keskustellaan enkeleistä, painotus vaikuttaisi tämän tutkimuksen pohjalta olevan Raamatun kertomuksissa ja lasten henkilökohtaisessa suhteessa enkeleihin. Suoje-lusenkelit tuovat turvaa lasten elämään, koska lapset voivat luottaa siihen, että Jumala suojelee heitä ja lähettää heidän

²⁵⁹H15.

²⁶⁰H23.

²⁶¹H1-H2, H5-H7, H15-H16, H20-H21 & H23.

²⁶²H1, H3, H5-H6, H9-H10, H13-H14 & H25.

²⁶³H5, H15 & H21-H22.

²⁶⁴H3.

²⁶⁵H2-H3, H9-H10, H14-H15 & H23-H25.

²⁶⁶H2-H3, H9, H15 & H23.

²⁶⁷H1, H3, H5, H7, H14, H18 & H23.

²⁶⁸H6.

turvaksi suojelusenkeleitä. *On turvallista myös elää, koska Jumala suojelee ja on asettanut meille suojelusenkelin.*²⁶⁹

5.4.2. Enkelit rippikoulussa

Enkeleiden merkitystä nuorten kanssa tehdyssä työssä tai rippikoulussa eivät papit korostaneet. Enemmistö papeista ilmoittivat keskustelleensa rippikoululaisten nuorten kanssa enkeleistä.²⁷⁰ Varsinaista omaa oppituntia ei ollut kukaan papeista enkeliteemoista rippikoulussa pitänyt vaan enkeleistä oltiin keskusteltu osana muiden oppituntien sisältöä tai rippikoulun hartauselämässä.

Enkelit nousivat esille enimmäkseen Raamattuun perehtymisen yhteydessä. Joka viides papeista mainitsivat nimenomaan Raamatun kautta nousseet keskustelut enkeleistä.²⁷¹ Oppituntien yhteydessä enkeleistä nuorten kanssa keskusteleminen oli verrattain vähäistä. Vain neljä pappia kertoivat enkeleiden käsittelystä oppituntien aikana.²⁷² Enkelit eivät juuri sen enempää sijaa saaneet myöskään rippikoulun hartauselämän yhteydessä ja vain kolme pappia kertoivat enkeleiden olevan mukana jossain osassa rippikoulun hartauksia.²⁷³ Kaikissa näissä tapauksissa enkeleiden roolia oltiin pidetty kauttaaltaan vähäisenä.

*Ei ole opetettu systemaattisesti, vaan kun asia on tullut esille, niin siitä [enkeleistä] on puhuttu.*²⁷⁴ Rippikoulun opetussuunnitelman mukaan rippikoululla tulisi käydä läpi kristinuskon keskeinen sisältö.²⁷⁵ Enkeleistä ei tässä suunnitelmassa ole mainintaa, mutta enkelit ovat irrottamaton osa Jumalan luomaa luomakuntaa,²⁷⁶ ja enkeleillä on myös oma rooli kristillisessä pelastushistoriassa.²⁷⁷ Näiden pohjalta voisi sanoa, että enkeleistä olisi tarpeellista rippikoulussa keskustella ja enemmistö papeista onkin näin tehnyt.

Vain muutamat papeista antoivat esimerkkejä siitä, että mitä olivat enkeleistä tai enkeleiden roolista rippikoulussa opettaneet. Eräs pappi oli opettanut enkeleiden irrallisuudesta Pyhästä Hengestä ja enkeleiden asemasta luotuina olentoina, sekä painottanut, että, toisin kuin kansan keskuudessa välillä sanotaan, edesmenneistä ihmisistä ei tule enkeleitä taivaaseen astuttuaan.²⁷⁸ Kaksi pappia olivat opettanut enkeleiden ja erityisesti langenneiden

²⁶⁹H2.

²⁷⁰H2-H3, H5, H7-H11, H13, H15, H17-H19, H21-H23 & H25.

²⁷¹H5, H7-H8, H13 & H18.

²⁷²H2, H10, H11 & H23.

²⁷³H8, H15 & 23.

²⁷⁴H5.

²⁷⁵Suuri ihme – Rippikoulusuunnitelma 2017, 44-47.

²⁷⁶Pietilä 1932, 196-197.

²⁷⁷H11.

²⁷⁸H2.

enkeleiden merkityksestä rippikoululaisille.²⁷⁹ Enkelit ovat Jumalan luotuja olentoja, joilla on myös vapaa tahto ja osa näistä enkeleistä olivat kapinoineet Jumalaa vastaan ja Paholainen ja muut langenneet enkelit eli demonit ovat seurausta tästä kapinasta.

5.4.3. Enkelit seurakuntalaisten elämässä

Viime vuosikymmenien aikana tehtyjen kyselyiden mukaan noin puolet suomalaisista uskovat enkeleihin,²⁸⁰ ja varsinainen enkelibuumi on vallinnut Suomessa, muodossa tai toisessa, jo noin 30 vuotta.²⁸¹ Suomalaisilla on siis ainakin jonkin verran kiinnostusta enkeleitä kohtaan.

Tutkimuksessani kysyin papeilta, että ovatko seurakuntalaiset osoittaneet mielenkiintoa enkeleitä kohtaan tai halukkuutta keskustella aiheesta papin kanssa. Vain kolme pappia kertoivat kohdanneensa laajempaa mielenkiintoa.²⁸² Yhdeksän pappia olivat kohdanneet jonkin verran tai vaihtelevaa mielenkiintoa.²⁸³ Yhtä monta pappia olivat kohdanneet vähäistä kiinnostusta, tai eivät laisinkaan.²⁸⁴ Neljä pappia eivät osanneet sanoa tai jättivät vastaamatta.²⁸⁵

Seurakuntalaisten mielenkiinto enkeleitä kohtaan näyttää pappien vastausten mukaan jakautuvan siis melkein tasan kahteen osaan. Vähän yli puolet seurakuntalaisista ovat osoittaneet jonkinlaista mielenkiintoa ja hieman pienempää määrää seurakuntalaisia eivät enkelit juurikaan kiinnosta.

Selvä enemmistö papeista olivat työssään tavanneet seurakuntalaisia, jotka olivat kertoneet henkilökohtaisesti kohtaamisesta enkelin kanssa.²⁸⁶ Yhdellä papilla oli toisen käden kautta kuultua tietoa enkeleitä kohdanneesta seurakuntalaisesta.²⁸⁷ Vain joka neljäs papeista eivät olleet laisinkaan tavanneet enkeleitä kohdanneita seurakuntalaisia tai jättivät vastaamatta.²⁸⁸

Seurakuntalaisten enkeleille antamasta merkityksestä ei tutkimuksena pohjalta voi juuri mitään sanoa, sillä papit eivät juurikaan nostaneet tällaisia esimerkkejä esille. Vain neljä pappia antoivat esimerkkejä seurakuntalaisten kanssa käydyistä enkelikeskusteluista tai seurakuntalaisten asenteista enkeleitä kohtaan.²⁸⁹ Enkeliaiheiset keskustelut vaikuttavat olevan

²⁷⁹H11, H23.

²⁸⁰Seppälä 2003, 11; Utriainen 2007, 34.

²⁸¹Lod 1997, 42-43.

²⁸²H1, H16 & H23.

²⁸³H3, H5, H8, H13, H15, H17 & H20-H22.

²⁸⁴H2, H7, H9-H11, H14, H18 & H24-H25.

²⁸⁵H4, H6, H12 & H19.

²⁸⁶H1-H3, H5, H7-H9, H11, H13, H15-H18, H20-H21 & H23-H25.

²⁸⁷H6.

²⁸⁸H4, H10, H12, H14, H19 & H22.

²⁸⁹H3, H9, H17 & H21.

enimmäkseen seurakuntalaisten puolelta nousevia, kuin pappien aloitteesta. *Keskustelen ihmisten kanssa siitä, mistä he itse kulloinkin haluavat keskustella.*²⁹⁰

Eräs pappi kertoi useista jumalanpalvelusten jälkeisistä kohtaamisista seurakuntalaisten kanssa, jotka olivat halunneet tulla papille kertomaan heidän kokemuksistaan, että he olivat tunteneet enkeleiden läsnäolon jumalanpalveluksen aikana ja jotkut olivat jopa nähneet enkeleitä.²⁹¹

Erään toisen papin kertoman mukaan seurakuntalaisilla olisi kyllä mielenkiintoa ja halua keskustella papin ja muiden seurakuntalaisten kanssa enkeleistä ja enkelikohtaamisista, mutta eivät tätä tee, koska: *osalla on pelkoa kertoa, tulematta häpeään saattelemaksi.*²⁹² Samoilla linjoilla oli myös toinen pappi, joka avasi seurakuntalaisten hänelle osoittamaa mielenkiintoa kertomalla, että: *mielenkiintoa olisi, jos sille annettaisiin sytykkeitä. Enkelit ovat ihmisille totta, mutta niistä ei keskustella.*²⁹³ Näissä tapauksissa enkelikeskustelut jäävät käymättä, mutta niitä voitaisiin käydä, jos papit ja seurakunta tarjoaisivat kannustavan ja rohkaisevan ilmapiirin myös enkeleistä keskustelemiseen.

Yhden papin kokemuksena oli, että enkelikeskustelut seurakuntalaisten kanssa nousevat erityisesti kristinuskon ulkopuolisten enkelikäsitysten pohjalta: *juurikin näiden uushengellisten hapatusten takia.*²⁹⁴ Tämän esimerkin antanut pappi kokisi myös tarpeelliseksi puuttua näihin harhaopillisiin näkemyksiin, mikäli niitä seurakunnassa esiintyy.

Seurakuntalaisten kertomuksia enkelikohtaamisista papit avasivat jonkin verran enemmän ja useimmat seurakuntalaiset olivat papeille kuvailleet näitä kokemuksia positiivisina ja voimaannuttamina kokemuksina.

Pappien kertoman mukaan yleisintä seurakuntalaisten enkelikohtaamisille on jonkinlainen positiivinen tunnereaktio ja turvan tunne. Seurakuntalaisten enkelikohtaamiskertomuksissa tällaisia positiivisten tunteiden sävyttämiä kokemuksia oli joka kolmannen papin mukaan.²⁹⁵ Lähes yhtä yleisiä olivat enkelit, jotka olivat ottaneet suojelevan roolin näissä kertomuksissa.²⁹⁶ Erään papin kertomuksessa seurakuntalainen oli kokenut enkelin konkreettisesti pelastaneen hänet auto-onnettomuudelta tarttumalla auton rattiin.²⁹⁷

²⁹⁰H15.

²⁹¹H17.

²⁹²H21.

²⁹³H3.

²⁹⁴H9.

²⁹⁵H2-H3, H5, H11, H13, H15, H20 & H23.

²⁹⁶H7-H8, H16, H20 & H24-H25.

²⁹⁷H20.

Kuolema liittyi seurakuntalaisten enkelikokemuksiin joka viidennen papin mukaan.²⁹⁸ Näihin enkelikohtaamisiin on voinut liittyä myös viestiä kuolemasta, esimerkiksi: *henkilö sanoittaa kokemansa siten, että enkeli toi hänelle viestin siitä, että läheinen on kuollut.*²⁹⁹

Enkelit esiintyivät ihmisen muodossa vain yhdelle papille kerrotussa enkelikohtaamisissa: *tilanteesta, jossa ihminen on tavannut toisen ihmisen, joka on sanonut tälle jotain lohduttavaa ja hävinnyt mystisesti tämän jälkeen.*³⁰⁰ Muutamat papeista olivat kuulleet enkeleiden esiintyneen valoilmiön muodossa.³⁰¹

Tutkimukseeni osallistuneista papeista noin joka kolmas olivat myös itse kokeneet kohtaamisen enkelin kanssa. Seurakuntalaisten papeille kertomat enkelikohtaamiset eivät merkittävällä tavalla poikkea pappien itsensä kokemista enkelikohtaamisista. Enkeleiden roolit ovat kaikissa näissä pitkälti samoja. Enkelit toimivat hyvän tahdon lähettiläinä ja tuovat ihmisille rauhan ja turvan tunnetta. Joskus enkeleillä on viesti kohtaamalleen ihmiselle ja tämä viesti saattaa liittyä läheisen kuolemaan. Enkelit voivat esiintyä valohahmona tai tavalliseksi ihmiseksi tekeytyneenä, jolloin usein vasta jälkikäteen ihminen kokee kohdanneensaakin enkelin.

Papit olivat myös huomanneet seurakuntalaisten keskuudessa jonkin verran kristinuskon ulkopuolisia enkelikäsityksiä. Selkeä enemmistö papeista olivat työssään törmänneet uushengelliseen tai muuhun kristinuskon ulkopuoliseen enkelihengellisyyteen. Tutkimukseni pohjalta en voi varmuudella sanoa kuinka suuri osa näistä kohtaamisista oli kirkon jäsenten kanssa ja kuinka suuri osa oli kohtaamisia kirkon ulkopuolisten ihmisten kanssa. Enemmistö papeista kertoivat jollain tavalla tällaisiin uskomuksiin törmäämisestä.³⁰²

Pappien suhtautuminen näihin uskomuksiin heidän seurakuntalaisten keskuudessa oli vaihtelevaa. Enemmistö eivät avanneet miten tähän suhtautuvat, ja ne jotka kertoivat yksityiskohtaisemmin suhtautumisestaan, edustivat molempia ääripäitä. Jyrkästi tällaiset uskomukset kristittyjen keskuudessa tuomitsevia pappeja oli muutamia ja he pitivät tällaisia uskomuksia jopa vaarallisina.³⁰³ Erään papin mukaan: *Pienikin harhaoppi on aina liikaa, koska pienikin hapate voi hapattaa koko taikinan.*³⁰⁴ Toisaalta myös suvaitsevaisempaa asennetta löytyi pappien keskuudesta. Eräs toinen pappi ei uskonut olevan hänen paikkansa tuomita ihmisten hengellistä etsintää, kunhan ihminen pysyy turvassa.³⁰⁵ Kahden papin

²⁹⁸H6, H8, H11, H15 & H21.

²⁹⁹H15.

³⁰⁰H20.

³⁰¹H11, H15, H17 & H25.

³⁰²H2, H5, H7-H13, H15-H18, H20-H21 & H23-H25.

³⁰³H2, H9, H11 & H17.

³⁰⁴H9.

³⁰⁵H15.

mielestä syy kirkon ulkopuolisten enkelikäsitysten suosioon on enkeleiden vähäinen rooli kirkon julistuksessa.³⁰⁶ Syyttävä sormi osoittaa siis kirkkoa: *Nämä hengelliset suuntaukset täyttävät sen tyhjiön mitä kirkon aneeminen hengellisyys on jättänyt.*³⁰⁷

5.4.4. Enkelit elämän päättyessä

Kasteen yhteydessä voidaan pyytää enkeleitä varjelemaan kristittyä läpi hänen elämänsä, aina kuolemaan saakka. Kuoleman yhteydessä enkeleistä oli puhunut vain joka viides papeista.³⁰⁸ Hautaan siunaamisessa Jumalalta voidaan rukoilla enkeleiden varjelusta edesmenneen sielulle, esimerkiksi rukoillen: *Sinun pyhät enkelisi kantakoot hänet autuaitten joukkoon.*³⁰⁹ Enkeliaiheiset rukoukset ja siunaussanat eivät ole välttämätön osa hautaan siunaamisen kaavaa, vaan ne ovat vaihtoehtoja muiden joukossa.

Hieman yleisempää pappien keskuudessa oli käsitys, että enkeleillä on tärkeä rooli lohduttaa ihmistä kuoleman tai muun surun keskellä.³¹⁰ Eräs pappi piti lohdullisena ajatusta pienen lapsen kuoleman kohdalla, että: *jostakusta tulee kuollessaan enkeli.*³¹¹ Vaikka tämä on kristillisen enkelikäsityksen vastaista.³¹² Etenkin kuolemaan liittyen pappien on tärkeää keskustella enkeleistä seurakuntalaisen ehdoilla.³¹³ Raamatun mukaan ihmisistä tulee kuollessaan ja ylösnousseessaan enkelien kaltaisia.³¹⁴ Ei siis ole täysin väärin, ainakin mielikuva tasolla, jos vanhemmat haluavat ajatella edesmennyttä lastaan enkelinä ja tämä tuo heille lohtua: *Se on ainakin pienen lapsensa menettäneille lohdullisen tuntuinen ajatus.*³¹⁵

5.4.5. Koonti

Pappien kokemusten pohjalta enkeleiden merkityksestä seurakuntalaisille on vaikea vetää selkeitä johtopäätöksiä. Kasteen merkitystä painottivat vain joka viides papeista, mutta toisaalta enkelit saavat hyvinkin näkyvän roolin lasten ensimmäisten elinvuosien aikana, kun selkeä enemmistö papeista puhuvat enkeleistä ja käyttävät enkeleitä osana hartauksia ja leikkejä pienten lasten kanssa. Monet papit pitävät enkeleitä jopa osittain keskiössä ja antavat niille paljonkin tilaa. Lapset saavat myös ikimuistoisia kokemuksia, kun he saavat mahdollisuuden itse pukeutua enkeleiksi ja esiintyä seurakunnan edessä.

³⁰⁶H3 & H17.

³⁰⁷H17.

³⁰⁸H8, H15, H16, H20 & H23.

³⁰⁹Jumalanpalvelusten kirja 2000, 144.

³¹⁰H12, H15-H17, H20-H21 & H23.

³¹¹H15.

³¹²H22.

³¹³H1.

³¹⁴Luuk. 20:36.

³¹⁵H15.

Rippikouluikään edetessä enkeleiden merkitys vähenee ja vaikka enemmistö papeista pitävät enkeleitä osana rippikoulukokemusta, niin niiden näkyvyys on huomattavasti vähäisempää, kuin pienten lasten kanssa tehdyssä seurakuntatyössä. Enkeleistä kyllä puhutaan oppitunneilla, Raamattua luettaessa ja hartauksia pidettäessä, mutta niiden rooli on siirtynyt selvästi sivummalle. Jotkut papit kokevat enkeleistä puhumisen helpommaksi kuin muista aiheista puhumisen ja samoilla linjoilla ovat myös rippikoululaisten vanhemmat, joiden keskuudessa enkeleistä lapsille on puhuttu enemmän kuin Jumalasta.³¹⁶ Tämä tietysti tarkoittaa sitä, että rippikoululaisilla voitaisiin olettaa olevan jo jonkin verran tietoa enkeleistä, mutta mikäli enkeleistä on puhuttu enemmän, kuin Jumalasta, niin silloin voidaan yhtä lailla olettaa, että nuorilla on myös virheellistä tietoa enkeleistä.

Pappien mukaan enkeleillä ei tulisi olla Jumalaa suurempaa tai merkittävämpää roolia seurakuntalaisten elämässä, vaan enkeleiden merkityksen, ja usko enkeleihin, pitäisi aina nousta Jumalan merkityksestä ja uskosta Jumalaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö enkeleistä voisi tai pitäisi puhua enemmän. Enkeleistä puhuminen ja niiden roolin lisääminen on täysin hyväksyttävää kristittyjen elämässä, kunhan pidetään kiinni nimenomaan kristillisestä enkeliuskosta.

Enkeleiden roolia elämän päättyessä korosti vain viisi pappia. Yleisesti seurakuntalaisten surun keskellä puhutaan enkeleistä lohduttajina hieman enemmän. Seitsemän pappia pitävät tätä enkeleiden roolia tärkeänä. Hautajaiset ja kuolema ovat sellaisia tilaisuuksia, joissa mennään ehkä kaikista eniten seurakuntalaisten ehdoilla ja tästä johtuen myös enkeleiden rooli ja merkitys on hyvin seurakuntalaista painottava. Näissä tilaisuuksissa voidaan sallia myös lievä harhaoppi enkeliuskoon liittyen, jos se tuo lohtua läheisen menettäneille seurakuntalaisille.

Pappien iällä, sukupuolella tai uran pituudella ei näyttäisi olevan merkitystä liittyen pappien asenteihin enkeleiden rooliin seurakunnassa. Sen sijaan suhtautumisessa seurakuntalaisten ei-kristillisiin enkeliuskomuksiin näkyi selvä jako miesten ja naisten välillä. Kaikki papit, jotka jyrkästi tuomitsivat ei-kristilliset ja uushengelliset enkelikäsitukset seurakuntalaisen elämässä olivat miehiä.³¹⁷ Toisaalta suvaitsevaisempaa asennetta osoittanut pappi, joka sallisi seurakuntalaisten hengellisen etsinnän myös kristinuskon ulkopuolelta enkeleihin liittyen, oli nainen.³¹⁸

Tämä on yhdenmukaista sen yleisen käsityksen kanssa, että miespapit ovat keskiarvoisesti hieman naispappeja tuomitsevaisempia. Esimerkiksi vuoden 2004 tutkimuksen

³¹⁶Innanen & Niemelä 2009, 247.

³¹⁷H2, H9, H11 & H17.

³¹⁸H15.

pohjalta helvettiin uskomisen oli miespappien keskuudessa 18% yleisempää, kuin naispappien keskuudessa.³¹⁹

6. Yhteenveto ja pohdintaa

Tutkimukseni oli ensimmäinen pappien enkelikäsityksiä käsittelevä tutkimus ja täten tavoitteenani oli antaa ensimmäinen pätevä yleiskuvaus aiheesta. 25 papin näkemyksien kartoittaminen antaa jo jonkinlaista kuvaa laajemmin pappien keskuudessa vallitsevista näkökulmista, joten tältä osin valitsemani lomakehaastatteluihin pohjautuva tutkimusmenetelmä, joka tarjoaa mahdollisuuden laajempaan otantaan, oli mielestäni toimiva. Käytännössä kaikki papit antoivat riittäviä vastauksia, joiden pohjalta pystyin vastaamaan tutkimuskysymykseeni luotettavasti. Riittävä on kuitenkin hyvin kuvaava termi aineistooni liittyen. Kontaktihaastatteluita käyttäen olisin varmasti saanut yksityiskohtaisempia vastauksia.

Erittäin harvat papit antoivat pitkiä ja yksityiskohtaisia vastauksia kysymyksiini, vaikka olin ilmoittanut nimenomaan tällaisia toivomani. Näiden puuttuminen ei kuitenkaan merkittävästi heikentänyt tutkimukseni laatua tai luotettavuutta, ja olen yhä sitä mieltä, että 25 papin lomakehaastattelu oli tutkimuskysymykseni kannalta parempi ratkaisu, kuin esimerkiksi seitsemän papin teemahaastattelu olisi ollut.

Aina on kuitenkin osa-alueita, joista voidaan jälkiviisaudella sanoa, että ne olisi voinut tehdä toisellakin tapaa ja täten saada ehkä luotettavampaa ja yksityiskohtaisempaa tietoa. Mikäli tekisin saman tutkimuksen uudestaan, niin silloin mahdollisesti käyttäisin lomakehaastattelujen lisäksi myös muita aineistonkeräysmenetelmiä. Eräs vaihtoehto olisi voinut olla pappien vastausten kerääminen lomakehaastattelulla, mutta niitä täydentämään olisin voinut tehdä esimerkiksi teemahaastatteluja kirkkoherrojen kanssa.

Lomakehaastattelut tarjoavat mahdollisuuden tavoittaa useampia pappeja ja tällainen aineisto antaa hyvän yleiskuvan. Teemahaastattelut kirkkoherrojen kanssa taas tarjoaisivat yksityiskohtaisempaa tietoa näistä kirkkoherroista sekä yleisesti heidän seurakunnistaan. Etenkin kun kirkkoherrojen voidaan olettaa olevan myös tietoisia laajemmin seurakunnissaan toimivien pappien asenteista.

Olen kuitenkin riittävän tyytyväinen keräämääni aineistoon ja koen onnistuneeni vastaamaan esittämääni tutkimuskysymykseen tämän aineiston pohjalta. Saamani tutkimustulokset myös puhuvat tämän menetelmän onnistuneen hyödyntämisen puolesta.

³¹⁹Niemelä 2004, 110.

Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla papeilla oli jonkinlainen käsitys heidän henkilökohtaisesta enkeliuskosta sekä enkeleiden roolista kirkossa ja seurakunnassa. Tunnetasolla pappien asenteet enkeleitä kohtaan olivat lähes yksinomaan positiivisia. Vain yhdellä papilla oli yleisesti negatiivinen asenne enkeleitä ja enkeleiden roolia kohtaan.

Merkittävää perehtyneisyyttä enkeleitä ja enkeliuskomuksia kohtaan eivät papit juurikaan osoittaneet. Suurin osa papeista kuitenkin pitivät heidän perehtyneisyyttään ja ammatillista osaamistaan riittävänä. Enkeleihin tulee yleisesti pappien mielestä perehdyttyä riittävästi muiden kristinuskon kokonaisuuksien opiskelun yhteydessä. Tosin muutamien vastaajien mielestä pappien pitäisi kyllä jonkin verran paremmin perehtyä myös nimenomaan enkeleihin ja enkeliuskomuksiin.

Enemmistö papeista kertoivat heidän henkilökohtaisen enkeliuskonsa perustuvan Raamatun ilmoitukseen ja tämä näyttääkin heidän kuvausten pohjalta pitävän paikkansa. Enkeleiden ulkonäön osalta pappien keskuudessa ei saanut suosiota stereotypinen, osittain Raamatun vastainen, kuvaus enkeleistä siivellisinä ihmisinä, joilla on sädekehä pään päällä. Papit kuvailivat enkeleitä valonhohtoisina, ihmismäisinä, näkymättöminä tai ihmisten käsityksen ylittävinä olentoina. Juuri tällaisina myös Raamattu enkelit usein esittää.

Enkeleiden roolit pappien kertomuksissa olivat myös yhdenmukaisia Raamatussa esiintyvien roolien kanssa. Papit korostivat enkeleiden roolia Jumalan sanansaattajana ja ihmiskunnasta välittävinä hyväntahtoisina henkiolentoina, jotka tuovat ihmisille rauhaa ja lohtua. Myös tämän päivän ihmisten elämässä vähemmän näkyvä rooli Jumalan satureina mainittiin. Kaiken tämän toiminnan taustalla on pappien käsitysten mukaan enkeleiden Jumalan tahdon toteuttaminen ja Jumalan kunnian ylistäminen. Myös tällä saralla pappien kertomukset olivat yhdenmukaisia Raamatun enkelikäsitysten kanssa.

Noin joka kolmas papeista kertoivat myös henkilökohtaisista kohtaamisista enkeleiden kanssa. Näissä kohtaamisissa esiintyneiden enkeleiden rooleista nousi esiin vain varjeleva, suojelusenkelin rooli. Tämä rooli on toki Raamatun mukainen ja tärkeä osa enkeleiden tehtäviä maanpäällä. Pidän kuitenkin mielenkiintoiseni sitä, että vaikka sanansaattajan rooli oli yleisin pappien enkeleille antama rooli, niin yhdelläkään papilla ei ollut henkilökohtaista kokemusta tästä. Näyttää siltä, että Jumala tosiaan yleensä kommunikoi muilla tavoilla.

Tutkimukseni pohjalta voidaan siis sanoa pappien henkilökohtaisten enkelikäsitysten, kokemusten ja asenteiden olevan linjassa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon opin kanssa. Tämä oli mielestäni jokseenkin yllättävää, sillä Suomen kirkolla on hyvin heikosti materiaalia juuri enkeliopista. Melkein ainoa materiaali mitä kirkolla on, on kirkon sanasto ja siinäkin ei

juuri muuta sanota kuin, että kirkon enkelioppi perustuu Raamattuun. Täysin samoilla linjoilla ovat myös kirkon papit. Heidänkin enkelioppi perustuu Raamattuun.

Kirkon enkeleille tarjoamasta roolista ei kuitenkaan pappien keskuudessa vallinnut yhtä vahva konsensus. Yleisesti papit kuvailivat enkeleiden roolia kirkossa ja seurakunnassa suhteellisen vähäiseksi ja enkelit saavatkin kaikkien seurakuntalaisten elämässä näkyvän roolin melkein ainoastaan niissä kirkkovuoden pyhissä, joissa enkelit esiintyvät.

Jouluna, Marian ilmestyspäivänä, pääsiäisenä, mikkelinpäivänä ja tuomiosunnuntaina enkelit saavat astua hieman näkyvämpään rooliin. Mikkelinpäivä on kokonaan omistettu enkeleille, mutta enkelit joutuvat kilpailemaan pääosaroolista lasten kanssa. Monissa seurakunnissa pidetään tällöin perhemessuja, jolloin syvällisemmät keskustelut enkeleistä jäävät vähemmälle. Toisaalta lapsille voi tarjoutua mahdollisuus pukeutua tänä pyhänä enkeleiden rooliin, mikä tuo enkelit merkittäväksi osaksi lasten kokemuksellista jumalanpalveluselämää, sekä lasten vanhempien jumalanpalveluselämää.

Joulu oli pappien käsitysten mukaan toiseksi yleisin kirkkopyhä, jolloin enkelit saavat näkyvämmän roolin. Tällöin enkelit ovat osana etenkin lasten enkelikokemuksia ja heille tarjoutuu jälleen mahdollisuus pukeutua enkeleiksi. Lapset tekevät myös paljon enkeliaiheista askartelua joulun aikaan. Jouluevankeliumi tuo kuitenkin enkelit lähelle koko seurakuntaa, jolloin enkelit ilmoittavat kaikille ihmisille maailman suurimman ilosanoman, Jeesuksen syntymän. Tässä kuvastuukin monien pappien enkeleille antama Jumalan sanansaattajan rooli.

Kirkkopyhistä muutamit papit pitivät enkeleiden osalta tärkeänä myös Marian ilmestyspäivää, pääsiäistä ja tuomiosunnuntaita. Näiden merkitys enkeleiden osallisuuden näkymästä oli kuitenkin huomattavasti vähäisempi pappien keskuudessa, kuin mikkelinpäivällä ja joululla. Enkelit ovat kuitenkin näkyvillä läpi vuoden osana kirkon jumalanpalveluselämää. Ehtoollisliturgiassa enkelit ylistävät Jumalaa seurakunnan kanssa ja virsissäkin heidät aina välillä mainitaan. Erityisesti virret *Enkeli taivaan lausui näin* ja *Maan korvessa kulkevi lapsosen tie* olivat pappien mukaan tärkeä osa enkeleiden näkyvyyttä seurakunnassa. Jumalanpalveluksissa ja hartauksissa enkelit ovat samassa roolissa seurakunnan kanssa. Enkelit ja seurakuntalaiset ovat kokoontuneet yhteen yhdessä ylistämään Jumalaa ja toteuttamaan hänen tahtoaan.

Pienten lasten seurakuntaelämässä enkelit saattavat välillä saada jopa pääroolin. Enkelit kulkevat melkein kaikkien pappien rinnalla lasten kanssa tehdyssä työssä ja lapset ovatkin se ainoa ikäryhmä, joille melkein kaikki papit säännöllisesti puhuvat enkeleistä tai enkelit ovat muuten näkyvässä roolissa. Enkeleistä on joidenkin pappien mielestä helpompi puhua nimenomaan lapsille, kuin Jumalasta.

Lasten vanhetessa enkelit saavat väistyä ja rippikoulussa ei enkeleillä ole enää läheskään yhtä merkittävää roolia. Enemmistö papeista kyllä pitivät enkeleitä osana rippikoulua, mutta vain hyvin vähäisessä sivuroolissa. Rippikoulussa on tärkeämpää keskittyä nimenomaan kristinuskon ydinsanomaan eli Jeesukseen. Enkelit saavat siis palata takaisin sivurooliin.

Yleisesti kaikkien seurakuntalaisten keskuudessa enkeleillä on hyvin vaihteleva rooli. Enemmistö papeista olivat kohdanneet seurakuntalaisia, joilla oli henkilökohtaista kokemusta enkeleiden kohtaamisesta, joten tältä osin enkelit ovat merkittävässäkin roolissa seurakuntalaisten elämää. Henkilökohtaisten kohtaamisten ulkopuolella tosin kristillisten enkelikäsitysten merkitys onkin jo vähäisempää. Jonkin verran mielenkiintoa aiheeseen ovat pappien mukaan osoittaneet noin puolet seurakuntalaisista. Laajempia keskusteluja tai muuten enkeli aiheista toimintaa pappien puolelta ei tämä seurakuntalaisten osoittama mielenkiinto ole kuitenkaan synnyttänyt.

Monet papeista olivat työssään kohdannut myös kristinuskon ulkopuolisia ja kristinuskon vastaisia enkeliuskomuksia ja myös seurakuntalaisten joukossa tällaiseen he ovat törmänneet. Enemmistöllä ei kuitenkaan ollut voimakkaita mielipiteitä aiheeseen liittyen, mutta jotkut papit olivat huolissaan näistä merkeistä ja pari jopa pelkäsivät Paholaisen olevan näiden uskomusten taustalla. Toisaalta myös suvaitsevaisempia asenteita oli pappien keskuudessa. Hengellisyiden etsintää pidettiin normaalina osana ihmisten elämää eikä ole pappien asia tuomita, vaikka tämä etsintä johtaisikin kirkon ulkopuolelle. Tärkeintä on seurakuntalaisten oma turvallisuus ja hyvinvointi.

Kristinuskon ulkopuoliset enkeliuskomukset ovat kuitenkin nykyisen tutkimuksen ja mielipidemittausten valossa tulleet jäädäkseen. Pappien enemmistön keskuudessa ei noussut merkittävää tarvetta muutokselle kirkon suhtautumisessa enkeleihin reaktiona kansalaisten muuttuvaan hengellisyteen. Vähemmistö papeista olivat kuitenkin sitä mieltä, että muutokselle olisi tarvetta.

Näkemyksiä oli tutkimukseni mukaan kolmenlaisia. Joko näiden ei-kristillisten hengellisyysien suosio on suoraan seurausta kirkon heikoksi muuttuneesta, jopa aneemiseksi kuvaillusta, hengellisyydestä ja näin ollen ei-kristilliset enkelikäsitykset ovat nousseet täyttämään tämän tyhjiön. Tämän näkemyksen mukaan syyttävä sormi osoittaa siis kirkkoa ja kirkon toiminta saa osakseen ajoittain kovaakin kritiikkiä.

Toisenlainen näkemys on se, että kirkko ei ole tehnyt mitään väärää, mutta kirkko ei ole pysynyt seurakuntalaisten muuttuneen hengellisyiden tarpeen mukana. Enkeliuskomusten saralla tämä tarkoittaisi sitä, että etenkin luterilaisen kirkon enkeleiden roolia vähäisenä

pitäminen on tehnyt kristillisistä enkeleistä vähemmän mielenkiintoisia verrattuna ei-kristilliseen perinteeseen, kuten populaarikulttuuriin ja uushengellisyyteen.

Näissä molemmissa tapauksissa kirkolla olisi mahdollisuus puhutella seurakuntalaisia lisäämällä enkeleiden roolia myös 2020-luvun kirkossa. Tälle ei enemmistön pappien mielestä ole mitään varsinaisia teologisia esteitä. Tärkeintä on kuitenkin pitäytyä Raamatun mukaisessa, Jumalan alaisuudessa toimivien enkeleiden, enkeliopissa.

Kolmas ja todennäköisesti pappien keskuudessa yleisin asenne enkeleiden rooliin kirkossa on jokseenkin neutraali. Merkittävälle muutokselle ei ole tarvetta ja enkeleiden nykyinen rooli on aivan riittävä ja sopiva. Kirkon tulisikin yhä pitäytyä kristinuskon ydinsanomassa eli Jeesuksessa ja enkeleille tulisi antaa näkyvämpää roolia vain silloin kuin sille on Raamatun tekstien ja kirkkopyhiin osalta aihetta.

Dogmaatikko Antti J. Pietilä sanoi noin 90-vuotta sitten, että: *enkeliopin aika voi vielä tulla*. Tutkimukseni pohjalta näyttää siltä, että pappien enemmistön mielestä tämä aika ei ole vielä nyt vuonna 2020. Enemmistön mielipide ei kuitenkaan ole aina oikeassa, ja vaikka muutoksen tarpeesta maininneet papit ovatkin, ainakin vielä toistaiseksi, vähemmistössä, niin tutkimukseni tulosten pohjalta voidaan sanoa ainakin jatkotutkimukselle olevan tarvetta.

Tällä hetkellä Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla ei ole selvää yhtenäistä enkelioppia, mutta sellaisen puutteesta huolimatta ainakin pappien enkelikäsitykset ovat enemmistön osalta suhteellisen yhtenäisiä, eikä 1990-luvulta alkanut enkelibuumi näyttäisi aiheuttaneen tässä muutoksia. Seurakuntalaisten enkelikäsitykset ovatkin sitten toinen kysymys, johon en tutkimuksessani keskittynyt, enkä täten voi siihen oman tutkimukseni pohjalta vastata. Tutkimuksessani kuitenkin selvisi, että noin puolet papeista ovat törmänneet seurakuntalaisten keskuudessa jonkinlaiseen mielenkiintoon enkeleitä kohtaan.

Enkelibuumin myötä suosioista nauttivien ei-kristillisten enkelikäsitysten nousu tarkoittaa kuitenkin sitä, että kirkolla olisi perusteltua tarvetta kartoittaa omien seurakuntalaisten keskuudessa vallitsevia uskomuksia, enkeliuskomukset mukaan lukien. Mikäli seurakuntalaisten keskuudessa tällaisen jatkotutkimuksen yhteydessä havaitaan merkittävää mielenkiintoa enkeleitä kohtaan, niin silloin kirkon olisi tarpeellista antaa vastakaikua seurakuntalaisten mielenkiinnolle.

Mikäli enkeleistä alettaisiin enemmänkin seurakuntalaisten kanssa keskustella, saattaisi myös nousta tarvetta jonkinlaisen yhtenäisen enkeliopin koostamiselle Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Tutkimukseni pohjalta enemmistö papeista näyttää uskovan Raamatun olevan riittävä perusta kirkon enkeliopille, mutta jonkinlaisen enkeliaiheisen materiaalin

teettäminen kaikkien kirkon työntekijöiden käyttöön tekisi enkeleiden hyödyntämisen seurakunnan toiminnassa helpommaksi.

Tarvetta olisi myös selvittää, että mikä erityisesti enkeleissä suomalaisia kiehtoo. Enkelihengellisyydestä on jo tehty aiempaa tutkimusta ja näiden tutkimusten pohjalta voitaisiin nostaa erinäisiä teemoja, jotka ovat vaikuttaneet enkeleiden suosion nousuun. Kirkon piirissä voitaisiin sitten tehdä tutkimusta, että miten näihin teemoihin voitaisiin Raamatun sanomassa pysyen seurakunnan toiminnassa vastata.

Henkilökohtaisesti voin sanoa, että tämän tutkimuksen pohjalta mielenkiintoni enkeleiden asemaan kirkossa on noussut merkittävästi. Olenkin nyt alkanut suunnittelemaan jonkinlaisen kirkon lapsityöhön ja rippikoulutyöhön soveltuvan *Kristilliset enkelit* materiaalipaketin tekemistä. Raamatun sanoman mukaiset enkelit pystyvät uskoakseni vastaamaan moniin enkeleistä kiinnostuneiden mielenkiinnon kohteisiin. Jos esimerkiksi toivotaan henkilökohtaisempaa suhdetta enkeleihin, niin Raamatun sanoman pohjalta voidaan puhua suojelusenkeleistä. Jos taas etenkin poikia ja nuoria miehiä kiinnostaa supereppiset soturienkelit, niin sellaisiakin Raamatun mukaan on olemassa.

Mikäli onnistun jonkinlaisen *Kristilliset enkelit* materiaalipaketin tekemisessä, niin toiveenani olisi, että tällaisen materiaalin olemassaolo auttaisi kirkkoa pääsemään kunnolla mukaan jo vuosikymmeniä vaikuttaneeseen enkelibuumiin. Enkeleistä puhuminen kirkossa auttaisi myös tuomaan enkeleitä ja enkeleistä kiinnostuneita ihmisiä takaisin Raamatun sanoman äärelle.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet ja apuneuvot

H1-H25. 25 papin täyttämät lomakehaastattelut, jotka on kerätty 20.11.19 – 5.2.2020.
Tekijän hallussa.

Evankeliumikirja (1999). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja II

Jumalanpalvelusten kirja (2000). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I.

Jumalanpalveluksen opas (2009). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Jumalanpalveluksen opas.

Kirkollisten toimitusten kirja (2003). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja III

Kirkollisten toimitusten opas. (2009). Sinä olet kanssani. Kirkollisten toimitusten opas.

Raamattu (1992). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Pipliaseura.

Suuri ihme – Rippikoulusuunnitelma (2017) Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 2007 käyttöön ottama rippikoulun opetussuunnitelma. Kuopio: Grano Oy.

Tunnustuskirjat. (2007). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kirjallisuus

Alastalo, Maria & Åkerman, Maria. (2010) Asiantuntijahaastattelun analyysi: Faktojen jäljillä. Johanna Ruusuvaara, Pirjo Nikander & Martti Hyvärinen (toim.). *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino

Asiantuntija. (s.a.) *Kielitoimiston sanakirja*.
<https://www.kielitoimistonanakis.fi/#/asiantuntija> (luettu 27.4.2020).

Bosman, Frank G, Poorthuis, Marcel. (2015) Nephilim: Children of Lilith - The Place of Man in the Ontological and Cosmological Dualism of the Diablo, Darksiders and Devil May Cry Game Series. Heidbrink, Simone, Knoll, Tobias & Wysocki, Jan (toim.) *Religion in Digital Games Reloaded. Immersion into the Field*, 17-40.
<https://heiup.uni-heidelberg.de/journals/index.php/religions/article/view/18506> (luettu 27.4.2020).

Byrne, Lorna. (2010). *Enkeleitä hiuksissani*. Suomentanut Joel Kontro. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Davidson, Gustav. (1971). *A dictionary of angels including the fallen angels*. New York: The Free Press.

Diablo 3. (2012). *Blizzard*. <https://us.diablo3.com/en/> (luettu 27.4.2020).

Dogma. (1999). *Internet Movie Database (IMDb)*. <https://www.imdb.com/title/tt0120655/> (luettu 27.4.2020).

E-lomake. (s.a.) *Helsingin yliopiston E-lomakepalvelu*. <https://elomake.helsinki.fi/> (luettu 27.4.2020).

Enkeli (s.a.). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Sanasto. <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Enkeli> (luettu 27.4.2020).

Espoon seurakunnat. (a.s.). *Kirkko Espoossa*. www.espoonseurakunnat.fi (luettu 27.4.2020).

Google käänätäjä. (a.s.). *Google käänätäjä*. <https://translate.google.fi/> (luettu 27.4.2020).

Guido, Reni. (1635). *The Archangel Michael defeating Satan*. <https://www.wikiart.org/en/guido-reni/the-archangel-michael-defeating-satan-1635> (luettu 27.4.2020).

Halonen, Kaisa. (2017). Enkelikirjailija Lorna Byrne joutuu joskus vakuuttelemaan papeillekin, että Jumala on olemassa (20.11.2017). *Kirkko ja Kaupunki*. <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/lorna-byrne-joutuu-joskus-vakuuttelemaan-papeillekin-etta-jumala-on-olemassa#3a241ab8> (Luettu 27.4.2020).

Harju, Petri. (2009). Mikkelinpäivän Top 10, eli kymmenen kysymystä enkeleistä. *Nuotta*. 10/2009. 8–9.

Helsingin seurakunnat. (a.s.). *Kirkko Helsingissä*. www.helsinginseurakunnat.fi (luettu 27.4.2020).

Herätysliike (s.a.). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Sanasto. <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Her%C3%A4tysliike> (luettu 27.4.2020).

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. (2015). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. (ellibs e-kirja)

Innanen, Tapani & Niemelä, Kati (2009). *Rippikoulun todellisuus*. Porvoo: Bookwell Oy.

Jones, David Albert. (2010). *Angels. A history*. New York: Oxford University Press.

Ketola, Kimmo, Niemelä, Kati, Palmu, Harri & Salomäki, Hanna. (2012). *Haastettu kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008-2011*. (Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja; Nro 115). Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Koivisto, Johanna, Paalanen, Helena & Siukonen, Antti. (2010). *Ihan sama. Eilen tänään ja ikuisesti*. Hämeenlinna: Nuorten Keskus ry.

- Koskela, Marja. (2014). *Suojelusenkeli, viestinviejä, henkiopas, paha enkeli. Enkelien tehtäviä kuuden miehen kertomissa kokemuksissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto.
- Lod, Pia. (1996). *Nuorten käsityksiä enkeleistä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Lucifer. (2016). *Warner Bros*. <https://www.warnerbros.com/tv/lucifer> (luettu 27.4.2020).
- Lötjönen, Ulla. (2015). Taivaalliset auttajat ovat nyt in (30.09.2015). *Kirkko ja Kaupunki*. <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/taivaalliset-auttajat-ovat-nyt--1#3a241ab8> (Luettu 27.4.2020).
- Marian ilmestyspäivä. (a.s.) *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Kirkkovuosikalenteri. <https://www.kirkkovuosikalenteri.fi/kalenteripaiva/sunnuntai-22-3-2020/> (luettu 27.4.2020).
- Mikael_(arkkienkeli). (a.s.) *Wikipedia*. [https://fi.wikipedia.org/wiki/Mikael_\(arkkienkeli\)](https://fi.wikipedia.org/wiki/Mikael_(arkkienkeli)) (luettu 27.4.2020).
- Mikkelinpäivä. (a.s.) *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Pyhäpäivät. <https://evl.fi/kirkossa/pyhapaivat/mikkelinpaiva> (luettu 27.4.2020).
- Mikkelinpäivä, enkelien sunnuntai. (a.s.). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Kirkkovuosikalenteri. <https://www.kirkkovuosikalenteri.fi/kalenteripaiva/sunnuntai-4-10-2020/> (luettu 27.4.2020).
- Mikkola, Elisa. (2014). *Apu on aina lähellä. Lorna Byrnen tilaisuuteen osallistuneiden enkelinäkemuksista ja henkisyydestä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Niemelä, Kati. (2004). *Uskonko niin kuin opetan? Seurakuntatyöntekijä uskon ja elämän ristipaineessa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Piispainkok. päätös. 114. (2013). *Nro 114 Piispainkokouksen päätös pappisvirkaan vaadittavasta teologisesta tutkinnosta*. <https://evl.fi/plus/paatoksenteko/lainsaadanto/kirkon-saaduskokoelma/saadoksia-1/nro-114-piispainkokouksen-paatos-pappisvirkaan-vaadittavasta-teologisesta-tutkinnosta> (luettu 27.4.2020).
- Oliver, Evelyn Dorothy & Lewis, James R. (2008). *Angels A to Z*. Detroit: Visible Ink Press.
- Palva, Heikki. (2006). *Raamatun tietosanasto*. Vaasa: Ykkös-Offset Oy.
- Pastoraalitutkinto. (a.s.) *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Koulutus ja Elämä. <https://evl.fi/plus/koulutus-ja-tyoelama/henkilostokoulutus/pastoraalitutkinto> (luettu 27.4.2020).
- Paulson, Steve D. (2011). *Lutheran Theology*. London: T&T Clark International.
- Pieper, Franz. (2010). *Kristillinen dogmatiikka*. Suomentanut Heikki Koskenniemi. Helsinki: Kustannus Oy Arkki.

- Pietilä, Antti J. (1932). *Kristillinen Dogmatiikka II*. Helsinki: Raittiuskansan Kirjapaino Oy.
- Räty, Risto. (2005). *Haastattelututkimus vankilapappien pahuuskäsityksistä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto.
- Samuel, Chistopher J. (2014). *"Heavenly Theologians": The Place Of Angels In The Theology Of Martin Luther*. Väitöskirja. Marquette University.
- Seppälä, Olli. (1995). *Näkymättömän hipaisu. Enkelit ennen ja nyt*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Seppälä, Olli. (2003). *Enkeli. Taivaallinen sanansaattaja*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Seppälä, Serafim. (2016). *Taivaalliset voimat. Enkelit varhaiskristillisyydessä ja juutalaisuudessa*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Skoog, Emilia. (2017). *Paholainen pappien keskuudessa. Tutkimus seitsemän seurakuntapapin pahuuskäsityksistä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto.
- Supernatural. (2016). *Warner Bros*. <https://www.warnerbros.com/tv/supernatural> (luettu 27.4.2020).
- Talvisto, Raine. (2019). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon enkelioppi ja erot ja yhtäläisyydet suomalaisten enkelikäsitysten kanssa*. Kandidaatintutkielma. Helsingin Yliopisto.
- Terhi Utriainen. (s.a.). *Helsingin yliopiston tutkimusportaali*. <https://researchportal.helsinki.fi/persons/terhi-utriainen/publications/>
- Touched by an Angel. (s.a.). *Internet Movie Database (IMDb)*. <https://www.imdb.com/title/tt0108968/> (luettu 27.4.2020).
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. (Suomalainen.com e-kirja).
- Utriainen, Terhi. (2014). Enkeliuskon lumo. *Kiistelty usko*, 34-43. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 36. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus,
- Utriainen, Terhi. (2016). Ritually Framing Enchantment: Momentary religion and everyday realities. *Suomen Antropologi*. <https://journal.fi/suomenantropologi/article/view/63058> (luettu 27.4.2020).
- Valen-Sendstad, Aksel. (1985). *Kristillinen dogmatiikka*. Suomentanut Raimo Mäkelä. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Valli, Raine. (2018). Aineistonkeruu kyselylomakkeella. Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus. (ellibs e-kirja)
- Vantaan seurakunnat. (a.s.). *Kirkko Vantaalla*. www.vantaanseurakunnat.fi (luettu 27.4.2020).

- Virsi 21 (s.a.). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Virsikirja. <https://virsikirja.fi/virsi-21-enkeli-taivaan-lausui-nain/> (luettu 27.4.2020).
- Virsi 901 (s.a.). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Virsikirja. <https://virsikirja.fi/virsi-901-luoja-isa-sinulle/> (luettu 27.4.2020).
- Virsi 971 (s.a.). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. Virsikirja. <https://virsikirja.fi/virsi-971-maan-korvessa-kulkevi-lapsosen-tie/> (luettu 27.4.2020).
- Vuori, Nina. (2012). *Enkeleitä – Onko heitä? Muisteltujen kokemuskertomusten representaatio enkeleistä*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen Yliopisto.
- Weissenberg, Hanne von. (2016). Enkelit ja demonit. Henkiolennot Raamatussa ja Qumranin teksteissä. Kirsi Valkama, Hanne von Weissenberg & Nina Nikki (toim.) *Suomen Eksegeettisen seuran julkaisuja 110. Raamattu ja Magia*. 157-178 Helsinki: Nord Print.
- Williams, Jane. (2007). *Enkeleistä*. Suomentanut Salla Korpela. Helsinki: Kotimaa-Yhtiöt Oy.
- Yletyinen, Kaisa. (2005). *Pappi lähellä ihmistä. Suomalaisten pappeihin kohdistamat odotukset ja niissä viimeisen vuosikymmenen aikana tapahtuneet muutokset*. (Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja Nro 8). Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.